

Pearl S. Buck

**ÎNGER
LUPTĂTOR**

Pearl S. Buck

ÎNGER LUPTĂTOR

În versiune românească

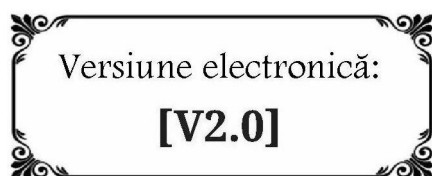
de MIRCEA ELIADE

Colecția: „Marile romane ale sfârșitului de mileniu”

Editura „ARGUS”
București - 1991

La editarea acestei cărți s-a folosit versiunea apărută sub egida
Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol al II-lea” în anul
1939.

Redactorul ediției de față nu a intervenit decât în planul aducerii ei
la normele actuale ale limbii române.

Corectură [V1.0]: ianuarie 2016
Corectură [V2.0]: ianuarie 2016

Născută la Hilsboro, în Virginia de Vest, marea prozatoare americană Pearl S. Buck a crescut și s-a maturizat în China, unde a petrecut mai bine de patruzeci de ani, alături de părinții săi, amândoi misionari al austerei biserici prezbiteriene.

Dacă prima ei carte, publicată la New York în anul 1930, a trecut neobservată, *The Good Earth* (Ogorul), impresionantă frescă a vieții trudnice a țăranului chinez, publicată în 1932, a devenit un best-seller. Reeditată la Londra, tradusă în franceză, germană și în alte limbi, cartea a fost încununată cu premiul Pulitzer.

În 1934 publică un nou roman, *The Mother*, care cunoaște, de asemenea, un răsunător succes de librărie. În 1935 încheie trilogia cunoscută sub titlul de *The House of Earth* (Casa de lut), iar în anul următor dă la iveală biografiile părinților ei; *Fighting Angel* (Înger luptător) și *The Exile* (Exilata).

Romanele, profunde reconstituiri ale condițiilor de existență, ale tradițiilor și moravurilor Chinei, precum și scrierile ei biografice cuceresc sufragiile Academiei Suedeze, care îi acordă Premiul Nobel pentru literatură pe anul 1938.

ÎNGER LUPTĂTOR

I

Îl puteai vedea oriunde pe ulițele satelor sau târgurilor chinezești; un american înalt, subțire, cu umerii puțin aduși înainte. A fost o vreme când purta haine chinezești. Am o fotografie de a lui de pe atunci: așezat pe unul din acele rigide jețuri chinezești din lemn, cu picioarele sale mari, de american, bine înfipite în niște pantofi chinezești colosali. În niște pantofi care făceau pe chinezoaice să râdă cu mâna la gură și care opreau din drum destui trecători, ca să-l poată privi, minunați, cum pășește prin praf sau pe pietrele ulițelor. El zâmbea, chiar cu oarecare jenă, când auzea glume făcute pe seama lui, cu glas ceva mai tare. Dar iată că nici pantofii chinezești, nici haina lungă chinezească, nici tichia mică, neagră, cu butonul ei roșu nu izbuteau să-l facă întru nimic chinez. Nimeni nu se putea înșela asupra-i. Statura lui vastă, cu oase mari, mâinile lungi, subțiri, delicate, capul cu trăsături nobile, nasul mare, maxilarul inferior puțin proiectat în afară, acei ochi extraordinari, transparentți, de un albastru copilăresc, față albă-roz și părul negru, ușor cârlionțat, toate acestea alcătuiau înfățișarea a ceea ce se poate numi „americanul perfect”.

A rătăcit prin China mai mult de o jumătate de veac. A venit tânăr și a murit bătrân, cu părul alb ca zăpada, dar cu ochii de același copilăresc albastru. Într-una din zilele bătrâneții sale i-am spus:

— Tare aș dori să așterni pe hârtie toată istoria vieții tale. Pentru noi...

Pentru că străbătuse țara în lung și în lat, de la mieznoapte la miezăzi, de la apus la răsărit, și nu o dată i-a fost viața în primejdie. A avut destule aventuri ca să umple câteva cărți cu istorisirea lor. A văzut pe chinezi cum prea puțini oameni au avut prilejul să-i vadă. În cele mai intime clipe ale vieții lor, în casele lor, la petrecerile de nuntă, la boală și în agonie. I-a văzut ca o națiune, a trăit sub domnia împăraților și a văzut căderea imperiului, revoluția, ridicarea republicii și apoi din nou revoluția.

Așa că și-a scris povestea vieții sale, după cum a cântărit-o el când avea 70 de ani. Tot timpul liber pe care l-a avut într-o vară l-a închinat acestei munci. Auzeam sunetul vechii sale mașini de scris, cu un ritm nesigur, în acele ceasuri fierbinți de după amiază, când toți ceilalți dormeau, sau dimineața în zori. Pentru că obișnuit fiind, încă de pe vremea când era băiat și locuia la o fermă din Virginia de Apus, să se deștepte cu noaptea în cap, n-a putut niciodată să doarmă târziu. Era mai mult decât o imposibilitate fizică, era una de ordin spiritual. „Deșteaptă-te suflete, căci s-a făcut ziua! Va veni noaptea, când niciun om nu va mai putea lucra”. Noaptea, noaptea! Întotdeauna și-a amintit cât de scurtă e viața. „Zilele omului sunt ca iarba; ca floarea câmpului. Așa înflorește el. Iar vântul trece pe deasupra lui, îl scutură și locul nu i se mai cunoaște”.

Dar când a isprăvit, istoria tuturor anilor acestora nu acoperea decât douăzeci și cinci de pagini. În douăzeci și cinci de pagini a pus el tot ce i s-a părut important din viața lui. Am citit-o într-un ceas. Era istoria sufletului său, a sufletului său neschimbător. Pomenise o singură dată faptul căsătoriei sale cu Carie, soția sa. De asemenea, amintise o singură dată pe toți copiii pe care i-a avut de la ea; dar din lista acestora uitase cu desăvârșire pe un băiețel care n-a trăit decât cinci ani și care fusese copilul favorit al lui Carie. Nu scrisese nimic, în niciun fel, despre niciunul dintre copiii săi.

Omissionul aceasta vorbea însă îndeajuns. Pentru că istoria pe care o scrisese nu era istoria unui bărbat, nici a unei femei sau a unui copil, ci istoria unui suflet în marșul său, prin timp, către un țel bine hotărât. Sufletul acesta venise în lume în conformitate cu doctrina predestinării, avusese o datorie, pe care și-o îndeplinisese, iar la capăt era cerul; asta era toată povestea. Nimic din viețile oamenilor nu se afla în ea. Nu era veselie sărbătorilor, bucuria dragostei, amintirea morții. Niciun cuvânt despre toate primejdiile, de necrezut, prin care trecuse adesea. Nimic despre imperiu, împărați, revoluții, sau orice alt amănunt din schimbătoarea viață omenească. Nu se aflau reflecții asupra inteligenței sau obiceiurilor oamenilor, și, de asemenea, niciuna din subtilitățile filozofilor. Povestea era spusă cu aceeași simplitate cu care soarele se înalță la răsărit, străbate avântat bolta cerului și apune în propria sa glorie.

Așa că viața lui mi-au povestit-o alții; frații și surorile sale, Carie și fiul său. Am ascultat vorbind oamenii printre care a trăit și a

muncit. Dar mai ales l-am cunoscut eu. A fost una dintre cele dintâi amintiri ale mele. În casa lui mi-am petrecut copilăria, iar ultimii săi ani de viață i-a trăit în preajma mea, venit să-și afle adăpost și îngrijirea bătrâneților. Cu toate acestea, ani de zile după moartea lui încă nu înțelesesem ce fel de om fusese. Figura lui mi se părea imaterială, chiar dacă o bună bucată de vreme, atunci când a fost bolnav și îl îngrijeam, a stat și a mâncat cu mine alături la masă. Numai când m-am întors în țara în care se născuse el am început să-l ghicesc. Pentru că se născuse în America și avea înapoia sa generații de americani. Nicio altă țară în afară de America nu l-ar fi putut clădi întocmai așa cum era.

Nu cunosc istoria precisă a familiei sale și nici n-am încercat să o aflu, pentru că nu interesează. Puțin timp înainte de revoluția americană, strămoșii lui veniseră de undeva din Germania, ca să-și găsească libertatea religioasă. Nu știu exact când. Dar unul dintre strămoșii săi fusese curierul lui Georges Washington, iar alții doi luptaseră loial sub comanda aceluiași general. Spuneam că nu interesează istoria strămoșilor, pentru că el nu era semnificativ decât ca individ. Dacă viața lui are vreun înțeles pentru alții în afară de el, asta se explică numai pentru că întruchipa perfect un anumit spirit al țării și timpului său. Pentru că era un spirit, un spirit alcătuit din acea oarbă certitudine, din acea curată intoleranță, acel zel misionar, acel dispreț față de om și pământ, acea înaltă încredere în Ceruri, pe care strămoșii ne-au transmis-o.

Cele dintâi cuvinte de care își amintea că le auzise, au fost cuvinte pe care nu le-a mai putut niciodată uita. Rămăseseră răni, fără putință de vindecat. Nu avea mai mult de șapte ani. Era o zi de vară, în iunie, o zi minunată, caldă și limpede. Stătea pe treptele verandei, în acea mare fermă care era casa lor. Fusese în grădină, după un măr dulce de iunie. Atunci auzise oprindu-se o trăsură și, privind printre pomi, zărise o gospodină din vecinătate, voinică și blondă, care venea la maică-sa.

Lui îi plăcuse întotdeauna această doamnă Pettibrew. Îi plăcea felul ei voios și neorânduie de a vorbi, poveștile pe care le spunea, râsul ei bogat, deși el era un copil timid până la deznădejde, care niciodată nu răspundea altfel la întrebările pe care i le puneă decât cu un zâmbet anevoios, smuls și acela împotriva voinței sale. Dar ar fi vrut să stea în preajma ei pentru că vecina asta era întotdeauna voioasă și iubitoare. Așa că a așteptat să se așeze pe verandă și maică-sa să-și aducă pruncul, să-l alăpteze. Și atunci s-a

așezat și el, foarte liniștit, mușcând din măr și ascultându-le. Firește, nu voia să pară că-l interesează vorba lor, doar erau femei.

— Hau-hau, Andy! îi strigă doamna Pettibrew.

— Hau! șopti el, cu ochii plecați.

— Vorbește tare, Andy! îi porunci maică-sa.

L-au privit amândouă. Parcă l-ar fi cuprins atunci adevărate flăcări. Știa, pentru că i-o spusese rădesea frații și surorile lui, că fața i se face repede roșie ca para focului. Nu mai putea scoate niciun cuvânt chiar dacă ar fi voit, atât îi era de uscată gura. Mărul din care mușcase parcă era țărăna pe limbă. Începuse să-și miște călcâiele lui mari, osoase, prin iarba, agonizând. Cele două femei nu-și luau ochii de pe el.

Maică-sa vorbi, necăjită.

— Îți spun drept, nu înțeleg de ce băiatul ăsta este atât de timid.

— Parcă nici n-ar fi al tău, Debora, rosti solemn doamna Pettibrew. Nici nu-ți seamănă. Nu știu de unde a luat ochii aceștia albaștri și părul ăsta roșu. Hiram este, fără îndoială, cel mai frumos băiat pe care l-am văzut; dar toți cei nouă copii ai tăi sunt mari și frumoși de ți-e mai mare dragul să-i privești. În afară de Andy... Dar, ce să-i faci? Aproape toate familiile au câte un pocit printre ei...

Și asta era blânda doamnă Pettibrew!

Inima începu să crească în el, ca un balon. Într-o clipă se va sparge, și atunci va începe să plângă. Voia să fugă, dar nu putea. Stătea acolo, cu gura plină de bucăți de măr, uscate ca iasca, mișcându-și călcâiul înapoi și încolo prin iarba. Maică-sa îi veni în ajutor, spunând cu blândețe:

— Ei! poate nu e atât de frumos, dar Andy al meu e foarte bun. Niciunul dintre ceilalți nu e atât de bun ca el. Am spus întotdeauna că se va face preot, ca David, și cum spune Isaac că se va face și el. Dacă va fi așa, atunci el va fi cel mai bun dintre toți!

— Desigur, e mai bine să fii bun decât să fii frumos, vorbi doamna Pettibrew din toată inima. Era să uit Debora, am auzit o rețetă nouă pentru păstrat gutuile...

Îl uitaseră. S-a putut ridica și îndepărta în liniște. Nu-și mai simțea inima atât de strânsă și începu din nou să respire. Mergea prefăcându-se că nu a auzit nimic. Ele continuă să vorbească despre gutui uscate, neștiind – așa cum nu știa nici el – ce făcuseră. De fapt, în ziua aceea de iunie, în acea fermă din munții Virginiei, ele îi arătasera drumul, drumul care avea să-l ducă, peste câmpuri

și mări, într-o țară străină, ca să-și petreacă acolo viața și, în cele din urmă, acolo să se odihnească, într-un mormânt aflat la celălalt capăt al lumii, în pământ străin. Și toate astea pentru că fața lui nu era frumoasă. A fost toată viața bun. E mai bine să fii bun, decât frumos. „Căci ce-i va folosi omului dacă va câștiga lumea întreagă, dar își va pierde sufletul?”. Bunătatea era cel mai bun lucru. În acea zi, se hotărî să fie toată viața bun.

Dar bunătatea era o tradiție în familia lui. Își amintea pe bunicăsa, stând la gura focului. Familia ei venise, în tinerețe, din Pennsylvania în Virginia. Toți erau prezbiterieni, în afară de ea. Ea se născuse și crescuse mennonită. Până la sfârșitul vieții a purtat mica ei bonetă neagră mennonită și și-a păstrat credința mennonită. Niciodată nu fusese la ceea ce numea ea o „desfătare”. În zi de Sabbath de două ori la biserică, miercurea la rugăciunea în comun. Asta i-a fost viața în casa în care a trăit. Stătea lângă cămin, disprețuind cu detașare orice altă conduită. În afară de religie, mai avea o credință: în stafii.

Mă minunam adesea de strania timiditate a lui Andrew și, uneori, în copilărie, îmi era puțin rușine de ea. Nu se putea spune că era laș. Pentru că, dacă trebuia să-și facă datoria, și-o făcea fără teamă de propria sa viață. Nu, era mai degrabă o timiditate copilărească. Nu-i plăcea, bunăoară, să urce scările în întuneric. Cu atât mai puțin, să se scoale noaptea și să cerceteze pricina unui zgomot. L-am văzut întorcându-se de cinci, șase ori ca să vadă dacă o ușă e încuiată. „Mă gândesc într-una la ea, dacă am închis-o sau nu”, mărturisea uneori, zâmbind rușinat.

Într-o zi, când era bătrân, și-a trădat secretul fără să-și dea seama, pentru că altminteri niciodată nu se descoperea conștient cuiva. Începuse cineva, într-o seară, lângă foc, mai mult în glumă, o poveste cu stafii. N-a putut suporta. S-a ridicat și a plecat. De aceea mi-a mărturisit mie, singură, cu același zâmbet rușinat:

— Bătrânilor mei le plăcea să povestească întâmplări cu stafii. Eu nu mai aveam curajul să mă duc la culcare. Dar, firește, în cele din urmă trebuia să mă duc. Nu erau decât povești, deși ei spuneau că sunt adevărate.

Bătrâna lui bunică le credea adevărate. Stând în colțul ei, așa cum era, foarte bătrână, nu mai putea distinge între carne și duh. Mulți dintre cei care fuseseră cu ea, în carne și oase, erau acum prefăcuți în duhuri eterne. În curând va fi și ea prefăcută într-un duh. E firesc să crezi că duhurile se întorc înapoi la locurile pe care

le-au cunoscut și iubit... Și ea, de asemenea, se va întoarce. Copilul pierdut printre surorile și frații săi mai curajoși, asculta, asculta. Și de atunci nu a uitat niciodată.

Dar în casa aceea stăpânea credința în duhuri. Dumnezeu era un duh, prezent întotdeauna. Dar și dracul era un duh. Și unde era Dumnezeu, era și dracul. Erau nedespărțiți. Vrajmași, dar nedespărțiți. A crescut cunoscându-i bine, ajungând chiar familiar cu amândoi. Dimineața și noaptea sta și asculta pe tatăl său citind din Biblie povestea războiului dintre aceștia doi. An după an tatăl își făcea drum prin aceeași dramatică poveste, pentru că era mândria lui să citească Biblia întreagă în fiecare an. În ceea ce privește religia, casa era, de asemenea, plină și de ea. Din șapte fii, șase erau preoți. Religia era hrana și pasiunea lor, alimentul lor mental și plăcerea lor emoțională. Se certau pe ea, cum se ceartă oamenii pe chestiuni politice. Între granițele ei își purtau certurile personale.

Pentru că familia aceasta s-a certat întotdeauna. Și tatăl, și mama, erau certăreți din fire. Bărbatul era un fermier. Îmi amintesc că Andrew nu arăta nici cel mai mic interes față de grădinile soției sale. Ea se simțea jignită, dar știa că nu se putea altfel. Andrew a fost un băiat extenuat de muncă, înfometat de cărți și de școală, scârbit de pământ, dar legat de el până la vârsta de 21 de ani. Numai la 21 de ani a devenit liber și atunci a plecat departe pe calul pe care tatăl său îl dădea fiecăruia dintre băieți odată ajunși la majorat. Aleargă spre colegiu, hotărât să-și recâștige anii care, pentru el, fuseseră pustii. De atunci nu a mai pus mâna pe sapă și pe lopată, nici măcar să sape flori sau legume în grădinile soției sale.

Dar până la vârsta de 21 de ani au fost siliți, toți, să lucreze pământul, sub conducerea autoritară a tatălui; soția și cele două fiice ale sale lucrau în lăptărie și în bucătărie. Tatăl avea câțiva negri, dar îi părea rău că îi are. Căci doar avea feciorii și fetele lui. Omul acesta mare, tiranic, trăsnind și fulgerând, îi domina aproape cu voieșie, pentru că era destul de șiret ca să vadă și partea veselă a lucrurilor. De altfel, domina întreaga comunitate. Era șeful corpului didactic și el alegea institutorii pentru școala care nu avea decât o singură încăpere. Tot el îi găzduia, în casa lui mare, cu pereții nevopsiți, unde puteau fi ospătați o jumătate de duzină de musafiri fără să se bage de seamă. La el găzduiau predicatori, când veneau să inspecteze unica biserică prezbiteriană; pentru că tot el domina și biserica. Câteodată un predicator îl supăra cu felul lui de

a-și ține predicile, și cel puțin de două ori s-a făcut methodist numai din cauza lipsei de disciplină a unui predicator refractar. Mai târziu a suferit din cauza acestei metode revoluționare, pe care el o introdusese. Pentru că Debora, soția lui, după una din certurile lor, a trecut la biserica methodistă și acolo a rămas. Niciodată nu a iertat-o; nu numai pentru că se revoltase, dar mai ales pentru că îl păgubise pe el de un bun argument contra prezbiterienilor, în caz de nevoie. Iar dintre cei șapte fii prezbiterienii ai săi, unul, Christopher, trecuse la methodiști în nebunia tinereții sale răzvrătite și rămăsese acolo, încăpățânat, cum erau toți din familia lui. „Cea mai predicatorie familie din Greenbrier Country”, așa îi numea un reporter de la un ziar local, scriind despre ei o jumătate de secol mai târziu, „și cea mai nonconformistă”.

Când m-au trimis acasă, în America, la Colegiu, i-am cunoscut pentru întâia oară pe toți. Cei mai mulți aveau părul cărunt; un șir înmărmuritor de bărbați uriași, pasionați, mânioși, fiecare cu aceeași sclipire în ochii lor albaștri, cu același umor uscat și aceeași minte intolerantă. Cearta dintre ei era întotdeauna fierbinte. Atât de fierbinte încât ajunseseră de pomină în întreg ținutul, prilej de rușine și de răs, discutat chiar și în ziare. Cei cinci predicatori prezbiterienii se certau între ei pe nenumărate chestii și doar erau destule: perioada creației în Cartea Facerii, interpretarea profetilor minori, Cântarea Cântărilor, predestinarea, a doua venire a lui Hristos. Iar după ce sfârșeau cu ăstea, aveau oricând alte motive la îndemână: împărțirea pământului, vânzarea vechii ferme și a vechii mobile făcută de mână. Sau se certau voind să afle dacă într-adevăr soțul surorii lor Becky se poartă sau nu cu ei cu destul respect. Dar întotdeauna se coalizau împotriva „methodistului”, deși Andrew, pe atunci, își purtase demult războaiele lui misionare. „Bietul Chris”, așa îl numeau pe methodist, căznindu-se cu furie să le fie milă de el pentru marea lui rătăcire.

Dar când l-am văzut și pe „bietul Chris”, mi-a venit greu să-l compătesc. Era președinte de vârstă în biserica pe care și-o alesese tot atât de violent și de intolerant ca și ceilalți frați, tot atât de sigur că propria sa teologie este singura cale spre mântuire. Se mai adaugă faptul, agravant, că avusese multe biruințe în viață, că nu-și dădea seama de starea lui de plâns și că era mare încrezut și teribil de arogant. Să-l fi auzit strigând „Fericirile” într-o duminică, dimineața, zvârlindu-le ca niște ghiulele de tun congregației sale, să-l fi văzut cum se încruntă și i se întunecă ochii albaștrii strigând:

„Fericiți cei slabi...”, să-l fi auzit insistând: „Fericiți cei slabi cu duhul...”. Era într-adevăr un spectacol de pomină.

Da, Andrew a crescut într-o atmosferă de război, atmosfera unei religii militante. Dar niciodată nu a avut nici aspectul nici siguranța fraților săi. Era înalt, dar puțin adus din umeri. Nu avea privirea mândră a celorlalți. Niciodată nu se uitau fetele la el așa cum se uitau la Hiram, cel cu părul negru, care cânta la chitară și nu a plătit niciodată banii împrumutați ca să studieze la Colegiu; sau cum se uitau la John care s-a însurat de tânăr cu o văduvă bătrână și bogată și s-a retras din războiul religios al familiei, intrând în serviciul legislaturii statului; sau cum se uitau la oricare altul dintre ei. Fetele nu-l priveau pe Andrew pentru că el nu uitase niciodată ce spusese doamna Pettibrew. Cuvintele acestea de neuitat l-au făcut, în taină, să fie timid toată viața. S-a retras tot mai adânc într-o religie personală. Dar sub înfățișarea timidă și absentă, ardea același foc nestins. Nicio deosebire între ei în această privință. De fapt, era cel mai fierbinte în bunătate, pentru că nu era nimic lumesec în el care să-l poată ușura.

Nu de la Andrew am auzit istoria acestei teribile familii. Îmi amintesc o singură poveste pe care mi-a spus-o el, despre ai lui. Odată, când eram foarte mică, l-am rugat stăruitor să-mi povestească ceva, deși nu prea nădăjduiam. Carie era izvorul meu adevărat, dar atunci era ocupată cu un nou prunc. Andrew tocmai venise dintr-o călătorie misionară și, într-un moment de slăbiciune, mă luase pe genunchi, așezându-se în fața focului. Era un genunchi, îmi amintesc, cu osul aspru, pentru că Andrew a fost întotdeauna slab, arătând mare dispreț față de oamenii grași. Dacă un misionar făcea burtă, Andrew se indigna numaidecât și începea să-l bănuiască.

— Mănâncă prea mult, exclama. Se lenevește.

Era cea mai mare culpă, apropiată, în gravitate, cu cea a unei teologii neserioase. Cu acel prilej, cocoțată pe genunchiul lui, l-am întrebat:

— Știi vreo poveste?

L-am privit în ochii lui foarte limpezi și nu lipsiți de bunătate.

— Dar nu una din Biblie, am precizat repede. Pe acelea le cunosc pe toate.

Era surprins, pentru că mai mult ca sigur începuse să-și răsfoiască, mental, Vechiul Testament.

— Stai să văd, îmi spusese, rumegând.

— Poate de pe vremea când erai mic, îi sugerai eu, ca să-l ajut.

Am așteptat destul de mult. Părea că nu-și prea amintește vremurile când era mic. Dar în cele din urmă se gândi la ceva.

— Odată, a început solemn, amintindu-și și privind în foc, odată, tatăl meu avea niște porci. Și porcii aceștia se strecurau din fundul curții, unde își aveau cocina, în grădina din față. Tatăl meu se mânia repede. Și, într-adevăr, se făcea foc. Alerga afară, și-i gonia, orice ar fi avut atunci de lucru. Dar porcii veneau repede înapoi. Într-o zi s-a supărat atât de tare încât nu s-a mai putut abține. A alergat după ei și a încercat să-i prindă sub gard, pe unde treceau în grădină. A pus mâna doar pe unul, cel mai gras dintre ei, care nu-și putea face loc. Tatăl meu a scos cuțitul din buzunar și i-a tăiat coada.

L-am privit pe Andrew, înmărmurită.

— Dar de ce a făcut asta? am întrebat.

— Ca să-l învețe minte, a răspunde el, zâmbind ușor.

Eu am rămas însă serioasă.

— Ce să-l învețe? am întrebat din nou.

— Poate ca să nu se îngrașe atât.

Mai târziu am auzit multe povești despre omul acesta întreprinzător, tatăl lui Andrew. Oamenii se temeau de el și țineau la el, râdeau de el și se încredeau în el. Zgomotos și veșnic mâniat, extraordinar de încăpățânat, era peste fire de bun cu vecinii săi săraci și de o deosebită asprime cu familia sa. Odată tocmai inspecta unul din hambarele sale, când a dat cu ochii de un biet sărman muritor de foame care ținea un sac în dreptul unei găuri prin care se scurgea grâu. Când l-a văzut pe tatăl lui Andrew, a luat-o la fugă. Tatăl lui Andrew nu a spus nimic. S-a așezat în locul omului și a ținut sacul, sclipindu-i ochii. După câțva timp, s-a auzit o voce din hambar.

— E plin?

— E aproape plin, bag de seamă, a răspuns el prietenește.

Tăcere de moarte în hambar. El a legat bine gura sacului l-a luat apoi pe umerii lui uriași și a intrat în hambar. A descoperit acolo o ființă umilă, așteptându-l înspăimântat.

— Iată, ia asta! vorbi, recunoscând pe unul din vecinii săi cei mai săraci. Altădată să vii să-mi ceri și am să-ți dau.

N-am văzut niciodată nici pe tatăl, nici pe mama lui Andrew, dar păstrez fotografiile lor. Tatăl are o față pătrată, hotărâtă, cu ochii cei mai aroganți pe care i-am văzut vreodată. Numai un om sigur

de Dumnezeu și de propriul lui suflet putea avea asemenea ochi. Nu i-am mai întâlnit pe o altă figură omenească.

Dar și femeia îi era pe măsură. Fălcele nu erau mai puțin puternice ca ale lui. Iar dacă ochii nu aveau sclipirea aceea a lui Dumnezeu în ei, aveau calmul diavolului. Nicio mirare că Dumnezeu și diavolul erau atât de reali în casa aceea zgomotoasă. Cineva mi-a spus – cineva, nu Andrew – că, împlinind 60 de ani, Debora nu numai că s-a convertit odată pentru totdeauna la methodism, dar că s-a hotărât să nu mai muncească, pentru că, i se părea, muncise destul până atunci. Hotărârea aceasta a schimbat-o cu desăvârșire. De unde fusese o gospodină neodihnită și o mamă covârșită de lucru făcând pâine și prăjituri, gătind pentru o casa întreagă, încetă deodată să mai pună mâna pe vreun lucru. De atunci, nici măcar patul nu și l-a mai făcut singură. Sta tot timpul pe verandă, balansându-se în scaun, iar când era vreme rea, sta la fereastra dinspre drum. Se plimba singură, slabă, înaltă, dreaptă. Se ducea singură la biserica ei methodistă, afară de cazul când era Christopher acasă.

Familia era înmărmurită, iar soțul aproape că înnebunise de mânie. Dar nu cedă și aproape treizeci și cinci de ani își apără libertatea și dreptul la lene, fiind servită, de voie sau de nevoie, de ceilalți. Ajunsese centrul vizitelor tuturor femeilor din vecinătate. Odată, fără să fie anunțate, s-au întâlnit la ea, ca să-și petreacă ziua, douăzeci și două de femei, iar o duzină, era un lucru obișnuit. Ședeau pe verandă sau în salon, bârfind, încurajându-se una pe alta. Dacă Dumnezeu era proeminent în casa aceea, apoi era numai cu o foarte mică distanță.

Dar scriu istoria lui Andrew, iar toate aceste lucruri n-au aici prea mare importanță, pentru că n-au avut nici pentru Andrew. I-au dat trup și suflet, au păstrat fierbinte în jurul lui și pe Dumnezeu și pe diavol. Și, e adevărat, în linii mari l-au format asemenea lor. Credința a învățat-o de la ei, nu numai credința teologică, ci și locul său în Creație, ca om. În acea casă clocotind de cei șapte feciori, cutremurată de tunetele certurilor între bărbat și soție, a auzit adesea strigându-se cum Scriptura spune că bărbatul e stăpânul femeii. Adesea au fost strigate cuvintele acestea bătrânei neclintite care se legăna neobosită în scaunul său. Nu făceau nicio impresie asupra ei, dar au avut destulă în mințile celor șapte feciori. Carie mi-a povestit odată că niciunul din acești șapte tineri uriași, oameni în toată firea când i-a cunoscut ea, nu s-ar fi gândit să urce spre

odăile de culcare până ce una din surori nu aprindea o lumânare pornind înaintea lor, ca să le arate drumul. Urcau unul după altul, David, Isaac, Hiram, John, Christophe, Andrew și Franklin – o adevărată procesiune! Și surorile erau Rebecca și Mary, femei înalte, așa cum și frații lor erau înalți, supuse, arse de același foc lăuntric: tatăl se împotrivise să se mărite tinere, pentru că și el și feciorii aveau nevoie de serviciile lor, așa că s-au măritat târziu, luând bărbați de o condiție socială mai umilă decât a lor.

Din această sămânță furioasă, din acest pământ neodihnit s-a născut Andrew.

II

Povestea ar trebui să înceapă când Andrew a părăsit casa părintească, la douăzeci și unul de ani; pentru că Andrew, el însuși, și-a socotit viața începând de atunci, considerând fără preț anii în care nu făcuse altceva decât să muncească cu palmele și trupul. Nimeni nu părea că-și amintește prea mult despre el de pe vremea când era copil sau numai un băietan. Odată a spus cineva, o bătrână care le fusese vecină câțeva vreme: „Băiatul ăsta a avut întotdeauna mâini de om bătrân; ai lui spuneau că s-a născut cu mâini bătrânești”. Doar un singur lucru aș putea nota despre adolescența lui, pentru că numai pe acesta îl cunosc. Și anume că avea un soi de humor supus, pe care de altfel și l-a pătrat toată viața. Am crezut câtva timp că humorul acesta e colorat uneori cu oarecare cruzime, deși știam că asta se întâmplă fără voia lui. Dar am întâlnit odată un bătrân care l-a cunoscut pe vremea când era copil, și care i-a fost coleg de școală, la o școală cu o singură cameră, unde mergea în acele câteva luni de iarnă când nu era de lucru la fermă. Bătrânul scuipe, scoțându-și luleaua dintre dinți, și zâmbi: „Andrew! Când era băiat mic, putea să se schimonosească în așa fel încât făcea și o pisică să plesnească râzând de el! Și în timp ce noi ne striveam de râs și institutorul alerga înnebunit, el era singurul care rămânea serios”. Oricum ar fi fost humorul acesta, era întotdeauna bine stăpânit sub fața lui serioasă. Nu-și schimba expresia decât incidental, când spunea una din glumele lui uscate. Niciodată nu izbucnea în râs, și pentru că se stăpânea, era adesea amărăciune în glumele sale, iar râsul îi era tăcut sau, în cel mai bun caz, dintr-un singur sunet gutural.

Odată l-am întrebat:

— Ce-ai făcut în toți acei ani ai tinereții?

Fața i se întunecă.

— Am muncit pentru tată-meu, a răspuns scurt.

Soră-sa, Mary, mi-a mărturisit odată:

— Papa voia ca Andrew să rămână la fermă, pentru că se putea conta pe el. Era singurul dintre băieți de care era sigur că duce un lucru până la capăt, la timp. Avea un simț teribil al datoriei.

— Bănuiesc că știi că ura toate lucrurile acelea pe care era silit să le facă, îi spusei.

— Asta n-avea nicio importanță pentru el, răspunse viguros.

Zâmbi.

— Și nici pentru Papa, adăugă.

Era femeie bătrână atunci, foarte grasă, vulgară, oarecum neglijentă. Atâția ani de trai cu un om inferior au făcut-o să uite îngrijirea de sine. Dar când zâmbea, se zăreau ochii familiei, aspri, neînfricați, albaștri.

Cu toate acestea, anii adolescenței lui Andrew au fost înspăimântători, pentru că erau anii războiului civil. Patru feciori pleaseră să lupte în Nord. David, Hiram, Isaac, John – porniseră de acasă în uniforme cenușii, schimbându-și pentru un răstimp războiul lor împotriva diavolului cu un război împotriva soldaților federali. Doi dintre ei au fost răniți, altul a fost ținut prizonier mult timp într-o închisoare din Nord. Niciodată nu l-am auzit pe Andrew aducând vorba despre lucrurile acestea; numai într-o zi mi-a mărturisit că nu-i mai place supa de mazăre de când s-a întors Isaac din război și i-a spus că o mânca de trei ori pe zi în închisoarea federală.

— Și era atât de proastă, adăugă Andrew cu zâmbetul lui uscat, încât Isaac spunea că trebuia să sară în cazan ca să poată găsi boabele de mazăre.

Iar când cel mai mic dintre copiii săi, o fată, s-a apropiat de Andrew să-i spună că se logodește, el și-a ridicat ochii din carte, rostind, cu privirea aceea piezișă: „Nu știu de ce mi-a fost dat ca toți cei trei copii ai mei să se căsătorească cu Yankei¹!”

Da, aceasta era a treia amintire a lui: niciodată nu a auzit pronunțându-se numele lui Abraham Lincoln în fața lui, fără să se comenteze uscat, aproape întotdeauna cu aceleași cuvinte:

¹ Nume care se da pe vremuri locuitorilor din Nordul Statelor Unite (New England). Astăzi se aplică în general tuturor americanilor. (nota trad.)

„Lincoln a fost un bărbat mult prea supra-estimat!” În casa lui Andrew am crescut fără să știu că Lincoln era un erou național, sau că peste ocean, în America, copiii au vacanță la școală în ziua lui de naștere.

Dar războaiele și faptele oamenilor nu aveau nicio importanță în viața lui Andrew. Cândva, în anii adolescenței sale, când își slujea părintele, tăcut și plin de ură, a simțit vocația sa misionară. O știu, pentru că povestea aceea scurtă a vieții sale pe care a scris-o, cu asta începea. În ceea ce îl privea pe el, era aurora vieții sale, adevărata sa naștere; „La vârsta de șaisprezece ani, scria, am primit cel dintâi îndemn al Chemării Divine, către câmpul misionar”.

Mai întâi, punându-i multe întrebări, am refăcut istoria aceasta, legând împreună răspunsurile sale... Desigur, era inevitabil că trebuia să devină și el predicator al Evangheliei. Era peste putință să ți-l închipui, pe oricare dintre bărbații aceia, preot; ei erau cu toții predicatori, nu preoți, și așa era și Andrew. Cred că lucrul acesta era inevitabil: ca toți să ajungă predicatori. Erau destule motive pentru asta, în afară de prilejul pe care-l căpătau de a-și putea exercita autoritatea personală asupra vieții și minții altor oameni. În acel timp se dădea lupta pentru o înaltă poziție socială. Predicatorul, într-o comunitate, era un șef și în alte privințe, iar un tânăr ambițios, doritor de putere, anevoie putea găsi o cale mai bună ca s-o dobândească. Și acești șapte bărbați tineri erau toți ambițioși și iubitori de putere.

Andrew însă mi-a mărturisit că la început nu se gândea să se facă misionar. Nu se gândea măcar că va trebui să-și părăsească ferma părintească. Avea, în amestecul său curios o iubire puternică pentru casă. Cred că asta se datora timidității sale fizice, care-l făcea să iubească siguranța și adăpostul. Dacă nu s-ar fi născut într-o epocă religioasă, ar fi devenit un erudit, închis toată viața într-o cameră caldă, tapisată cu cărți. L-am văzut întorcându-se dintr-o aspră călătorie pe jos sau pe măgar, după ce străbătuse o jumătate de provincie chineză, și simțindu-se copilărește de confortabil cu o masă, o ceașcă de ceai fierbinte și un jăratec bun. „E bine să fii acasă, oh! ce bine e să fii acasă!”, murmură pentru sine.

„Niciodată n-am părăsit casa fără o luptă interioară”, mi-a spus când era bătrân. Dar se născuse cu o conștiință neodihnită, mâniată și niciodată nu l-am văzut amânându-și ceasul plecării sau evitând cea mai dificilă ori mai primejdioasă călătorie. Și pentru că

era atât de riguros cu sine, era fără milă în judecata lui față de semenii săi mai mici. L-am auzit exclamând împotriva unui tovarăș misionar „Nu-i place să-și părăsească confortul casei sale; e leneș!” Dacă n-ar fi fost ispitit el însuși, sau dacă, fiind ispitit, ar fi cedat câteodată, ar fi fost mai blând cu tovarășii săi. Dar rămânea neînfrânat față de slăbiciuni, așa cum sunt toți cei destul de tari față de propriile lor ispite. Pentru că el era destul de tare ca să iasă învingător din cea mai mare luptă a vieții sale – lupta între simțul datoriei și strania sa timiditate fizică.

Aceasta e istoria vocației sale. Un misionar din China a venit să predice în Old Stone Church din Lewisburg, West Virginia, și și-a povestit istoria vieții sale. Andrew, care avea pe atunci 16 ani, se afla împreună cu ai săi, ascultând povestea aceea în care nu era vorba decât de hazard, primejdie și disperată nevoie de oameni. Și ascultând, îl cuprindea frica. I-a fost atât de frică încât a fugit acasă singur și a evitat să mai dea ochi cu misionarul. Dar tatăl său a invitat duminică la masă pe bărbatul acela slab și înalt, iar acolo nu l-a mai putut evita. Misionarul, privind lungul șir al feciorilor, a întrebat întorcându-se către tatăl lor.

— Din toți aceștia pe care i-ai zămislit, n-ai să dai vreunul Chinei?

N-a răspuns nimeni. Tatăl era surprins. Altceva este să te duci să asculți o dată pe un misionar, să-i dai o masă bună după aceea și să-l călăuzești apoi către biserica vecină, și altceva este să-i dai un fiu.

— N-aș vrea să intre așa ceva în capul băieților, spuse Debora hotărâtă, de la celălalt capăt al mesei.

— Dumnezeu cheamă, rosti cu liniște misionarul.

— Mai ia puțin pui cu sos, se repezi tatăl. Debora, mai dă aici niște cartofi. Becky, adu puțină pâine caldă. Mănâncă omule! Suntem oameni solizi aici.

Nu a răspuns nimeni, dar teroarea l-a cuprins pe Andrew. Dacă Dumnezeu îl va chema pe el? Mâncarea i se oprea în gât.

După aceea, săptămâni întregi a fost terorizat. „Cred că am pierdut cinci kilograme”, spunea, amintindu-și amănuntul acesta cu cincizeci de ani în urmă. Îi era teamă să-și spună rugăciunea, nu cumva să-l cheme Dumnezeu în timp ce se ruga. Se silea să nu rămână niciodată singur; s-ar fi putut despica Cerul și glasul lui Dumnezeu s-ar fi putut coborî asupra-i, poruncindu-i. Niciodată nu i

s-a părut casa atât de caldă, atât de sigură. Și totuși se simțea foarte prost. „Fugeam de Dumnezeu, scria când era bătrân. Știam asta și mă simțeam foarte rău”.

Deoarece, pentru el, era o nevoie organică să simtă curat drumul între el și Dumnezeu. Iar acum orice ar fi făcut, se simțea urmărit de Dumnezeu.

Maică-sa l-a oprit într-o zi:

— Ce s-a întâmplat cu tine, Andy? Arăți la față ca și cum ai avea gălbinare!

Multă vreme nu a voit să-i spună ceva, dar de data aceasta îl ținea strâns de umăr. Și era mai înaltă decât el. În cele din urmă a mărturisit în șoaptă și ochii i s-au umplut de lacrimi.

— Mi-e teamă că simt chemarea, spuse.

— Ce chemare? a întrebat maică-sa.

Uitase cu desăvârșire pe misionar.

— Către țările străine.

— Vezi-ți de treabă, îi spuse ea cu vigoare. Tatăl tău nici nu va voi să audă de așa ceva. Temeiul lui tu ești: ție îți va lăsa în stăpânire pământul.

Bănuise că nimic nu l-ar fi putut înfuria mai mult pe Andrew să i se spună că asta are ceva de-a face cu chemarea lui Dumnezeu. Sufletul i s-a răzvrătit la auzul cuvintelor mamei sale. Își smulse umărul din mână ei și se depărtă. De rămas la fermă în niciun caz nu ar fi rămas, cu sau fără chemare. Pentru câțva timp, spaima lăsa loc mâniei. Se duse în pădure, singur, și acolo strigă hotărât către Dumnezeu. „Am supus inima mea care nu voia să se plece, scrie Andrew. Am strigat către Dumnezeu: «Aici sunt Doamne! – trimite-mă!» Îndată pacea s-a pogorât în sufletul meu. Nu mai mi-era frică. M-am simțit puternic. Când am renunțat la voința mea, puterea lui Dumnezeu a coborât asupra-mi. Și Dumnezeu m-a trimis”.

Așa a fost hotărâtă viața lui. Dar n-a mărturisit nimic atunci. A făcut planuri ani întregi. Trebuia să slujească tatălui său încă cinci ani. Știa, pentru că așa se întâmplase și cu ceilalți frați ai săi mai mari, că în ziua când va împlini douăzeci și unu de ani, tatăl său îl va pune să aleagă: ori rămâne acasă și primește simbrerie pentru munca pe care o făcuse până atunci pe degeaba, ori i se dă un cal bun și o sută de dolari și pleacă în lume. Toți ceilalți se hotărâseră pentru plecarea în lume. Va face și el la fel. Nu va spune nimănui, dar va pleca pe la Colegiu și apoi la seminar și se va pregăti pentru viața pe care voia s-o ducă. Inima începea să-i bată numai

gândindu-se la asta. Cărți! În sfârșit va avea destule cărți! Întotdeauna i-a fost foame de cărți și niciodată n-a avut destule la școală. Unul din lucrurile pe care le-am auzit adeseori repetându-le era: „Am iubit școala!” De fapt, nici nu cred că am auzit cu vreun alt prilej cuvântul „iubire” în legătură cu el însuși. „Dumnezeu a iubit atât de mult lumea...”, asta auzeam destul de des. Era curios să-l auzi însă spunând: „Am iubit...” Îmi aduc aminte de lucrurile acestea pentru că pe atunci tocmai mă duceam și eu la școală și nu eram deloc sigură că o iubesc; și apoi, niciodată nu-mi trecuse prin cap că Andrew ar putea iubi și altceva în afară de Dumnezeu.

Când a împlinit deci, 21 de ani, a plecat, cu vocația sa arzându-i inima. Viața lui începe și nenorocul lui era că începea prost. Istoria scrisă de el spune că n-a intrat imediat la Colegiu. Războiul civil întrerupsese toate școlile, și deși frații lui mai mari, după ce se întorseseră acasă și înainte de a pleca definitiv, învățaseră ceva pe ceilalți copii – totuși el era foarte slab pregătit. Așa că a stat un an în Frankfort Academy – nu știu mai mult decât atâta – și de acolo a plecat la Washington și Lee University, unde se dusesse Hiram cu puțin timp înaintea lui.

Am aflat despre anii aceia, pentru întâia oară, când eram copil. Cotrobăiam rafturile cu cărți în casa misiunii, așezată pe o colină deasupra fluviului Yangtze, înfometată de citit așa cum fusese și Andrew. Toate cărțile din lume nu mi s-ar fi părut destule, și în acea casă a misiunii erau foarte puține cărți profane. Astfel că, plecând Andrew într-una din călătoriile sale misionare, am făcut ceea ce n-aș fi îndrăznit să fac când era el acasă. Am intrat în biroul lui să caut din nou prin rafturi, de altfel fără prea mari nădejdi, pentru că le cercetasem odată, și citisem Viețile lui Plutarh și pe Josephus, și Martirii lui Fox și orice altceva în care bănuiam că s-ar putea ascunde o poveste. În acea zi eram atât de deznădăjduită încât am luat Comentariul asupra Bibliei de Geikie și l-am pus la loc numaidecât. Era mai rău chiar decât nimic. Atunci m-am hotărât să caut prin sertarele vechiului său birou. Îmi aminteam că văzusem acolo cărți, când din întâmplare Andrew deschidea sertarele în fața mea. Dar privind cu atenție, am găsit numai catastifele misiunii, păstrate la zi, meticuloși, cu scrisul lui puțin tremurat, pentru că suferise odată un atac de insolație care aproape îl omorâse și de atunci îi tremura puțin mâna dreaptă când scria. Am deschis sertar după sertar. Într-unul am zărit o grămadă de suluri curioase de hârtie pergament. Erau foarte prăfuite și nimeni nu se mai uitase la

ele de multă vreme. De fapt, unele din ele nici nu fuseseră deschise. Le-am luat, unul câte unul, și le-am desfăcut. Pe ele erau tipărite cuvinte latinești. Tocmai studiam atunci limba latină și mă mirau cele trei cuvinte care îi întovărășeau mereu numele: Magna cum laude.

— Ce înseamnă asta? m-am dus eu s-o întreb pe Carie.

Ea era în dormitor, țeșând cu iuțeală un ciorap. Picioarele lui osoase, umblând mile întregi în fiecare zi pe drumurile misiunii, pe piatra orașelor și pe cărări prăfuite, îi dădeau mereu de lucru lui Carie. Fața i se lumină de mândrie auzindu-mi întrebarea.

— Tatăl tău a ieșit din Universitate premiat la toate materiile, îmi spuse.

Mulți ani după aceea am intrat și eu la Colegiu și aproape că mă simțeam insultată când, cercetându-mi notele, numai „bine” și „foarte bine”, vedeam că nu spune nimic. Dar nu spunea nimic pentru că nu se aștepta la mai puțin de la copilul lui. Și mi-e teamă că, de fapt, se aștepta chiar la mai mult. Odată, spre mirarea mea, am luat 99 la geometrie, obiect la care nu am fost niciodată tare.

— Frumoasă notă, spuse Andrew rezervat.

Apoi adăugă repede:

— O sută ar fi fost o notă și mai frumoasă.

În Colegiu, a fost înspăimântător de sărac. Mi-l închipui, înalt, cu umerii puțin aduși înainte, dar cu acel aer de mare demnitate pe care l-a avut întotdeauna. Îl avea de pe atunci, camarazii săi studenți se temeau de el și cu niciunul nu pare să se fi împrietenit prea mult. Și așa a rămas cu oamenii toată viața. Era de altfel și foarte miop. El nu știa asta și niciunul nu și-a bătut capul să-i atragă atenția. Sta în rândul întâi, când putea, și când nu, copia ce era scris pe tablă de la unul din camarazii lui. Nu putea recunoaște pe cineva, dacă nu trecea destul de aproape de el, ca să-l atingă, așa că nu s-a învățat niciodată să privească fețele oamenilor sau să observe ce se petrece în jurul său. Se cobora astfel tot mai adânc în sine. Mai târziu, când unul dintre profesori i-a sugerat ideea să-și pună ochelari, fericirea sa cea mare era că putea să citească mai bine. N-a avut niciun fel de viață socială la Universitate, pe de o parte pentru că era sărac și toți banii pe care îi avea i-ar fi dat pe cărți, iar pe de altă parte pentru că nu voia niciun fel de societate.

Nu voia altceva decât să sugă măduva din cărțile sale. Miram, frumosul, se putea duce la petreceri, putea să cânte la chitară și să viziteze fete drăguțe. Andrew nu făcea nimic din toate acestea. Și

totuși era extraordinar de fericit. Se deștepta mai devreme ca înainte, simțindu-se confortabil la culme pentru că nu erau vaci de muls și nici treburi de făcut. Putea să-și satisfacă singura lui dorință, cărțile. Aici, îi întrecea pe toți. Hiram nu l-a putut niciodată ajunge; niciunul din ei nu l-a putut ajunge, nici măcar David, care era excepțional de înzestrat pentru limbi.

Știu, pentru că mi-a spus-o Andrew, că era prea sărac ca să poată plăti 11 dolari pe lună găzduire într-un cămin. De aceea locuia împreună cu Hiram într-o odaie sărăcăcioasă, tăia lemne iarna și le îngrămădea într-un colț, găteau porridge și cartofi la același foc la care se încălzeau. Mi-a spus toate acestea, pentru că i se părea de necrezut că o fată poate cheltui atât de mult, patruzeci de ani în urmă, la Colegiu. Ascultând, nu am avut curajul să-i spun că ceea ce îmi dădea, socotindu-se generos, nu-mi ajungea nici măcar pentru cameră și masă. Am tăcut și după ce a plecat el, m-am dus și am găsit un post de institutoare la o școală serală. Dar pentru Andrew timpurile nu se schimbaseră. El n-a trăit niciodată în timp, ci în eternitate.

Nu știu mai mult despre viața lui în Colegiu afară de faptul că și-a trecut examenele strălucitor, covârșit de atenția unui public pe care nu-l dorise prezent; și în afară de un amănunt care a rămas o tragedie toată viața lui, chiar când ajunsese bătrân. Noaptea, după ce și-a trecut ultimul examen și trebuia să plece a doua zi, a izbucnit focul în vechiul dormitor de lemn. Hiram terminase cu un an înainte. Andrew era singur, și cum era tânăr și obosit de emoții și triumf, dormea greu. L-a deșteptat de abia în ultimul moment fumul gros și o teribilă arșiță. Toată casa era în flăcări. Și-a făcut drum către scară, care deja ardea, și a coborât. Dormitorul s-a prăbușit în urma lui. Nu a ars nimeni, pentru că aproape toți studenții plecaseră. Dar el a rămas acolo să privească clădirea incendiată până ce totul s-a prefăcut în cenușă. Niciodată în viață n-a mai cunoscut o asemenea agonie. Cărțile sale, de care era legată viața lui, pe care le cumpăraseră una câte una, cu atâtea greutate, se făcuseră scrum.

S-a întors acasă fără niciun ban. Tatăl său îl primi cu un aspru „bine ai venit!”, fără să-i arate prea multă simpatie. Cărțile! Ei bine, nu terminase oare cu ele? Era gata să se apuce acum de o treabă serioasă? Simbria îl așteaptă. Dar el nu era gata. I se părea peste putință să reînceapă tristul efort fizic. Îl dezgusta munca aceea care îi absorbea puterile creierului ca un reziduu fără nicio valoare și

covârșea trupul cu o oboseală pe care numai somnul o putea stinge.

Îi căzu sub ochi o reclamă dintr-un ziar religios:

„Se caută un tânăr ca să vândă Biblii”. I se păru că a vinde Biblii înseamnă mai mult decât a vinde cărți; înseamnă a răspândi cuvântul lui Dumnezeu. Așa că a scris ziarului și a primit un pachet cu Biblii. A pornit pe jos, din casă în casă, să le vândă.

„Nu știu, – scria Andrew cu mulți ani în urmă, în acel rezumat al vieții sale – nu știu din a căruia vină, dar n-am vândut decât un singur exemplar. Ori că oamenii aveau inimile înăsprite, ori că n-am avut noroc în meseria aceasta. Nu știu. Știu numai că Dumnezeu nu mi-a binecuvântat truda”.

Adevărul este, firește, că Andrew era cel mai prost negustor din lume. Și bănuiesc că trebuie să te pricepi puțin și în negustorie ca să vinzi Biblii. Mi-l închipui apropiindu-se de o casă, prăpădit de timiditate. Îmi închipui o gospodină vrednică deschizând ușa dimineața în zori sau după ce a strâns masa, ca să dea cu ochii în prag de un tânăr înalt, cu umerii aplecați, roșu la față, arătându-i o carte.

— Doamnă, vând Biblii. Nu știu dacă...

— Avem deja o Biblie, îi răspundea ea, fără îndoială, cu vigoare.

Desigur că orice casă avea o Biblie. Nu era oare o țară creștină? Îi închidea ușa în față și se întorcea la vase – o Biblie, ce l-o fi apucat?

„Am înțeles la sfârșitul lunii, scria Andrew, că Dumnezeu nu m-a chemat ca să vând ceva”.

Așa că s-a întors înapoi la părintele său, neștiind ce ar putea face altceva, iar tatăl său, cu destulă ironie, l-a plătit destul de generos, deși pentru Andrew nicio simbrie nu era prea mare pentru munca pe care o ura.

În acei ani petrecuți la Colegiu, a păstrat ca o taină, în sine, hotărârea de a se face misionar. Și ce bine știa Andrew să-și păstreze hotărârile! Putea să tăinuiască ani de zile un plan și să-l alcătuiască până în ultimele amănunte. Ani în urmă, puterea aceasta de a-și ține gândurile ascunse a fost un chin pentru Carie și exaspera pe tovarășii lui misionari. Andrew descoperise devreme că cel mai bun mijloc de a duce la bun sfârșit un lucru care îi plăcea, este să-l faci fără să spună cuiva. Dar cum vara se sfârșea, trebuia să spună tatălui și mamei că se duce la seminar ca să se pregătească pentru misionarism. Își păstrase simbriile până la

ultima para. Iar fratele său John tocmai se însurase cu o văduvă bogată și-i făgăduise să-l ajute, împrumutându-i ceva bani. David, pe atunci predicator într-un orașel din apropiere, se arăta de asemenea încurajator.

Vorbi părinților și întâmpină pe loc înspăimântătoarea rezistență a tatălui.

— Nebunie curată! strigă bătrânul, scuturându-și coama albă pe creștet. Du-te și predică, dacă vrei, deși cred că șase din șapte feciori e cam prea mult. Dar să bați drumurile prin străinătăți, asta e de neînțeles!

— Destul că înțelege Dumnezeu, răspunse Andrew.

Era desigur cel mai încăpățânat om din câți am cunoscut, când simțea chemarea lui Dumnezeu. Așa că știu că mânia și strigătele tatălui său n-au făcut decât să-l întărească pe drumul pe care pornise. Care ar fi fost părerea maică-sii, dacă ar fi judecat singură, nimeni nu poate spune. Dar când a auzit verdictul bătrânului, s-a îmblânzit numai decît, numai ca să-l contrazică.

— Nu-mi pasă, Andy, a început ea, legănându-se în scaun. Fă ce-ți place, dar îți cer un singur lucru, băiatul meu. Făgăduiește-mi că ai să mă ascuți...

Răsufiind ușurat, recunoscător, îi făgădui.

— Desigur că îți făgăduiesc, mamă!

Nici nu-și imagina ce-l așteaptă.

— N-ai să pleci până ce nu-ți vei găsi o nevastă care să meargă cu tine, adăugă maică-sa, legănându-se în scaun. N-am să fiu liniștită decît știind că ai o nevastă care să-ți poarte de grijă.

Aproape că a leșinat. Nevastă! Nu se gândea la așa ceva. Nu-și închipuise niciodată că are să se însoare; nevastă, când trebuia să doarmă în țări stranie, primejdioase! O femeie – nu cunoștea niciuna!

— Cum am să găsesc o femeie care să vrea să vină cu mine? murmură. E ca și cum m-ai opri să plec!

— Hai, nu fi prost! îi răspunse blând maică-sa. Se găsesc întotdeauna femei doritoare să se mărite cu orice lucru care are două picioare în pantaloni.

Andrew plecă amețit. Ce-i spusese maică-sa nu-l liniștise deloc.

În cele din urmă, se pare că a lăsat totul în hotărârea lui Dumnezeu. Asta nu înseamnă că n-a făcut oarecare încercări el însuși. Dar au fost zadarnice. Nu le cunosc în amănunte, pentru că a păstrat întotdeauna cea mai strictă tăcere asupra eșecurilor sale,

de orice fel ar fi fost și le uita repede. Dar într-o seară, când era foarte bătrân, mi-a mărturisit unele lucruri. În acei ani stam puțin cu el în fiecare seară, ca să aibă pe cineva cu care să vorbească, dacă ar fi dorit. A vorbit mult în acele ceasuri. Nu o povestire consecutivă, ci frânturi de evenimente, alese la întâmplare din trei sferturi de veac de viață. Trebuia să le leg eu împreună. Îmi spuse deodată, brusc, într-una din acele seri:

— Ai fi putut avea pe Jenie Husted ca mamă.

— Cum?! am exclamat.

Îmi era peste putință să-mi închipui altă mamă decât pe Carie. Am prins pe loc necaz pe Jenie Husted asta. Cine era?

— Mă munceam mult în seminar din cauza făgăduielii pe care o făcusem mamei, începu el, privind lung jăratecul. Am observat multe fete tinere; de la distanță, se înțelege, adăugă repede. Dacă mi se părea potrivită, devotată și bine întemeiată în credință, o întrebam întâi dacă s-a gândit vreodată la străinătate. Mi se părea prudent să verific sentimentele ei în acest punct, înainte de a trece mai departe. Toate mi-au răspuns negativ.

— Dar cine era Jenie Husted? am întrebat.

— Predica mea de încercare, continuă el calm, ca de obicei, fără să-i pese de întrerupere, a fost judecată ca fiind foarte bună. De fapt atât de bună încât a fost publicată într-un ziar eclesiastic. Era intitulată: „Necesitatea de a răspândi Evanghelia la păgâni, cu specială referință la doctrina predestinării”. După publicare, am primit o scrisoare de la o domnișoară Jenie Husted. Îmi susținea călduros părerile mele și am intrat în corespondență. Locuia în Louisville, Kentucky. În ultimul an de seminar i-am cerut permisiunea să-i fac o vizită. Am avut o puternică presimțire că Dumnezeu a chemat-o să-mi fie soție. Am făcut călătoria aceea lungă sub această impresie. Dar când ne-am întâlnit, am înțeles că mă înșelasem.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat, curioasă.

— Pur și simplu mă înșelasem, repetă cu hotărâre și nu mai adăugă nimic.

— Cel puțin spune-mi cum arăta, am stăruit, foarte dezamăgită.

— Nu-mi mai amintesc, rosti cu multă demnitate.

Niciodată n-am aflat mai mult asupra acestei întâmplări. Nu mi s-a părut, totuși, că locul lui Carie ca mamă a noastră fusese serios amenințat.

III

Am lăsat la o parte rolul lui Carie în întâlnirea și căsătoria lor. De fapt, în ceea ce îl privește pe Andrew, Carie, întrucât era Carie, a avut foarte puțină importanță. Ea era providențială; în sensul că Dumnezeu potrivise în așa fel încât în vara când a terminat seminarul și care era gata să-și împlinească vocația, ținut pe loc numai de promisiunea făcută mamei sale, a întâlnit o fată care să accepte, ori să pară că acceptă, să plece cu el misionară.

Venise la casa lui David în acea vară, cum făcuse și cu o vară mai înainte, ca să studieze cu fratele său. David era un savant în limbile sanscrită, ebraică și greacă, fără să mai menționez alte limbi biblice importante. Și pe lângă acestea, Andrew îl înlocuia pe David în bisericile învecinate. Era un bun prilej de practică și în același timp putea câștiga și ceva bani. Iar Andrew, fără îndoială, avea nevoie de practică. N-a putut niciodată să scape în întregime de marea sa timiditate. O anumită îndoială secretă asupra lui însuși, ca om, se amesteca cu certitudinea lui ca mesager al lui Dumnezeu. Nu s-a îndoit niciodată în ceea ce privește călăuzirea sa dumnezeiască, n-a avut niciodată îndoială asupra dreptății sale. Cred însă că niciodată n-a putut uita cuvintele doamnei Pettibrew; toată viața sa a admirat cu oarecare pizmă pe tinerii frumoși și deștepți. Mulți tineri chinezi frumoși și deștepți au făcut ce-au voit din el, asta e sigur.

Totuși, în pofida doamnei Pettibrew, ajunsese mai bine decât bănuia el. Părul său roșu, stufos din copilărie, se întunecase și se ondulase. Știu că lucrul acesta a mirat pe multă lume, pentru că schimbarea se făcuse repede și începuse să-l necăjească oamenii că-și cănește părul, spre marea lui oroare. Carie mi-a spus că, atunci când l-a văzut întâia oară, părul îi era roșu, dar că în vara când a cerut-o în căsătorie, în aceiași vară când s-au luat și au plecat în China, părul ajunsese negru... Era, spunea Carie, „destul de frumos”. Dar sprâncenele i-au rămas bălane și mustața roșcată, iar mai târziu când umbla printre chinezi și-și lăsase barbă, aceștia îl numeau „Barbă roșie”; deși cei care îl cunoșteau îl porecliseră – pentru că toată lumea în China are o poreclă – „Nebunul după cărți”. E adevărat, a iubit toată viața cărțile, până în ziua când l-am înmormântat cu micul său Nou Testament în grecește, care făcea parte, mai mult decât oricare din noi, din însăși ființa lui.

Am o fotografie de-a lui din vara când s-a căsătorit cu Carie. După obiceiul timpului, el sta pe scaun, iar ea în picioare alături, cu

mâna așezată rigid pe umărul lui. Dar e sigur că el nu știa că este o femeie alături. Privea afară din fotografie cu privirea pe care o cunosc atât de bine, privire compusă din maxilarele lui voluntare, ochii aceia copilărești și limpezi și o frunte frumoasă, sfântă. Fruntea lui netulburată a rămas neschimbată, deși ar fi împlinit optzeci de ani dacă ar mai fi trăit încă două, trei luni, până în vară. Niciodată n-am știut bine care din aceste trei părți ale figurii sale era cea mai neschimbătoare, dar cred că era fruntea. Era vastă și netedă, pielea albă, transparentă. Purta casca colonială bine apăsată pe ochi, așa că soarele, care îi înnegrise obraji, nu i-a atins niciodată fruntea. Dimineața, după obișnuitul ceas de rugăciune, singur în biroul său, avea întipărite pe frunte trei dungi roșu-aprinse, așa cum își aplecase capul pe degetele sale răsfirate. Dar urmele dispăreau curând, lăsând întinsa lui frunte netedă și albă. N-a chelit niciodată, iar părul său negru a crescut cu timpul mai subțire și argintiu. Pentru că n-a suferit niciodată. A trăit lucrul acesta extraordinar și atât de rar: o viață cu desăvârșire fericită. Și niciodată o dungă nu a brăzdat fruntea sa cu adevărat nobilă.

Am lăsat dinadins la o parte rolul pe care l-a avut Carie în povestea aceasta.

În lungile seri ale bătrâneții sale îl întrebam adesea, fel de fel de lucruri.

— Cum arăta mama când ai luat-o? l-am întrebat odată.

A privit în jăratecul pe care îl plăcea atât de mult să-l aibă în căminul camerei sale. A întins mâinile spre pară. Dispăruseră urmele tinereții cheltuite într-o fermă. Erau mâini de savant, destul de mari, foarte subțiri și cu degetele fin desenate, cu unghiile meticuloasă îngrijite. Dar, de altfel, nu l-am văzut vreodată altfel decât curat și îngrijit. Niciodată în copilăria noastră sărăcăcioasă, sau în anii din urmă ai vieții sale, nu l-am văzut altfel decât bărbierit proaspăt, cu gulerul său înalt și rigid alb, curat, cu părul bine pieptănat. Era pretențios, cu toată sărăcia noastră. Nu a vrut niciodată să aibă mai mult de două costume de haine – dacă avea mai mult, le dădea altuia care avea nevoie de îmbrăcăminte – și hainele acelea le purta până ce se toceau, dar el era întotdeauna proaspăt și curat. Oriunde ar fi mers, călătorind și petrecând nopțile în mici hanuri murdare chinezești, nu-și începea ziua fără să se îmbăieze, într-un fel sau altul. Și niciodată nu l-am văzut cu mâinile murdare.

— Mama ta? reflectă. Nu-mi amintesc exact. Avea părul și ochii

negrii și-i plăcea să cânte.

— Cum ai cerut-o în căsătorie? am întrebat, curajoasă.

Era stânjenit.

— I-am scris o scrisoare, spuse.

Se gândi o clipă, apoi adăugă:

— Mi s-a părut singurul mijloc posibil de a-i spune totul limpede, ca să poată reflecta cu grijă.

— Tatăl mamei nu voia s-o mărite cu tine, nu e așa? – spusei eu ca să-i ajut amintirile.

Răspunse liniștit:

— Au fost niște fleacuri la început, dar nu le-am tolerat. Era un om pătimaș, deși un om bun în felul lui, dar foarte încăpățânat. Nu prea îmi place să am de-a face cu oamenii încăpățânați.

— Și atunci?

— Ei, ne-am căsătorit și am plecat de-a dreptul în China. Mi-aduc aminte că nimeni nu ne spusese că în tren se găsesc și paturi. De aceea am stat în picioare.

— Cineva îmi spunea că ai cumpărat numai un bilet, adăugai eu, zgândărindu-l.

— Oh, asta nu s-a întâmplat așa.

— Vrei să spui că e numai o poveste scornită?

— Desigur că am cumpărat și al doilea bilet îndată ce mi s-a atras atenția, spuse.

Și râse singur, cu râsul lui uscat, aproape tăcut, pentru că fusese atât de necunoscător în ale biletelor și călătoriei. Hazul era că niciodată nu și-a dat seama că e un nepriceput în tot ce privește afacerile lumii din afară. Biletele și complicațiile călătoriei îl înspăimântau, deși într-un fel sau altul ajungea întotdeauna la destinația propusă. Izbutea asta pentru simplul motiv că era foarte devreme în port sau la gară, așa că dacă din întâmplare se suia în alt vapor sau alt tren, se găsea întotdeauna cineva care să descopere greșeala în timp util și să-l coboare, indicându-i unde să se suie. Călătoria, firește, distanțe de necrezut și cu orice mijloc avea la îndemână. Totuși niciodată nu l-am văzut la vreo plecare, cu vaporul sau trenul, fără ca să nu ne dăm seama cât era de nefericit și cât de adânc se îndoia că va ajunge vreodată la destinație, îndoială care se completa cu certitudinea că nu se va întoarce niciodată. Și cu toate acestea, de obicei cu ajutorul vreunei persoane caritabile care îi înțelegea spaima, se întorcea întotdeauna sănătos acasă. Era din principiu împotriva oricărui lux,

deși în taină iubea confortul. N-a voit niciodată să audă de călătorie în clasa I; și până a îmbătrânit, nici în clasa II. Când s-au introdus trenurile în China, era tot atât de pasionat ca un copil și îi făcea o imensă plăcere să călătorească în tren prin ținuturile pe care le străbătuse până atunci pe jos sau pe măgar. Dar ani de zile a refuzat cu îndârjire să călătorească altfel decât în clasa III, unde bănci erau niște scânduri înguste; iar dacă nu l-am fi observat, s-ar fi suit chiar într-un vagon de clasa IV, vagon de coolies². Și asta, nu pentru că era zgârcit și ar fi vrut să strângă banii pentru mine. Era zgârcit pentru Dumnezeu, astfel ca tot ce avea să meargă în folosul cauzei pentru care își închinase viața și pentru care închinase, brutal și înconștient, și toate acele vieți față de care era răspunzător.

Luna sa de miere pe vaporul cu care a străbătut Pacificul a petrecut-o îmbogățindu-și cunoștințele de limbă chineză. Începuse s-o studieze cu luni înainte. Își împărțise ziua ținând seama de acest studiu, așa cum a procedat toată viața. Un anumit număr de ceasuri, în fiecare zi, era închinat studiului limbii chineze, alte ceasuri pentru ebraică și greacă. A citit întotdeauna Biblia în aceste limbi. Marea nemulțumire a vieții sale era traducerea nesatisfăcătoare a Bibliei în englezește, iar mai târziu versurile mediocre din limba chineză. Cu toată credința sa absolută, era un savant desăvârșit și n-a socotit niciodată vreo traducere a Bibliei ca un Cuvânt final al lui Dumnezeu. Cuvântul final al lui Dumnezeu se afla ascuns undeva în originalul ebraic sau grec, iar pasiunea vieții sale era să descopere adevărul acestui Cuvânt. Prima erezie pe care a rostit-o – și era plin de erezii înconștiente, pe care nu voia niciodată să le recunoască ca atare – a fost că „ei” greșeau cu toții traducând cuvântul „zi” în primul capitol al Genezei; nu însemna „zi”, ci „perioadă”. „Dumnezeu a creat lumea în șapte perioade”, obișnuia să spună. Dar nu avea nicio încredere în savanți, în studiile lor asupra începutului omului.

— O ceată de bătrâni înnebuniți după câteva zgârieturi găsite în vreo peșteră, spunea el concediindu-i pe toți.

Iar pe Darwin îl socotea un suflet stăpânit de diavol.

— Evoluție! exclama morocănos. Diavoluție i-aș spune!

Și cu toate acestea putea asculta plin de admirație și respect un

² Numele care se dă hamalilor și muncitorilor de rând în tot Orientul. (n.trad.).

arheolog biblic povestind descoperirea ruinelor Ninivei sau Tyrului. Putea asculta cu înspăimântată umilință a credinței orice fantezie despre împlinirea vechilor profeții, orice nebunie în legătură cu vreun miracol, orice închipuiri despre reînviere, cum nu se găsesc în niciunul din romanele acelea pe care el refuza disprețuitor să le citească pentru că nu erau „adevărate”.

Se zvârlise deci cu bucurie în studiul limbii chineze. Era, de fapt, un geniu în toate limbile, și-l desfătau complicațiile chineze, aspiratele și non-aspiratele, tonurile – ascendente, neutre, descendente, exclamatorii – toate acele umbre fine și deosebiri de sens, de construcții. Vorbea limba chineză cum puțini albi au vorbit-o, cu multă simțire și precizie literară. În cele din urmă ajunsese, mai mult decât engleza, limba sa maternă. O vorbea cu mult mai mult. Odată, într-o biserică americană, când se dusesese acasă în vacanță, se ridică să se roage înaintea unui public numeros. Cum făcea întotdeauna, rămase multă vreme în tăcere, să-și golească mintea de orice altceva afară de Dumnezeu. Apoi, simțind că a rămas singur cu Dumnezeu, începu să se roage – și rugăciunea o rostea în limba chineză. Numai când ajunsese la jumătate a înțelese ce se întâmplase, se opri, și apoi o continuă în englezește. Dar nu mai era adevărata rugăciune. Era conștient, acum, de prezența celorlalți, iar Dumnezeu nu mai era acolo.

De fapt, puțini chinezi vorbeau atât de precis ca el, pentru că puțini cunoșteau ca el sintaxa limbii. Există o cărțuie pe care a scris-o odată asupra idiomelor chineze, un studiu cu adevărat valoros, scris concis, așa cum obișnuia el întotdeauna. Și e caracteristic că, după ce terminase corecturile și i s-a cerut să facă un index, a refuzat să-l facă, spunând:

— Nu e jignitor pentru cineva să caute în carte amănuntul de care are nevoie, dacă simte nevoia să-l afle.

Precizia științei sale, totuși, făcea ca vorbirea sa chineză să fie prea literară și de fapt adesea întrecea puterea în înțelegere a oamenilor obișnuiți. Îmi amintesc că una din obiecțiile sale de o viață întreagă împotriva lui Carie era o anumită neîngrijire în pronunția chineză.

— Mama voastră, se plângea el către noi, nu vrea niciodată să învețe că anumite cuvinte sunt aspirate

O implora, căci urechea sa sensibilă suferea cumplit.

— Carie, te rog, cuvântul ăsta e aspirat...

La care ea răspundea:

— Ce-are a face? Nu e nevoie să fiu plictisită, atâta timp cât ei mă înțeleg. Și de altfel, oamenii de rând mă înțeleg mai bine pe mine decât pe tine.

Nu era nimic de făcut – pentru că remarca aceasta din urmă era întrutotul adevărată.

Când privesc înapoi la cei 80 de ani ai vieții lui Andrew, înțeleg că schema vieții acestuia a fost simplă. Primii douăzeci și opt de ani au fost ani de luptă și de pregătire, trăiți cu încăpățânată persistență până în clipa când s-a imbarcat pentru China. Din acel moment, timp de cincizeci de ani, viața lui a fost o fericire simplă. În jurul meu, în toate țările din lume, văd oamenii luptându-se pentru a fi fericiți. Luptă în sute de feluri. Își pun nădejdea în sute de lucruri felurite – în noi forme de guvernământ și teorii sociale, în planuri pentru binele public, în adunare de bogății. Nimeni nu poate spune că nu se gândesc deloc la ei, la fericirea personală. Oricât și-ar deghiza luptele cu nume nobile de „cauză” și „cruciadă”, adevărul amar este că niciun individ perfect fericit nu ia parte în nicio luptă. Andrew a fost cel mai fericit om din câți am cunoscut – și el nu s-a luptat niciodată. Își urma drumul, senin și încrezător, sigur că își cunoaște drepturile sale. L-am văzut mâniat pe alții pentru că ruinau drumurile lui Dumnezeu, căi pe care el umbla atât de sigur, dar nu l-am văzut niciodată tulburat sau neîncrezător în sine. Nu l-am văzut niciodată luând parte la o discuție nedemnă, cu alții. Își păstra drumul cu o mândră liniște. Era magnifică hotărârea aceea limpede a lui.

Și nu vreau să admit prostiile care se repetă adesea, că religia lui îl investise cu o asemenea putere. Religia n-avea nimic de-a face cu asta. Dacă ar fi avut o minte mai îngustă și-ar fi ales un Dumnezeu mai mic, dacă s-ar fi născut astăzi ar fi ales un alt Dumnezeu, dar orice ar fi ales tot Dumnezeu ar fi fost pentru el. Orice ar fi făcut, ar fi făcut cu aceeași inimă întreagă. Așa cum era, născut în acele timpuri și din acel sânge, și-a ales cel mai mare zeu și a pornit în lume să vestească oamenilor că zeul lui era adevăratul, unicul Dumnezeu, în fața căruia toți trebuie să se plece. Era un magnific imperialism al spiritului, de necrezut și cu neputință de înțeles decât de acei care s-au nutrit din el și-au crescut în umbra lui. Cei mai mulți sunt dintre aceia care se află încă într-un asemenea imperialism fără ca să-și dea seama ce sunt.

Dar pentru Andrew imperialismul spiritului era tot atât de firesc cum era dreptul dumnezeiesc de a domni pentru Carol II. Andrew,

de asemenea, avea aceeași naivă și copilărească viclenie ca și a regelui. Dar ar fi suferit și ar fi fost mirat dacă cineva i-ar fi spus că e arogant și tiranic. De fapt nici nu părea astfel; felul său de a se purta era delicat și demn, pasul său era liniștit, vocea blândă, manierele dintotdeauna corecte. Se stăpânea întotdeauna, în afară de acele subite furii ale sale, când ceva care-l apăsă de multă vreme izbucnea fulgerător pentru câteva clipe. Toată lumea se temea atunci. Copiii săi se înspăimântau când vedeau fața schimbându-i-se deodată și zăreau brusca răsturnare a mâinilor. Cineva trebuia să fie lovit, cu mâna sau cu un baston azvârlit după el. Totul se termina într-o secundă și ieșirile acestea se răreau cu cât îmbătrânea, până ce au dispărut cu totul. Cred că s-au distilat într-o tărie difuză, astfel că în ultimii săi ani ajunsese blând până la miezul inimii.

Dar în tinerețe izbucnea uneori. Știu acum că niciodată nu s-a lăsat înfrânt de furie decât cu rușine și după o adevărată luptă. Nu mă îndoiesc că atunci când își lăsa mâna fulgerător să cadă și apoi dispărea repede din odaie, se ducea în biroul său ca să îngenunche și să se roage lui Dumnezeu de iertare. Dar cred că niciodată nu i-a trecut prin minte să-și ceară iertarea vreunui om. Și nu-i trecea asta prin minte nu pentru că ar fi fost omenește mândru. Dacă ar fi văzut că e o datorie a lui să-și ceară iertare, ar fi făcut-o cu bucurie. Niciodată n-a șovăit în fața datoriei. Dar important pentru el era să obțină iertarea lui Dumnezeu, să fie sigur că drumul între el și Dumnezeu nu era mânjit. Cu orice preț calea aceasta de comunicație o păstra curată și largă și astfel a trăit fericit. Pentru că avusese această fericire: îmbrățișase de timpuriu o cauză în care a trăit toată viața, fără o umbră de îndoială. Nici măcar mintea lui nu l-a trădat. Își păstra mintea sub cel mai aspru control. A murit sigur că a ales și a crezut înțelept, sigur că a izbutit în tot ceea ce făcuse. Nu sunt mulți oameni care au parte de o asemenea fericire.

Fiind întotdeauna fericit, avea un farmec al lui personal. Era adesea de o veselie liniștită, câteodată bogat în glume. L-am văzut de multe ori șezând la masă sau în liniștea serii după ce-și termina munca zilei, cum ochii albaștrii i se aprindeau deodată cu râsul acela tainic și începea să râdă.

— Ce este? îl întrebam noi.

Uneori, foarte rar, îmi mărturisea. Dar de cele mai multe ori spunea simplu:

— Mă gândeam la ceva.

Cred că socotea indiscret orice râs zgomotos. Totuși câteodată, când mărturisea la ce se gândise, izbucnea și se îneca în râs. Întotdeauna rămâneam surprinși după ce-i ascultam explicația, pentru că lucrul de care râdea el era de cele mai multe ori extrem de simplu, vreo absurditate oarecare. Carie zâmbea, așa cum zâmbea de vreunul din copiii ei cei mici. Capacitatea de a observa o simplă absurditate era limita maximă pe care o atingea simțul său al humorului.

Dar uneori putea deveni dificil, pentru că, dacă nu-i plăcea cineva, nu-și putea stăpâni râsul. Bunăoară, lui îi dis plăceau chiar cele mai așezate femei, dar îndeosebi ura pe acele femei vaste, înfloritoare, supraîncrezute, pe care civilizația noastră occidentală pare a le fi multiplicat într-un număr considerabil. Odată, când era destul de bătrân, sta la mine la masă în fața unei asemenea persoane. Andrew, căruia femeia nu-i plăcuse de la început, a păstrat o formidabilă tăcere, refuzând să țină seama de prezența ei în afară de ușoara plecăciune pe care i-o făcuse la început. Ea, flecărind în felul său volubil, a adus vorba despre balul la care trebuia să se ducă, la Consulatul American și se întreba dacă ar trebui sau nu să danseze cu chinezii care vor fi acolo de față. Nu dansase niciodată cu bărbați de altă rasă decât a ei. Andrew își ridică ochii din farfurie, atent. Știam că nu poate suferi figura ei, brațele sale grase, goale până la umăr, bustul ei larg, trosnind sub corsajul strâns. Grămezile de carne îl dezgustau până la furie. Am zărit în ochii săi absenți aprinzându-se binecunoscuta lumină, plină de malițiozitate. A început deodată cu acel glas blând, ușor, înșelător.

— Mă întreb dacă s-ar găsi vreun chinez care...

I-am apăsât piciorul pe sub masă, repede și puternic.

Ochii doamnei grase scăpărară.

— Ia ceva, ia puțină cafea! Ce splendidă rochie. Culoarea asta îți vine atât de bine; întocmai ca ochii dumitale!

Se întoarse spre mine flatată și iluminată.

— Crezi?

— Da, da, e splendidă!

Am păstrat pantoful pe piciorul lui Andrew, apăsându-l. Își clătina ceașca cu cafea, cutremurat de râsul lui tăcut, uitând orice altceva în afară de imaginea pe care și-o închipuia, a acestei americance imense suportând pe trupul ei colosal o figură minimă de chinez purtat de nebunia dansului. După aceea, când i-am făcut

observație, pentru că îndrăzneam pe atunci, el a remarcat senin.

— Ei, ce vrei? eram dator să râd, femeia aia era nebună.

Andrew a fost întotdeauna foarte sigur de sine însuși.

— A fost o mare nenorocire, obișnuia să ne spună Andrew, că mama voastră suferea de rău de mare. Îmi amintesc că i s-a făcut rău îndată ce am părăsit țărmul american. I-am cerut insistent să încerce să se controleze, dar ea părea hotărâtă să se lase în voia soartei. Controlul ar fi fost posibil într-o fire mai puțin încăpățânată. Dar ea a acceptat ca răul de mare să se agraveze, așa că nu s-a făcut bine niciodată.

— Nu cumva vrei să spui că ar fi putut face ceva! am strigat noi, sărind în ajutorul lui Carie.

— Omul trebuie să încerce, să se trudească, remarcă el cu seninătate. În afară de asta, răul de mare avea o sumă de inconveniente.

Așa că nu-mi închipui, în acea călătorie de nuntă pe un ocean străbătut de taifunuri, că Andrew a fost un bun doctor pentru o mireasă bolnavă. Fără îndoială că a fost plin de atenții cu întrebările sale, dar nu știa ce ar fi putut să-i facă.

Lui nu i s-a făcut niciodată rău. A mâncat – îmi spunea cu înconștientă bucurie, amintindu-și – cele dintâi stridii crude în acea noapte, ieșind din Golden Gate. Erau atât de crude încât cea dintâi stridie i-a alunecat pe gâtlee înainte ca s-o poată înghiți, așa că nu i-a cunoscut gustul. Pe a doua a mușcat-o zdravăn.

— Cu puțin piper și sos de tomate, remarcă el blând. Le-am găsit bune de mâncat. Cred că am înghițit douăsprezece, dar am regretat mai târziu că nu m-am oprit la șase.

— N-ai suferit de rău de mare? am întrebat noi, răutăcioși.

— Deloc, răspunse. Niciodată nu mi-a fost rău pe mare. Am avut numai un sentiment de regret, câteva ceasuri, dar m-am gândit la altceva.

Avea o constituție de oțel și o digestie pe care nimeni n-o putea tulbura. Fusesse, fără să știe, cât se poate de aproape de răul de mare – și n-a putut totuși niciodată înțelege torturile pe care le îndura, legănându-se, trupul atât de delicat al lui Carie. Dar Andrew n-a fost bolnav niciodată, în niciun fel. Ani de zile, în călătoriile sale, a mâncat ce i s-a dat. Ouăle răscoapte erau o delicatesă pe care soțiile fermierilor chinezi i-o puneau în față și el le mânca pe toate. Într-o noapte, acasă, a zărit niște ouă răscoapte pe care Carie le pusese în salată.

— Douăsprezece, murmură el blând. Am mâncat astăzi douăsprezece ouă răskoapte.

— Andrew! exclamă Carie, alarmată. De ce-ai mâncat atâtea?

— Pentru Hristos, răspunde. Dacă aş fi jignit pe oamenii aceia n-ar mai fi vrut să asculte; şi fiind oameni săraci, ouăle erau tot ce aveau ei mai bun.

Odată, ca să înceapă conversaţia într-o casă ţărănească, a privit peste un câmp de orz alb înflorit şi a remarcat că îi plac turtele de orz alb. Gospodina a dispărut şi s-a întors îndată cu o farfurie enormă plină cu turte colosale, groase, uscate, fără nimic în ele. A înghiţit cât a putut de multe. Şi de atunci de câte ori a mai trecut pe la casa aceea nu a şovăit să mănânce turte, deşi îl înspăimântau şi era deprimat de câte ori simţea că e dator să viziteze casa.

Aşa că atunci când Carie suferea de rău de mare, el nu putea crede că, dacă ar fi încercat, nu s-ar fi simţit mai bine.

— Un efort... va fi murmurat deasupra capului ei ameţit.

— Oh, du-te de aici Andrew, îl implora. Nu mai ai nicio carte pe care trebuie s-o studiezi?

— Andrew n-are idei... obişnuia să ne spună când o lua gura pe dinainte.

Dar adăuga îndată:

— Voi copiii nu trebuie să luaţi în seamă ce spun. Tatăl vostru e un om minunat.

Şi era minunat. A ținut prima sa predică în limba chineză şase luni după sosire. Era considerat un lucru extraordinar dacă cineva izbutea aceasta după doi ani. Aşa că Andrew a fost un misionar prodigios. Era destul de mândru de el însuşi şi povestea evenimentul acesta de multe ori, cu o naivă mândrie, deşi trebuie să spun că întotdeauna adăuga cu acea lumină sclipind în ochii lui albaştri:

— Desigur, e cu totul altă chestiune dacă m-a înţeles cineva sau nu. N-am auzit de vreo convertire, ca un rezultat direct al acelei predici.

Amintirile sale despre cea dintâi debarcare pe malurile Chinei erau foarte mult deosebite de ale lui Carie. Ei nu i-a putut scăpa mizeria oamenilor pe care îi vedea în jur. Dar Andrew era uluit de confortul în care trăiau misionarii.

— Îndată ce am coborât, povestea el, am fost întâmpinaţi de o delegaţie din partea misionarilor mai bătrâni, care s-au bucurat văzându-mă, pentru că de câţiva ani nu le mai sosise niciun ajutor.

Am fost luați la masă la dr. Young Allen. Dineul a fost excelent. Mult prea bun pentru masa unui misionar, îmi amintesc că m-am gândit atunci. Dar după aceea am auzit că dr. Young Allen s-a angajat în antreprize comerciale. A căzut în obiceiul ăsta în acea perioadă din Războiul civil când Biserica metropolitană nu-i mai putea plăti salariul; cred că era o afacere cu sobe.

— Ai dormit în timpul mesei și lui Carie i-a fost rușine, i-am spus, căci auzisem pe Carie povestindu-ne întâmplarea.

— Nu-mi mai amintesc nimic de asta, spuse blând. Mi-am cumpărat primul pardesiu prin Shanghai, continuă. Era o extravagantă, gândeam eu, dar mi se spusese că era absolut necesar.

Lui Carie, cu tot răul de mare, îi crescuse patru măsele de minte în luna ei de miere și falca inferioară era atât de aglomerată încât o amețeau durerile. Andrew a dus-o la un dentist, pentru că pe atunci singurii dentiști din China erau la Shanghai, și a așteptat până ce i-a scos, fără niciun fel de anestezie, patru măsele noi și puternice. Carie a avut întotdeauna dinți admirabili și sănătoși. Odată, când împlinise șaiszeci de ani, un dentist și-a chemat studenții ca să vadă cum arată o dantură perfectă la vârsta ei. Se adunaseră în jurul ei, tinerii aceia solemni, dentiști chinezi, în timp ce ea era obligată să-și deschidă gura cât putea de mult. Râdea povestindu-ne asta.

— Au privit până ce mi-am simțit gura plină de ochii lor, spunea.

Dar răzbătea oarecare mândrie în glasul ei; știa că are un trup admirabil. Iar măselele de minte au rădăcini adânci.

Îndată după ce le-a scos s-au dus pe pontonul cu care trebuia să călătorească pe Canal, - știu asta de la Andrew, nu de la Carie - și o hemoragie s-a declanșat înainte de a se îmbarca, așa că a trebuit să o ducă înapoi la dentist.

— Era foarte plicticos, spunea, dar am plecat din nou, cu o întârziere de aproape două ceasuri. Eram nerăbdător să-mi încep activitatea.

IV

Fascinant într-adevăr era faptul că Andrew și Carie scoteau întotdeauna două povești cu totul deosebite din același incident. Niciodată n-au văzut același lucru și n-au simțit în același fel; ca și cum n-ar fi fost în același loc și n-ar fi văzut aceiași oameni. Andrew nu-și amintea nimic din călătoria pe canal în afară de lungile

conversații cu misionarul senior și uluitoarele progrese în limba chineză, în timp ce Carie își petrecea timpul pe puntea îngustă apărându-se de soare sub o mare umbrelă, privind malurile care alunecau atât de încet, câmpurile de orez în plin cules, cătunele. Știu – de câte ori n-am străbătut câmpurile chinezești în septembrie! – că în văzduhul cald, fără pic de vânt, răsună ritmic bătaia spicelor de orez. Cunoscut cerurile albastru-întunecat deasupra câmpiilor aurii, cu șiruri de găște albe culegând boabele risipite de orez. Este încă destul de cald, și copiii se rostogolesc în drum, goi și bronzăți de soarele verii ca să adoarmă încolăciți la umbra arborilor. Căci tot aerul e îndulcit și somnoros de bătaia aceea ritmică a snopurilor.

Dar Andrew se grăbea să ajungă la casa misiunii.

— Totul era mult mai bine decât visasem eu, mi-a spus odată. Casele erau mari și curate și mâncărurile excelente. Mă așteptam să viețuiesc în mici colibe de lut. Mă simțeam prost în mijlocul unui asemenea confort – mâncare bună, servitori, încăperi spațioase. Mama ta a pus niște perdele roșii la camera noastră. Am crezut că sunt prea excentrice și i-am spus-o.

— Le-a dat jos? I-am întrebat.

— Nu, răspunse. Ea a avut întotdeauna părerile sale. Dar stam foarte puțin acolo. Îmi treceam timpul jos, în camera de studiu. Am început studiul limbii chineze în dimineața imediat următoare sosirii noastre. Am început la opt și am studiat până la 12, și din nou de la 1 până la 5. Apoi am plecat să ne plimbăm puțin, ca să facem mișcare. Nu existau manuale bune, așa că am început să citim Noul Testament. Profesorul citea un rând și noi repetam după el, trudindu-ne să pronunțăm cât mai exact sunetele. Am făcut asta în fiecare zi în afară de duminici.

— Nu oboseai? Îl întrebam.

Carie obosise de multe ori. Era o brazdă cu crizanteme de-a lungul zidului de cărămidă cenușie care închidea curtea misiunii, și Carie sta la fereastră, așa că putea privi florile aprinse când nu mai putea suporta glasul bătrânului profesor. Nu le privea prea des; numai când era foarte obosită și nu mai putea îndura. Și după ce s-au trecut crizantemele, din fericire era un bambus ceresc lângă fereastră, încărcat cu fructe roșii. Și câteodată găște sălbatice zburau peste bucata de cer care se înălța deasupra curții.

— Obosit! exclama Andrew. Cum puteam fi obosit când făceam singurul lucru care îmi plăcea, lucru acela pe care atâta îl dorisem –

să mă pregătesc de Misiune?

Toată seriozitatea, moștenită de la străbunii săi teutonici, și-a pus-o în acel studiu. Scotea și învăța rădăcinile chinezești. A învățat cele două sute patrusprezece radicale și tonurile cuvintelor, aspiratele și nonaspiratele. Și-a însușit gramatica și a explorat idiomurile. A început studiul clasicilor confucieni, ca să aibă de la început un vocabular cult și posibilități de exprimare. Este caracteristic pentru tenacitatea minții sale și pentru unicitatea scopului său faptul că filosofia lui Confucius, atât de asemănătoare, în esență, cu cea a lui Iisus, nu i s-a părut niciodată importantă.

— Confucius spune câteva lucruri foarte drăguțe, vorbea el liniștit, dar nu știa nimic despre Dumnezeu și firește nu a înțeles nimic din slăbiciunea firii omenești și necesitatea de a fi mântuiți de păcat prin Mântuitorul nostru, Domnul Iisus Hristos.

Era excesiv de disprețuitor, în anii din urmă, fața de acei misionari care, mai delicați, vedeau în înțelepciunea lui Confucius tot un fel de mântuire.

— A luat-o razna, obișnuia să spună despre un asemenea misionar, fiindu-i sincer milă și întristându-se.

Dar Andrew a găsit multe lucruri care să-l mire, la tovarășii săi misionari. Oamenii din jurul lui erau așa cum se aștepta să fie, nemântuiți. Dar nu se aștepta să găsească misionari cam tot atât de umani ca și ei. „Cei mai mulți dintre ei, spunea, deși buni, nu erau tocmai străluciți”. „Omul acela! exclama despre un altul. E un leneș. N-a voit să-și părăsească tihna casei sale. Merge o dată sau de două ori pe săptămână într-o capelă de stradă, și apoi se miră de ce Dumnezeu nu-i dăruiește convertiți”.

— Erau foarte certăreți, spunea amintindu-și acele dintâi fețe bisericești. Îmi amintesc cât de mult m-am mirat când, mergând pentru prima oară la Xuzhou, am aflat că Dr. Du Bose și Dr. Davis, singurii oameni albi din oraș, trăiesc unul la mieznoapte și altul la miezăzi, fără să se întâlnească și să-și vorbească. Când l-am întâlnit pe Dr. Davis și i-am vorbit de Dr. Du Bose, mi-a spus: „Oh, urăsc pe omul ăsta!”.

Se opri câteva clipe și apoi adăugă solemn:

— Am fost foarte neplăcut impresionat.

Apoi își continuă povestirea.

— Când am fost trimis în susul fluviului, am întâlnit pe Dr. Woodbrige și pe Dr. Woods. Pierdeau mult timp împreună jucând șah, și erau pe rând prieteni și dușmani. Am ajuns într-o perioadă

de dușmănie. Nu-și vorbeau. Fiecare îmi spunea că celălalt e cu totul nepregătit pentru Misiune. Am crezut că e de datoria mea să-i ascult imparțial și să mă silesc să-i împac.

A zâmbit ironic.

— Ai reușit? I-am întrebat.

— Am reușit doar să-i unesc pe amândoi împotriva mea! și a început să râdă tăcut, uscat.

Ceea ce Andrew n-a știut niciodată și ceea ce n-am știut nici eu până ce nu am crescut și am văzut cu ochii mei, era faptul că, cu toată aparenta sa liniște, era un luptător dintre cei mai buni, un fiu al lui Dumnezeu neconținut în bătlie, un înger luptător. Una din cele mai vechi amintiri ale mele în acel bungallow pătrat al Misiunii au fost după amiezile de luni, dedicate „mitingurilor stațiunii”, o adunare a tuturor misionarilor rezidenți. Duminică, toți erau stimulați prin trei servicii religioase – și nu numai stimulați religios, ci și extenuați fizicește și emoțional. Lunea cădea a doua zi. Am stat sute de luni, copil înspăimântat, mutându-mi ochii de pe o față încăpățanată la altă față încăpățanată a celor mari, ascultând unul după altul atâtea glasuri încăpățanate. Care era motivul certei nu prea știam niciodată, în zilele acelea, pentru că se schimba neconținut. O bună parte era pentru bani – dacă, de pildă domnului Wang, evanghelistul de la capela din West Gate, ar trebui să i se dea zece dolari pe lună în loc de opt. Speram să i se dea zece, pentru că îmi plăcea micul domn Wang, cel cu fața rotundă și veselă, care-mi aducea pachete cu prăjituri de orez în ziua Anului Nou. Dar se pare că dolarii i-ar fi băgat domnului Wang anumite idei în cap și ar fi cerut mai târziu 12 dolari, ar fi trăit poate în lux, iar banii misiunii erau sacri, erau dovada încrederii unei întregi comunități. Domnul Wang trebuia să aibă numai opt dolari. Carie s-a ridicat și a plecat cu obrazii dogorâți. Am urmat-o timidă.

— Ce s-a întâmplat mamă? voiam eu să știu.

— Nimic, răspundea strângând buzele. Nimic, absolut nimic!

Dar înțelegeam totul de pe fața ei. Mă întorceam, năruită, ca să descopăr că domnul Wang era de acum aproape uitat și că discuta despre o eventuală reparare a porții bisericii, sau despre distribuirea broșurilor, sau despre deschiderea unei noi stațiuni misionare. Andrew dorea neconținut să lărgească Misiunea, să deschidă mereu stațiuni, iar ceilalți nu voiau să-l lase. Ascultându-i, sufletul mi se umplea de lacrimi deznădăjduite. Mi se părea că ei erau întotdeauna împotriva lui Andrew și Carie, bărbații și femeile

acelea cu pielea tăbăcită, cu gurile aspre și ochii hotărâți, amari. Andrew sta acolo, fără să-i privească, ochii fugindu-i pe fereastră spre valea dintre dealuri, cu fruntea sa albă și senină, cu glasul lui liniștit. Repeta neconținut:

— Simt că datoria mea este să pătrund cât mai adânc în interior. Regret dacă întâmplător asta e împotriva voinței voastre, dar eu trebuie să-mi fac datoria.

Astfel se certa Andrew, dar în felul său. N-a respectat niciodată vreo regulă, pentru că i se părea că ele sunt întotdeauna în contradicție cu datoria sa, iar el își cunoștea întotdeauna datoria. Ceilalți puteau să voteze și să hotărască, pentru că misiunea se presupunea că lucrează printr-un fel de hotărâre democratică a tuturor misionarilor, depinzând de comitetele lor financiare din America. Dar Andrew asculta numai de Dumnezeu. Lipsa banilor nu l-a oprit niciodată din drum. Dacă nu avea bani, și n-a avut niciodată, scria oricui știa că are, cerșind fără rușine. Dacă primea, cum primea adesea, trebuia după regulile Misiunii, să anunțe și să-i verse în bugetul comun. Dar deși anunța că a primit bani, dacă se gândea cumva la asta, nu-i vărsa niciodată și îi folosea cum dorea. Întotdeauna ca să pătrundă mai mult în interior, ca să deschidă noi mici centre pentru propaganda sa. Am văzut alți misionari, mai mici și mai birocrați, aproape înnebunind că nu-l pot controla pe Andrew. Îi strigau cuvinte aspre, îl amenințau cu eliminarea dacă nu încetează să mai calce regulile, numindu-l de repetate ori eretic, o dată spunându-i chiar că este nebun, pentru că Andrew părea că nici nu aude ce spun ceilalți. Era o stâncă în mijlocul zbaterii generale – nemișcat, fără pică, senin, dar atât de hotărât, atât de încăpățânat în ideile sale, încât știu că au fost oameni care, văzându-i liniștea aceea înaltă, dură, încăpățânată, îngerească, simțeau nevoia să iasă afară și să țipe, lovindu-și capetele de ziduri, pradă furiei celei mai deznădăjduite. Dar Andrew nu știa nici măcar că sunt înfuriați pe el. Nu și-a rostit oare Dumnezeu voința? El trebuia să asculte voința lui Dumnezeu.

Și voința lui Dumnezeu l-a purtat în luptă toată viața. S-a războit neconținut – bătălii și guerille – dar nu s-a retras niciodată. Unul din războaiele sale, pe care prin trecerea timpului și propria sa hotărâre l-a câștigat în cele din urmă, a fost privitor la un cler chinezesc bine educat. Când a venit el în China, a găsit clerul chinezesc în cea mai mare parte aproape analfabet. Cei mai mulți fuseseră coolies, servitori, portari pe la misiuni, oameni umili care

se convertiseră ușor și care și mai ușor se ridicaseră în amvon să propovăduiască mulțimilor. Andrew era năucit. El era un savant și iubea învățătura, observase calitatea intelectuală a chinezilor și înțelegea cât de puțin puteau respecta chinezii educați și cu poziție socială pe acești oameni ignorați. Asta însemna, după el, să se aducă disprețul asupra bisericii.

E aproape imposibil acum, după ce au trecut trei sferturi de veac, să se înțeleagă scandalul provocat de Andrew cu asemenea credințe ale sale. Era numit eretic, era denunțat pentru ideile sale liberale și moderniste, i se spunea că nu crede în puterile Sfântului Duh, că pune mai mult temei pe creierul omului decât pe puterea lui Dumnezeu – toate acele strigăte și insulte atât de cunoscute, de veacuri, celor care au îndrăznit să fie non-conformiști. Pentru că strigau conformiștii – oare nu strigă ei întotdeauna? – Dumnezeu poate face orice! El poate preface un portar într-un mare predicator. Cunoașterea omenească nu era nimic altceva decât amăgire; „zdrențe murdare” îi învățase Sf. Pavel să numească întreaga desăvârșire umană.

Andrew, cu mult deasupra valurilor, a început să adune în jurul lui un mic grup de intelectuali, cinci sau șase, pe care îi învăța în biroul său. Erau deja învățați în propria lor limbă și cultură. Andrew le predă istoria, filosofia religioasă, ebraica, greaca, omiletica – toate lucrurile pe care le învățase în Seminar. A continuat ani de zile clasa aceea, aducând mereu alți tineri. N-a folosit niciodată un om needucat în niciuna din bisericile sale. Cincizeci de ani după ce începuse războiul acela, a văzut întemeindu-se un bogat Seminar și atunci și-a închis clasa. Lumea îl ajunsese din urmă.

Apoi a fost chestiunea granițelor religioase. Unul din cele mai uluitoare imperialisme ale Occidentului era dominația methodiștilor, prezbiterienilor, baptiștilor și a celorlalte peste o sută de felurite tipuri ale bisericii protestante, asupra chinezilor. Nu era numai un imperialism spiritual, era totodată și un imperialism fizic. S-a vorbit mult de sferele politice de influență, de Japonia, Germania, Anglia și Franța, împărțind China în zone pentru comerț și pentru expansiunea politică. Dar și misionarii au împărțit tot atât de mult China. Anumite provincii, anumite arii erau alocate unor anumite biserici pentru propagandă și se presupunea că ele vor fi invadate de altele.

Andrew era, firește, un năvălitor înnăscut, pentru că făcea întotdeauna ce-i plăcea. Mergea să predice unde-i plăcea. Dacă

vreun misionar methodist iritat îi atrăgea atenția că într-un anumit oraș exista deja o capelă methodistă și că prin urmare Andrew nu avea niciun drept acolo, el ridica din umeri și continua să predice strălucitor. Dacă era învinuit, răspundea cu liniște:

— Methodiștii nu fac nimic acolo. Omul de la capela lor este de lemn. Nu pot lăsa toți oamenii din acel oraș să trăiască fără Cuvântul Mântuitorului.

Da, știu, te făcea să înnebunești...

Pentru că, fără nicio logică, putea să fie cumplit față de oricine cuteza să treacă granițele regiunii sale. Una din sperietorile copilăriei noastre a fost un misionar baptist cu un singur ochi care, acum știu prea bine, era un om blând și neputincios să facă vreun rău, fără să fie mai încăpățânat în felul de a lucra decât erau ceilalți, dar pe care în toată copilăria mea l-am socotit un duh al întunericului. Am primit impresia aceasta de la Andrew, pentru că omul credea și propovăduia cufundarea în apă drept singurul botez adevărat, în timp ce Andrew, fiind prezbiterian, se mulțumea să stropească numai capetele convertiților săi. Dar baptistul cu un singur ochi mergea pe teritoriul lui Andrew spunând tuturor că stropirea cu apă e o greșeală.

Era o situație delicată, amuzantă numai pentru un observator imparțial. Pentru că oamenii ignoranți, crezând că dacă puțină apă era un lucru bun pentru suflet, mai multă apă va fi un lucru și mai bun, urmau adesea pe omul cu un singur ochi, spre furia tot mai înverșunată a lui Andrew. Ceva mai mult, se pare că erau anumite pasagii din Noul Testament care susțineau, din păcate, teoria misionarului cu un singur ochi, anume că Iisus cufunda pe oameni cu totul sub apă. Singurul lucru care îl ajuta cu adevărat pe Andrew era faptul că la foarte mulți chinezi le displăcea să se ude în întregime, mai ales iarna, așa că imersiunea nu avea succes decât în anotimpul cald.

Războiul se prelungea an după an și era cu atât mai greu cu cât Carie se împrietenise cu soția, agreabilă, a baptistului. De câte ori stam tăcuți în timpul mesei în timp ce Andrew vorbea încontinuu despre celelalte biserici, în special despre nebunia imersiunii și mai ales despre demența de a spune oamenilor ignoranți că trebuie să intre cu totul în apă! Întru apărarea sa trebuie spus că era desigur extrem de obositor pentru el ca să muncească să scoată un bun convertit prezbiterian, un anotimp întreg, și să descopere în vizita următoare că fusese botezat baptist. Era ca și cum ar fi clocit ouă

de cuc. Învăța, muncea și suferea ca să infiltreze dogmele fundamentale într-un păgân. Și nu era decât un furt religios când membrul acela se adăuga gloriei baptiste.

După treizeci de ani de război încordat, situația a fost limpezită într-o dimineață prin faptul că misionarul cu un singur ochi a fost găsit în patul său, mort de inimă. Andrew s-a simțit complet răzbunat. Se afla la breakfast când vestea i-a fost adusă de portarul misiunii. Și-a pus smântână în cafea și a mai adăugat puțin zahăr, înainte de a răspunde. În taină, îi plăcea zahărul și își înstrunea aspru această slăbiciune. Dar în acea dimineață a mestecat liniștit zahărul în cafea. Apoi ne-a privit pe rând și a rostit cu un glas în care răzbătea liniștea triumfului:

— Știam că Dumnezeu nu va îngădui ca un asemenea lucru să meargă la infinit!

După aceea, a fost un avocat neobosit și total al cauzei unirii bisericilor. Dar asta este povestea unui alt război.

Adevărul este că misionarii dinainte vreme erau războinici înnăscuți, oameni cu adevărat mari, pentru că în acele zile religia încă era un steag, sub care se putea lupta. Niciun suflet slab sau timid n-ar fi străbătut mările spre țările străine și n-ar fi înfruntat primejdii și moartea, dacă nu și-ar fi purtat religia ca un steag sub care chiar moartea era un sfârșit glorios. Misionarii de atunci credeau în cauza lor cum oamenii zilelor noastre nu pot crede în nimic. Cerul exista în realitate, un spațiu plin cu bunătăți solide. Iadul ardea, nu numai pentru necredincioșii păcătoși, ci și mai înspăimântător pentru acei ce mureau în ignoranță. Să umbli, să strigi, să vestești, să mântuiești pe alții, toate acestea erau imbolduri urgente pentru sufletele deja mântuite. Bântuia o nebunie a urgenței, o agonie a mântuirii. Acei misionari de pe vremuri luptau pentru o cauză disperată – să mântuiască cât de repede pe cei care se nășteau. Și totuși, aceștia mureau mai repede decât se cerea ca să poată fi mântuiți. Făceau planuri vaste, începeau campanii pe sute de mii de mile, alergau în goană de la suflet la suflet. Ajunseseră chiar să creadă că două minute sunt de ajuns unui suflet ca să-i arate calea mântuirii. „Crezi în Domnul nostru Iisus Hristos! Crezi? Ești mântuit, mântuit!”.

Nu e un lucru de zâmbit, nici chiar pentru acele zile bântuite de necredință. Era un lucru teribil, o strivitoare oroare, nu pentru fericiții ignoranți care mureau liniștiți și se duceau în iad fără să știe, ci pentru acei frenetici disperați, bărbați și femei, care simțeau

asupra lor răspunderea de a mântui sufletele. Numai cei tari puteau îndura o asemenea povară – numai cei puternici și cu nădejde oarbă puteau să mănânce, să doarmă, să facă copii și să-și trăiască zilele sub această apăsare.

Dar erau puternici. N-am văzut nicăieri oameni asemenea lui Andrew și ai generației sale. Nu erau din acei blânzi oameni așezați, fermieri care trăiau confortabil. Dacă nu plecau ca misionari, se duceau să caute aur, să exploreze polii, sau se îmbarcau pe corăbii de pirăți. Ar fi stăpânit altfel, cu alte mijloace, pe indigeni în țările străine, dacă Dumnezeu nu le-ar fi prins sufletele atât de tineri. Erau mândri, certăreți, intoleranți și pasionați. Nu era niciun om slab printre ei. Mergeau pe străzile chinezești siguri pe dreptul lor de a alerga după treburi. Nicio întrebare nu-i tulbura, nicio îndoială nu le slăbea puterile. Erau drepți în tot ce făceau și purtau războaiele lui Dumnezeu, siguri de biruință.

Ah, toți aceștia s-au dus acum! N-a mai rămas niciunul asemenea lor. Cei care le iau locul în timpurile noastre moderne sunt străbătuți de sus până jos de îndoială, și n-au încredere nici în ei nici în mesajul lor. Vorbesc de toleranță și stimă mutuală, de educație liberală și de relații prietenești și alte asemenea lucruri fragile. Văd în toate religiile ceva bun, nu se mai războiesc și-și cheltuiesc viețile pentru ca să-și dobândească o biată siguranță în ziua de mâine. N-au niciun gust. Parcă îl aud pe Andrew citind sever din cartea Apocalipsei: „Și pentru că ești calduț, nici rece și nici fierbinte, te voi scuipa afară din gura mea!”. Uriașii s-au dus, toți.

Amintirile mele despre acel cerc, alcătuit dintr-o jumătate de duzină de oameni sobru îmbrăcați, sunt întunecate. Acum desigur, după ce au trecut atâția ani, când știu cum sunt oamenii din celelalte locuri, normale, îmi dau seama cât de chinuite le erau sufletele. Adevărata poveste într-o stațiune misionară n-a fost însă spusă. Când se va povesti, dacă e vorba să se spună adevărul întreg, trebuie istorisită cu o atât de vastă înțelegere, delicatețe și brutalitate încât e probabil că niciodată nu se va ajunge să fie desăvârșit spusă. Drama de acolo este înspăimântătoare. Închipuiți-vă doi, patru, cinci, șase – rareori mai mulți – bărbați și femei albe, unii căsătoriți între ei, alții suferind cumplit fără să aibă compensația de a fi fost consacrați celibatului, închipuiți-i adunați laolaltă, potrivit-se sau nepotrivindu-se, fără să se țină seama de vreo afinitate, într-un oraș în interiorul Chinei, trăind împreună ani

de zile de-a rândul, fără să fie înlocuiți, în intimitatea forțată a curții misiunii, siliți să lucreze împreună și incapabili – din cauza îngustimii lor mentale și spirituale – să afle scăpare și alinare în civilizația din jurul lor. Între zidurile misiunii se află întreaga lor lume reală. Adevărata lor tovărășie și-o găsesc între ei, altminteri trăiesc într-o amară singurătate. Foarte rareori stăpânesc destul de bine limba chineză ca să se bucure de societatea sau literatura chineză, chiar dacă prejudecățile lor nu i-ar opri de la o asemenea îndeletnicire. Stau acolo, luptând ca să păstreze frățietatea creștină, luptând împotriva antipatiilor și dorințelor lor firești, cheltuindu-și viața spirituală în încercări de a se împăca cu ceea ce nu poate fi împăcat între ei.

Și ce povești de necrezut, ce povești patetice, umane inevitabile! Sunt toate dosite, păzite, ținute secrete, pentru bunul renume al misiunii și al „bisericii de acasă”, de rușine, de teama lui Dumnezeu – dar ce povești!

Era acel bătrân, cu părul alb care a lucrat credincios atâția ani, ca în cele din urmă să înnebunească atât de straniu și atât de liniștit, protejat de loiala și nefericita sa soție. Povestea a răzbit, ca întotdeauna, prin servitori. El avea o concubină – o fată de la țară, o chinezoaică cu fața proaspătă. Și soția lui știa asta. S-au rugat atâta împreună, dar în el setea nu putea fi stinsă, setea pentru lucrurile acestea. Și atunci soția s-a gândit la bătrânul Avraam topindu-se de dorul tinerei Agar și i s-a părut că ea e întocmai cu Sara, și Sara dăduse pe Agar lui Avraam. Și Dumnezeu n-a fost mânios – Dumnezeu înțelegea. Dar întâmplarea aceasta s-a aflat și bătrâna pereche cu părul alb a fost rechemată în grabă.

Și era apoi acel curios copil palid, cu ochii cenușii și părul cafeniu, printre copiii unui pastor chinez. Și era acel misionar înalt, singuratec, a cărui soție lipsea cu anii, educându-și copiii în patrie. Nimeni nu știe cum s-a strecurat povestea aceea dintr-un mic sat. Un dușman, desigur. Nimeni nu trăiește fără dușmani în China. Dar când pastorul chinez a fost întrebat cum se face că printre copiii săi este și unul atât de palid, cu ochii străini, el a răspuns candid:

— Omul alb care este șeful meu trăiește o viață foarte singuratecă. Ori, David n-a luat nevasta altuia și totuși el a fost iubit de Dumnezeu?

Și mai erau doi bătrâni misionari, soț și soție de patruzeci de ani, trăind o viață primejdioasă, bravă, plină de jertfe. Și apoi deodată totul s-a sfârșit, la bătrânețe. Bărbatul, sensibil și obosit până la

măduvă, striga în gura mare că ani de zile și-a urât nevasta, că trupul lui s-a cutremurat alături de al ei, că a trăit într-o deznădăjduită nefericire. Țipa neconținut același și același lucru, tremurând:

— Nu mai vreau să-i mai aud vreodată glasul! Nu vreau să mă mai atingă cu mâna!

Și mai era povestea acelui frumos misionar, suferind ani de zile de nervi; când își închipuia că soția cu ochi negri îi e necredincioasă, punea mâna pe cuțitul de pe masă încercând s-o omoare. Patru copii au crescut cu această oribilă taină, dar niciunul din ei n-a trădat-o, pentru că mama lor, după ce trecea criza și soțul o puneă să-și ceară iertare umblând în jurul lui în genunchi, își silea copiii să jure că niciodată nu vor povesti ceva. Așa că n-au vorbit. Au crescut cu o stranie intensitate în priviri, dar n-a ghicit nimeni. Apoi soția credincioasă a murit și misionarul s-a recăsătorit, cu o blândă fată bătrână. Nici ea n-a destăinuit și așa au trecut anii până când în cele din urmă, a povestit el totul într-o criză. Toți acei ani de tortură au înviat în cuvintele cutremurate ale copiilor, care puteau, în sfârșit, vorbi.

Și nimeni n-a scris istoria acelor fete bătrâne pentru Hristos, femeii care în dulcele lor idealism al tinereții se duc în stațiunile misionare izolate. An după an devin mai palide și mai tăcute, mai ofilite și mai seci, ajungând uneori severe și crude cu tovarășii lor bărbați, iar câteodată ajungând un miracol de pură și grațioasă generozitate. Cele mai multe dintre ele nu se căsătoresc niciodată, pentru că nu le cere nimeni – nu e nimeni care să le ceară. Câteodată se mărită cu un om inferior, vreun văduv bătrân, un vulgar căpitan de marină fluvială. Uneori, deși asta nu se spune, chiar cu un coleg chinez. Dar asta se întâmplă atât de rar încât cu adevărat nu trebuie spus...

Și acei misionari văduvi, recăsătorindu-se atât de curând după moartea soțiilor, încât se minunează chiar chinezii, care sunt poligami! Cimitirele misionarilor sunt pline de soții. Mă gândesc în clipa asta la o lespede dintr-un anumit loc din valea lui Yangtze, unde un bătrân fiu al lui Dumnezeu zace îngropat acolo cu trei soții și cu șapte dintre copiii lui alături. Dar lespedeaua îi e ridicată numai lui. Da, sângele albilor curge mai fierbinte decât sângele păgânilor, deși sunt oamenii lui Dumnezeu.

Și totuși înțelegând strâmtimea imposibilă a acelei vieți de misiune, ierți totul. În climatul acela străin și fierbinte, în vijeliile de

vânt și praf, în inundații, războaie și în ridicarea mulțimilor împotriva lor, în viața aceea atât de grea, simțind că le este peste putință să îplinească ceea ce și-au propus, în amara lor izolare față de semenii, în apăsarea interioară, pe care o simt în suflet, – acea apăsare care te privește din ochii lor și răsună în glasurile lor, apatic dacă nu sunt mâniați – nu e de mirare că oamenii lui Dumnezeu se ceartă atât de des unii cu alții, ci de mirare este, într-adevăr, că nu se omoară între ei sau că nu se sinucid mai des decât se întâmplă lucrul acesta.

Câteodată se sinucid. Era acea soție de misionar care a plecat din patul soțului ei, după ce i-a dăruit opt copii și a străbătut, alergând în capotul ei alb, noaptea unei străzi chineze azvârlindu-se de pe o stâncă în fluviul Yangtze. Și era apoi fata aceea veselă și drăguță, din sud, care s-a deșteptat într-altă noapte și s-a strecurat pe scări în bucătărie, încercând cu un cuțit de bucătărie să-și taie beregata, fără să poată muri; s-a întors, s-a suit în pod – soțul ei și cei patru copilași continuau să doarmă – a căutat o frânghie și s-a spânzurat. S-a zvârlit pe fereastră și frânghia s-a rupt și tot n-a putut să moară. Atunci s-a târât încă o dată, plină de sânge, până sus, în baie, și acolo a găsit otravă și în cele din urmă a murit. Sunt destule asemenea întâmplări, dar nimeni nu vrea să le povestească, pentru că Misiunea trebuie să meargă înainte. Spuneam că minunea nu este că se întâmplă asemenea lucruri – și câte altele la fel – ci că se întâmplă totuși atât de puține. Convertirea nu schimbă cu adevărat nevoile inimii omenești.

Dar, firește, toate acestea le-am aflat în urmă. În acele zile ale copilăriei mele, trebuie să mărturisesc că mi-era teamă de Andrew și de toți ceilalți. Viața mea reală, personală, o trăiam în întregime aiurea, într-un loc unde Dumnezeu nu se afla defel.

Erau dimineți, dimineți însorite, strălucitoare, de primăvară, când imaginația se trezea. De obicei, era una din zilele când Andrew pleca în călătorie. Aș putea spune adevărul: simțeam cu toții o anumită ușurare când el pleca într-una din călătoriile sale misionare. Servitorii alergau însuflețiți să aducă și să împacheteze lucrurile. Era întotdeauna de făcut ceva; să pregătească salteaua potrivită, să aducă învelitoarea aceea mare, brună, din bumbac țesut cu mâna, în care puneau o pătură și o pernă. Andrew se temea de păduchi, în paturile din hanuri. Dacă pornea pe jos, balotul acesta era azvârlit în spinarea măgarului său alb. Apoi, el, cu o cască colonială și îmbrăcat într-un costum de bumbac cenușiu

deschis, sau, mai înainte, în roba sa chinezească, întotdeauna cu un baston sub braț ca să se apere de câini, încăleca măgarul pe deasupra balotului, picioarele sale lungi de abia ridicându-se o palmă deasupra pământului. Întotdeauna ne spunea că dacă măgarul ar fi încercat să-l zvârle, el și-ar fi pus pur și simplu picioarele pe pământ. Dar era un animal robust și mergea la trap cu o persistentă voioșie, cu urechile vicios ridicate și coada zgomotoasă. Priveam figura aceea slabă, nebiruită, dispărând pe drumul pietruit, în timp ce o neașteptată liniște ne învăluia pe toți. Servitorii trândăveau. Carie se ducea la orgă și cânta mult timp, sau citea o carte, iar eu, eu rămâneam în grădină toată ziua și mă jucam jocul fără Dumnezeu. Și Carie adesea mă ajuta, fără să-și dea seama, spunând la apusului soarelui:

— Nu mai facem rugăciunile în seara asta, mai bine ne plimbăm. Pentru o singură dată Dumnezeu are să ne ierte!

Dumnezeu! Dar Dumnezeu nu fusese nicăieri prezent în toată ziua aceea.

Într-o asemenea seară, m-am lăsat dusă de imaginație până la o graniță primejdioasă. M-am hotărât să nu-mi mai spun rugăciunile deloc. N-am putut dormi multă vreme, temându-mă de întuneric. Pentru că în întuneric știam, desigur, că într-adevăr era un Dumnezeu. Ochiul acela care vedea totul. Dar m-am ținut tare în infamia mea și am adormit, ca să mă trezesc, spre marea mea mirare, neatinsă, cu lumina liniștită de vară năvălind pe fereastră. Niciodată, de atunci, nu mi-a mai fost atât de frică de Andrew. Dumnezeu nu-mi făcuse nimic.

Acum, când nu mai sunt tânără, știu că Andrew nu avusese niciodată de gând să-și sperie copiii și nici nu bănuia că a făcut vreodată așa ceva. Erau zile, îmi amintesc, când se întorcea dintr-una din lungile sale călătorii, obosit, dar glorios de mulțumit; își împlinise bine munca, Dumnezeu fusese bine slujit. Foarte rareori vedea frumusețea și totuși erau zile când spunea la masă:

— Munții erau frumoși astăzi, acoperiți peste tot cu azalee roșii și galbene.

Câteodată aducea chiar un braț întreg de flori, dacă se întâmpla ca inima să-i fie mulțumită de tot ce făcuse. Câteodată ne spunea ce făcuse; o mică panteră de munte îi ieșise înainte pe drum și el nu știa ce să facă, să înainteze sau să se întoarcă; dar făgăduise că va veni într-un anumit sat la amiază, unde erau oameni care-l așteptau. Așa că a mers înainte ca și cum n-ar fi băgat nimic de

seamă, iar pantera n-a sărit să-l sfâșie. Lupi vedea adesea în timpul iernii, uneori alergând pe câmp, goniți de fermieri. Dar am fost dezamăgită când am văzut și eu întâia oară un lup, căci semăna cu un câine mare de sat, ceva mai mare, de un cenușiu mai întunecat.

Primăvara, Andrew era întotdeauna plecat. Începea să devină nerăbdător cum se apropia iarna de sfârșit și îndată ce creșteau apele de primăvară în canale, amestecate cu zăpadă pe jumătate topită, începea și el să plănuiască lunga sa călătorie misionară cu șlepul sau pe măgărușul alb. Când Carie trăgea să moară, mi-a șoptit, dându-și seama că o femeie tot trebuie să aibă grijă de Andrew.

— Fii atentă primăvara! Pe la 1 aprilie e greu de stăpânit. N-are nicio importanță că a împlinit 70 de ani; are să vrea să plece la țară și peste munți, ca să predice.

A fost mare noroc pe el că avea ce să predice: cuvântul Evangheliei. Așa că a putut să meargă pretutindeni în lumea largă și a fost întotdeauna fericit, știind că-și face datoria. Nu oricine are un asemenea noroc. Dar am spus întotdeauna că Andrew a trăit o viață fericită. S-ar părea că Dumnezeu îi spunea întotdeauna să facă ceea ce el ar fi făcut și fără acest îndemn.

În toată viața mea am auzit pe Andrew vorbind numai despre doi oameni cu nemăsurată mândrie. Și deși nu i-am văzut niciodată – pentru că mă născusem prea târziu – i-am socotit întotdeauna ca pe niște uriași. După câte știu, poate că erau oameni de statură mijlocie, dar întotdeauna eu i-am socotit înalți ca zeii. Își aveau locul alături de Goliat și David, iar în ceea ce privește bunătatea lor, se aflau printre profeții de frunte. Altminteri, nu i-ar fi lăudat Andrew. Pentru că dăruia aurul și argintul fără să țină seama, dar niciodată nu dăruia lauda sa. Am așteptat ani de zile ca să aud un cuvânt de aprobare de pe buzele sale, iar când cuvântul acesta a fost rostit am știut că-l merit. Altminteri nu mi l-ar fi spus.

Se pare că Andrew nu era deloc mulțumit cu planurile de expansiune ale micului grup misionar în care lucra.

— Să te streкори din sat în sat! exclama el. Să te mulțumești cu o capelă sau două într-un oraș! Dar, pentru Dumnezeu, trebuie să gândim pe planul unui continent și în cifre de milioane.

Începu să alcătuiască planul unei campanii de expansiune spre Nord, care a fost considerată de către tovarășii săi de misiune de-a dreptul dementă. Dar împotrivirea întârea pe Andrew.

Asta s-a întâmplat când Carie se îmbolnăvise de tuberculoză și

plecaseră pe coasta mării, spre Nord, ca să se vindece. În timp ce ea își vedea de boală, Andrew cerceta în amănunțime – îndată ce și-a început călătoriile sale – metodele misionarilor din acea provincie, o regiune care aparținea altor secte creștine. Așa a întâlnit pe cei doi uriași, cu numele de Corbett și Nevius. Ei nu lucrau împreună. De fapt, cred că erau dușmani de moarte. Dar amândoi aveau atâta geniu politic și planuri atât de vaste, încât Andrew i-a admirat pe amândoi, în întregime. A umblat cu ei ascultând, observând, învățând. Ani de zile a discutat meritele respective ale celor două sisteme, contrarii, de a răspândi cuvântul Evangheliei. Unul dintre uriași lucra în întindere, pe arii vaste, folosind orice șansă, mulțumindu-se chiar cu rezultate mai puțin decât satisfăcătoare, numai ca să păstreze constantă expansiunea. Celălalt lucra în adâncime, perfecționând și completând fiecare centru înainte de a deschide un altul, alcătuind o catenă de capele și biserici, în loc de a le risipi pe arii vaste. Amândoi erau bărbați cu mintea strălucită, cu voință năprasnică și cu o energie fizică vulcanică. Dar unul era fiu aspru și crud de fermier american, iar celălalt un gentleman politicos și civilizat. Din asemenea extremități pogoară fiii lui Dumnezeu.

Andrew, cu extravaganta nemărginită a ambiției sale, se hotărâse să adopte ce era mai bun din ambele metode. Ceva mai mult, se hotărâse să le lărgască și să le perfecționeze. „Lunile acelea au fost cele mai folositoare din viața mea”, scria el. „Acei doi mari misionari au pus temelia propriei mele cariere de misionar”. Când Carie s-a însănătoșit și s-au reîntors în China Centrală, el era nerăbdător să-și înceapă adevărata lui muncă. Se afla deja de cinci ani în China, dar simțea că de abia atunci începe lucrul. Și-a lăsat familia într-o casă închiriată și s-a îmbarcat în grabă pe Marele Canal, singur.

V

Uit mereu, scriind această povestire, să spun ceva și despre nașterea copiilor lui Andrew. Sunt stăpânită numai de Andrew. Îl văd, așa cum l-am văzut de atâtea ori, grăbit să pornească într-o nouă călătorie. Îl aud, bătrân, povestindu-și viața în felul său fragmentar de a istorisi și niciodată totuși nu mi-a spus ceva despre copiii lui. Nu mă născusem încă, astfel că nu pot spune propria mea poveste despre el, așa cum era pe atunci. Dar când s-a îmbarcat pe

Marele Canal ca să-și înceapă lucrul făcându-și drum în noi teritorii, avea un băiat care îi trăia, o fată care tocmai murise, și aștepta un al treilea copil. Carie mi-a spus toate acestea.

El nu mi-a vorbit niciodată nimic despre nașterea sau moartea copiilor săi. Mi-a spus, însă, stăpânindu-și râsul, că într-un oraș de pe Canal, unde se hotărâse să-și facă cel dintâi centru, închiriasse o – ceea ce numea el – „splendidă casă” aproape pe nimic. Niciun chinez nu voia s-o locuiască pentru că era stăpânită de duhul unei vulpi.

— Nu era altceva decât o nevăstuică, mi-a spus, cu râsul lui uscat, fără să-și dea seama cât semăna spaima chinezilor cu suferințele lui secrete când asculta poveștile cu fantome.

A pus să se curețe și să se văruiască locul, apoi a plecat să-și aducă familia. A lăsat pe Carie să aranjeze în timp ce el s-a îndreptat din nou spre Nord. Dar întotdeauna a vorbit cu o oarecare dragoste de casa aceea. Se mândrea că a găsit-o și se gândea cu căldură la confortul ei nepretențios când se afla într-una din prodigioasele lui călătorii. Nu mi-a descris-o, pentru că niciodată n-ar fi vorbit de asemenea lucruri. Dar cumpăraseră o sobă din Shanghai și iarna era cald. Avea un birou numai al lui, în care-și putea așeza cărțile. Avea o bună lampă de studiu pe o masă mare, chinezească, și un fotoliu. Erau lucruri de care-și amintea, când sta trântit pe vreun pat de cărămidă într-un han, sau sălta pe măgar pe unul din acele îngrozitor de aspre drumuri de țară.

Ca să poată călători mai repede, a plănuit și a executat cu ajutorul unui tâmplar chinez un fel de vagonet cu arcuri foarte rudimentare. A stat chiar el alături de fierar în timp ce le bătea pe nicovală, iar în jurul lui se adunase o mare mulțime, privind uimită, minunându-se de fiarele acelea enorme. Oare nu făceau parte din vreo sabie străină? Apoi a cumpărat un catâr și l-a înhămat la vagonet, călătorind foarte mulțumit în toată regiunea, spre uluita curiozitate a celor care-l întâmpinau.

Așa de mare era, totuși, invidia pentru vagonetul acesta al său încât în cele din urmă au auzit de el câțiva tâlhari și au venit și i l-au luat. Au luat și tot ce avea asupra-i, afară de broșurile și de Biblia lui, pe care i le-au aruncat într-un șanț. Și Andrew a mers treizeci de mile în picioarele goale și în izmene, având în spate trei mari răni deschise. Pentru că, așa cum a descoperit Carie descosându-l, s-a apărat viguros. Ea a aflat toată petrecania fărămă cu fărămă. Da, desigur, el le-a spus că nu vrea să-și dea

vagonetul. De ce să-l dea? Și ce-a făcut? Ei, ce să facă – i-a lovit cu biciul până ce l-au dat jos de pe capră, și atunci a sărit în sus și le-a spart capetele, la câți a putut! Era mult mai înalt, așa că făcuse lucrul acesta cu oarecare ușurință, dar ei erau atâția încât n-a putut să-i doboare pe toți repede. Carie i-a spălat rănile și i le-a legat. El se plângea cu amărăciune că va trebui să doarmă pe pântec săptămâni de zile de acum înainte. Și mai mult de iritare decât din altceva, s-a dus la magistratul local și și-a cerut înapoi vagonetul și catârul. Magistratul era un bătrân savant iubitor de pace și de opium și i-a răspuns că lucrul acesta e imposibil; mai bine îi dă lui Andrew bani. Dar Andrew a insistat: vagonetul și catârul lui. A amenințat cu complicații internaționale dacă nu i se vor înapoia. Andrew se folosea întotdeauna de tratatele internaționale și extrateritoriale. Nu avea el oare dreptul să predice Evanghelia? Magistratul a suspinat și a făgăduit. Catârul nu s-a mai întors niciodată acasă. Magistratul și-a cerut din abundență scuze și a mărturisit că fusese din nefericire mâncat. Vagonetul însă s-a întors, aproape ruinat. Andrew îl privea cu oarecare severitate dar totuși satisfăcut. Cel puțin, era sigur că nu-l întrebuințează nimeni. S-a reîntors la măgarușul lui; în cele din urmă, era și mai sigur și mai potrivit pentru un om al lui Dumnezeu.

Andrew proceda astfel în zilele sale de expansiune militantă. Călărea până într-un sat mai mare sau într-un oraș pe care îl alegea ca primul centru apropiat, iar acolo căuta cea mai frecventată ceainărie. Își lega măgarul de unul din stâlpii de bambus și se ducea să-și găsească loc la o masă aproape de stradă. Înălțimea sa excepțională, nasul lui enorm, ochii lui albaștri, strălucitori, fața lui care arăta atât de străină, făcea să se adune într-un sfert de ceas o adevărată mulțime în jurul lui. Într-un ceas, sau atât cât trebuia să se răspândească, din gură în gură, cu repeziciune telegrafică, mesajul: „Un diavol străin se află în ceainăria de pe Podul Mare” – toată lumea din oraș se afla acolo, în afară de cei care zăceau bolnavi în pat. Stăpânul ceainăriei nu știa niciodată dacă trebuie să fie mulțumit sau înspăimântat față de o atare mulțime. Fără îndoială că niciodată până atunci nu avusese un client asemenea acestui uriaș.

Dar Andrew zâmbea politicoș și înghițea căni cu ceai, puneă întrebări despre oraș: câte familii trăiesc aici, care e negoțul principal, cine era magistratul? Câțiva dintre cei mai dezghețați din mulțimea îngrămădită în jur, răspundeau, cu oarecare teamă,

pentru că, la drept vorbind, ce-l interesa pe diavolul străin să afle toate lucrurile acestea despre ei?

Apoi, cel mai îndrăzneț îi puna o întrebare:

— Care este prea onorata dumitale patrie, Diavol străin?

— Umila mea țară? America!

Mulțimea răsufla ușurată. Ah, America. America era un lucru bun. Îl priveau tăcuți, atenți, fără să clipească. Așadar astfel arăta un american! Îl examinau cu minuțiozitate, apoi treceau la altă întrebare.

— Care este ocupația dumitale, domn străin?

— Sunt un om al bisericii lui Iisus.

Din nou îl priveau oamenii, clătinând din cap unul la altul. Biserica lui Iisus – au mai auzit cuvântul acesta. Dar era un lucru bun; toate religiile erau bune; toți zeii erau buni. Se simțeau acum mai bine, după ce-au aflat unde să-l plaseze.

Dar Andrew dădea din cap. Nu toți zeii sunt buni, spunea el cu tărie. Sunt și zei falși – zei de pământ și de piatră – dar al lui era un Dumnezeu adevărat. Îl ascultau, amuzați. În sfârșit, era un străin și anevoie te poți aștepta ca un străin să știe cum să se poarte.

Începea să împartă broșuri, dar ei clătinau din cap.

— Niciunul dintre noi nu știe să citească, spuneau, scuzându-se.

Era mai bine să nu ia nimic de la el, niciun fel de hârtie ciudată, cu desene.

— Am de asemenea și câteva cărți, spunea. Le vând cu un penny bucata.

Ah, vânzarea era cu totul altceva. Asta era ușor de înțeles. Câțiva din curiozitate, vreo doi, trei, căutau în chimire gologanii și luau cărțuliile acelea cu coperte de hârtie. Andrew stătea acolo un ceas sau două și apoi pleca. Înapoia lui, mulțimea își rostea sumar părerea: un om bun, nevătămător, care fără îndoială că practică o asceză religioasă. A făgăduit vreunui zeu să facă o faptă bună; altminteri de ce și-ar lăsa căminul ca să rătăcească pe fața pământului? Adună fapte bune în Ceruri, asta trebuie să fie. Poate că a săvârșit vreo crimă în țara lui. În sfârșit, este un om urât, cu mâinile și picioarele atât de mari și cu un nas ca un plug, cu ochi ca de demon – dar e om bun, fără îndoială, așa cum își vinde cărțuliile lui ca să-și cumpere orez pentru drum. Dar s-a făcut timpul să mergem acasă...

Câteva zile în urmă, Andrew se reîntorcea. Se aduna din nou mulțimea, desigur nu atât de mare, dar prietenoasă și familiară.

- Din nou aici, străinule! Îți place satul nostru!
- Da, e un sat bun. Aș vrea să predic aici.
- Predică, predică ce vrei, te ascultăm! îi spuneau râzând.

Astfel că Andrew se ridica în ceainărie și începea să predice.

„Căci Dumnezeu atât a iubit lumea, încât El și-a dat pe singurul Lui Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică”.

Din aceste cuvinte, solemn repetate, Andrew alcătuisese o expunere scurtă și compactă a întregii probleme a mântuirii. Dumnezeu - Fiul Său - crede - nu piere - viață veșnică. Crezul lui se afla, în întregime, în cuvintele acestea. „Am alcătuit o mică predică, scrie el cu gravitate, mulți ani în urmă, care cuprindea toată esența Mântuirii, astfel ca un suflet nemântuit, auzind-o poate o singură dată, să poată înțelege și să-și capete propria sa responsabilitate”.

Andrew revenea mereu în acel loc, până ce figura lui le ajungea familiară. Atunci începea să caute cu chirie o odaie, deschisă spre stradă. După ce o găsea, puneă de văruia odaia, cumpăra câteva bănci de lemn ieftin, o masă grosolană de unde să predice. Un text era „pictat” pe peretele din spatele ei. Înapoia mesei predica Andrew regulat de două ori pe săptămână, uneori de trei ori, de câte ori putea, iar mulțimea venea și pleca. Fermieri obosiți înapoiți de la târg, își puneau jos coșurile, îl ascultau în timp ce se odihneau. Târgoveți curioși veneau și se așezau o clipă, să audă un lucru nou. Mamele intrau acolo ca să scape de arșița soarelui și se așezau pe bănci alăptându-și copiii.

Dar, pentru Andrew, femeile erau nesuferite.

— Nu ascultă niciodată cu adevărat, se plângea el. Se cheamă una pe alta în mijlocul camerei punându-și întrebări stupide despre copii și bucătărie. Nu înțeleg niciodată nimic, așa că nu face să-ți pierzi timpul cu ele.

— Oricum, bănuiesc că și ele au suflete, spunea întotdeauna Carie cu apăsare.

Dar Andrew nu răspundea niciodată. Era evident că se îndoia de acest adevăr. Oricum, sufletul unei femei anevoie putea fi socotit un suflet întreg. În însemnările sale despre convertiri le nota întotdeauna: „Anul acesta au fost primiți șaptezeci și trei (cincisprezece femei)”. Un an cu adevărat plin de succes era atunci când procentul de femei era scăzut. Când ele veneau la examenul prin care puteau intra între membrii bisericii, nu le trata niciodată

ca pe bărbați.

— Nu prea au idee despre cele ce fac, spunea. Le depășește.

Îndată ce se făcea un mic grup – doi, trei, patru convertiți – trecea mai departe în alt sat, lăsând în locul lui un convertit mai vechi dintr-un alt centru, pe care îl pregătise pentru a fi predicator. De două ori pe an, în lungile sale călătorii de primăvară și toamnă, vizita fiecare sat, examina noii convertiți, boteza pe acei care i se păreau sinceri, asculta plângerile și certurile și stropea cu apă capetele copiilor ai căror părinți se convertiseră. Una din dovezile asupra căreia insista, ca să arate stupiditatea femeilor, era că mamele acelor prunci stropiți nu puteau niciodată înțelege de ce noii născuți nu deveneau membri ai bisericii. De multe ori, la împărtașanie, i-am văzut fața înțepenindu-i-se de teroare, observând cum o inocentă mamă chineză îndeasă anafura în gura micuță a pruncului și picură vin. Întotdeauna se auzeau protestele zgomotoase ale copilului; niciunul nu părea bucuros că devine creștin! Andrew „vorbea” întotdeauna mamelor. Îl priveau speriate de fața lui serioasă, insultată.

— Are să moară din asta? șoptea vreuna.

— Nu, nu e vorba de așa ceva, le lămură. „Nu vedeți că...” își continua explicația.

Ele îl ascultau, încercând să-l înțeleagă. Îl ascultau cu toți, bărbați și femei, cum predica, încercând să înțeleagă.

Era ceva în cârdușurile acestea de convertiți care-mi strânge și acum inima, după atâția ani. Erau, într-un anumit fel, nesfârșit de patetici. De ce-au ieșit din rândurile neamurilor lor ca să asculte pe acest străin? De ce-au părăsit certitudinile neamului lor ca să-l creadă pe el? Semănau toți între ei, acești convertiți, în toate satele; priveai și vedeai aceleași tipuri, bătrâna a cărei față era săpată și sculptată de deznădejde, adâncă și lungă. Viața se afla pe sfârșite, iar apoi ce se va întâmpla? Ochii ei erau întotdeauna prea inteligenți, profunzi. Se născuse cu mai multă înțelepciune decât tovarășii ei. Nu o mulțumise viața aceea comună, căsătoria și copiii. Cunoscutese îndeajuns asta, se săturase. Dacă o întrebai de ce era acolo, răspundea cu oarecare suferință:

— Am încercat toate celelalte căi ca să găsesc liniștea, dar n-am găsit-o.

— Ce căi doamnă?

— M-am rugat la mulți zei. Am ascultat la mulți preoți, dar asta mă doare, înlăuntrul.

Își punea delicat, o mână fină, bătrână, pe piept.

— Ce te doare acolo?

— Nu știu.

— Ai fii?

— Da, am fii, am trei fii, dar nu e asta.

— Ai toate celelalte?

— Tot, dar n-am liniște.

— Cum de știi că n-ai liniște?

— Mă minunez atât de mult, zi și noapte nu am odihnă minunându-mă.

— În ce fel?

— Mă întreb de ce trăiesc? De ce trăiesc toți aceștia din jurul meu? Ce preț mai are nașterea, și căsătoria, și din nou nașterea, dacă la urmă nu e decât moartea? Ce înseamnă toate astea?

— Și nădăjduiești că vei găsi liniștea aici?

— Nu știu, dar aici e un Zeu pe care nu-l cunosc, și aici e un preot straniu pe care nu l-am auzit.

— Crezi în ce spune el?

— Nu știu, dar simt cel puțin că trebuie crezut pentru că așa crede el. Tot e ceva când un preot crede în ce spune. Așa că am să încerc...

Mai e o femeie bătrână care stă alături, o biată figură comună cu obrazul tăbăcit, dormind în timp ce Andrew predică, falca de jos atârându-i.

— Bună mamă, de ce-ai venit aici?

Mârâie, își deschide ochii, și râde, și-și freacă fruntea ca să se trezească.

— Vezi, iată ce se întâmplă. Nu am niciun fiu, blestemată ce sunt, ci numai două fiice, care-s acum măritate. Sunt bătrână. Și bătrân e și bărbatul meu, care e numai o mână de lut; nu mi-a dat să mănânc de zece ani și fac treabă pe unde pot. Cârpesc ciorapi pentru soldați sau clătesc legumele la vreun hangiu, sau duc oalele de noapte pentru slugile bogaților, care se simt prea boieri ca să facă asta pentru nevestele lor, muncesc orice mi se dă de lucru, pentru că nu mă pot duce întotdeauna la ușa fetelor mele cu strachina goală, căci apoi le-ar chinui bărbații lor. Așa că trebuie să mă zbat singură. Venii și eu aici să văd dacă nu cumva străinul acesta are să-mi dea ceva de lucru.

— Dar spuneai că crezi în cuvintele lui! L-ai lăsat să te stropească pe cap cu apă!

— Ei, da, puțină apă, l-am lăsat să-și facă treaba. M-am gândit că poate asta îl bucură și are să mă ajute. Îl cunoști? Vrei să pui o vorbă bună pentru mine? Spune-i că...

De cealaltă parte a capelei, unde stau bărbații, se află un băietan palid, cu picioarele încrucișate. Bate neconținut cu piciorul podeaua de cărămidă, ascultând și neascultând pe Andrew. Câteodată deschide nervos o carte de imnuri, altădată privește neatent pe ferestruica murdar zugrăvită.

— De ce-ai venit aici, tinere domn?

— Vreau să învăț englezește.

— De ce?

— Vreau să scap de satul acesta mizerabil. Vreau să găsesc un post într-un oraș mare, la Shanghai. Dacă ași putea vorbi englezește, ași putea găsi un post într-un mare oficiu străin.

— Cine ți-a spus asta?

— Am auzit spunându-se.

— Dar nu crezi în ce spune el?

— Străinul acela înalt? Nu cred în nicio religie. Nu vreau religie. Vreau bani. Vreau să văd lumea.

Mai e un bătrân; întotdeauna e un bătrân.

— Bătrâne domn, de ce-ai luat împărțășania cu pâine și vin?

— Religia e bună. Orice religie e bună. Aduce liniște.

— Mai crezi și în alți zei în afară de Zeul omului acesta?

Zâmbește voios, desfătându-se; fața îi e tot atât de calmă ca a unui Buddha.

— Cred în toți zeii. Toți zeii sunt buni.

Este și un mahomedan înalt. Are sânge de arab. Se vede din linia uscată a obrazilor, în curba nărilor, în arcușul subțire al buzelor.

— Ai părăsit pe Allah?

— Am văzut că Allah pe care-l căutam este Dumnezeuul omului acesta. El m-a silit să cred.

— Cum te-a silit?

— Are foc în el. Și este foc și în mine. Flacăra din sufletul lui a trecut pe dinafară și s-aprins de flacăra din mine, și m-a silit.

— N-ai fost renegat de prietenii dumitale, de familia dumitale?

— Da, am fost renegat. Nu mai am prieteni, nu mai am familie. Numele meu e scos dintre celelalte nume ale familiei. L-am smuls în ziua când le-am spus că sunt creștin.

— Ce-ai să faci acum?

— Urmez pe omul acesta.

— Și apoi?

— Am să-l urmez pe el.

Bărbatul acesta l-a urmat într-adevăr pe Andrew toată viața, iar Andrew a făcut din el un mare predicator. Parcă ar fi fost fratele lui Andrew, atât de mult se asemănau; amândoi erau înalți și slabi, cu fața macră și nasul mare. Andrew era bălai, iar vântul și soarele îi pârlise obrazul roșu întunecat. Același vânt și soare pârliseră fața mahomedanului, făcând-o arămie întunecată. Dar sufletele lor erau asemenea.

Așa veneau convertirii, unii pentru un lucru, alții pentru altul. Cei care veniseră numai ca să vadă și să audă un lucru nou, au dispărut repede. Dar era întotdeauna o mână de oameni care rămâneau să asculte, să învețe, să mănânce la urmă pâine și să bea din vin. Apoi, după ce au mâncat și au băut, se apucau strâns de Andrew. Pentru că după aceea erau pierduți. Se despărțiseră de semenii lor și nu mai puteau fi vreodată ceea ce fuseseră. Creștin! Culoarea sufletelor lor se schimbbase. Luaseră o substanță străină într-înșii. Nu se mai puteau înapoia în viața strânsă, certăreată, veselă a străzilor, a ceainăriilor și a piețelor. Și nici nu se mai puteau întoarce la vechii lor zei. Frații, tovarășii lor n-ar mai fi avut încredere în ei. Mâncaseră din trupul și băuseră din sângele unui zeu nou.

În acel timp s-a născut Confort, dar aceasta n-a avut nicio semnificație pentru Andrew, mai ales că se născuse o fată. Totuși, trebuia să fie recunoscător pentru că ea îi fusese de ajutor, prin simplul fapt că se născuse. Lucrurile s-au întâmplat așa. Carie pierduse doi copii la scurt interval și se prăbușise deodată. Ea, pe care Andrew o crezuse întotdeauna de neînfrânt. Se prăbușise și se rugă de el să o ducă acasă.

Nu că Andrew ar fi rămas neatins. Carie mi-a spus odată că n-a zărit niciodată lacrimi în ochii lui Andrew, dar tot a văzut umezindu-se albastrul acela clar, strălucitor, când i-a murit băiatul Arthur. În acea noapte, în timp ce micul trup alb zăcea așteptându-și înmormântarea, Andrew și Carie au citit împreună obișnuita lor Scriptură înainte de a se culca. Andrew a ales povestea Regelui David jelindu-se deasupra fiului său pe moarte. „O! fiul meu Absalom, fiul meu, fiul meu Absalom!”.

— Se înecase puțin, îmi spunea Carie. Dar a continuat, citind restul textului cu glasul lui ferm, obișnuit. „Dacă ar fi voit Dumnezeu să mor pentru tine. O Absalom, fiul meu, fiule!”. A închis

Biblia; era din nou el însuși.

Pentru că Andrew credea atât de mult în Dumnezeu și în Providența divină încât nu avea de ce să se îndurereze. „Domnul a dat, Domnul a luat. Fie numele Domnului binecuvântat!”. Pentru el, seninătatea aceasta vastă acoperea universul.

Dar când al doilea copil, o fată, a murit, Carie aproape că a înnebunit de durere. Ani după aceea, Andrew îmi spunea cu glas mirat:

— Niciodată n-am văzut o inimă mai împietrită, o minte atât de irațională, cum era ea în acele zile! Orice i-ai fi spus, nu o mișcai. Doctorul, în Shanghai, spunea că dacă nu se distrează își va pierde mințile. Așa că am cumpărat bilete pentru o călătorie în Europa. Aș fi preferat Țara Sfântă, dar ea nu voia să meargă acolo pentru că cineva îi spusese că dulăii din sate sunt întocmai ca cei din China, iar oamenii foarte săraci. Așa că am debarcat la Brindisi. Mi-amintesc că la Lucerna am avut foarte bună miere la breakfast. În Roma erau enorm de multe statui goale. Pare straniu, când gândești că Roma e centrul religiei creștine. Pentru că bănuiesc că, deși papistaș, catolicismul este totuși o formă a creștinismului. M-am plictisit repede de Europa.

Adevărul era, desigur, că pe Andrew îl plictisea repede orice altceva în afară de munca lui. Făcuse planuri atât de colosale încât orice viață i-ar fi fost prea scurtă. Continentul Chinei sta întreg în fața lui. Numai printr-un marș continuu, neobișnuit, ar fi izbutit să desăvârșească, înainte de a muri, campania pe care o avea atât de limpede în minte. Carie ne spunea adesea, că după credința ei, creierul lui Andrew trebuie să fie o hartă a Chinei. Cunoștea orice provincie, orice oraș, orice fluviu și târg. Și le însemna drept ale lui locurile în care își ridicase micile lui capele. Odată stabilită una, și adăugată catenei sale de centru, pleca în alt teritoriu.

În această zeloasă și neodihnită predică, în această disperată luptă pentru mântuirea altora, aducea o adâncă, lăuntrică tensiune emoțională care îl devora, trup și suflet. Ardea în el ca febra, sub aparențele lui senine. Când vizita catedralele în Roma și Florența, el se afla încă, real, în China, plănuind, gândind, chinându-se dacă nu cumva apostolul Chang era prea slab pentru a putea fi lăsat singur, dacă nu cumva Li se va purta prea tiranic cu sufletele lăsate în sarcina sa.

Dar se temea mai mult decât orice de tovarășii săi misionari, nu cumva să-i schimbe planurile, să concedieze sau să-i înlocuiască

prelații, să se amestece, tulburându-i-se, în complicarele sale companii. Când se întorcea în camera lui de hotel, lua o foaie de hârtie și începea să scrie în litere chinezești limpezi, pătrate, chemările, instrucțiunile și sfaturile lui. „Să nu asculți, scria în repetate rânduri tovarășului lui, Ma, cândva Ma mahomedanul, acum Ma creștinul, să nu asculți pe nimeni altul, ci numai pe mine care-ți sunt fratele tău de duh. Amintește-ți planul pe care l-am făcut împreună; urmează-l până mă întorc”. Privea afară, pe strada romană, și vedea lumina căzând puternică, pe o biserică de marmură. „Roma e plină de chipuri cioplite, spunea el, infinit mai păcătoase în goliciunea lor decât zeii păgânilor”. Își punea mâna la frunte, cu un gest agitat: „Ar fi trebuit să fiu la munca Tatălui meu, murmură, ar fi trebuit să mă aflu la munca Tatălui meu!”.

A trecut prin Europa ca un leu certăreț și pus în lanțuri, intolerant față de toate obiceiurile locale. Era îndeosebi furios pe bacșișurile care i se cereau încontinuu. Cum să dea unui tip pe care nu-l văzuse niciodată o sumă de bani suficientă ca să acopere o săptămână de predicarea Evangheliei, suficientă ca să cumpere un Vechi și Nou Testament. Și asta numai pentru ca să-i ducă bagajele? Le purta singur, suind cu pași mari scările hotelului, apărându-se de lachei ca de muște. Numai o dată a trebuit să se dea bătut. Suise pe Carie și pe Edwin într-un tren pentru Franța și apoi, pentru că mai erau zece minute până la plecare, s-a dus într-un lavatoriu din gară. Acolo a privit cu dispreț pe îngrijitorul care întinsese mâna și a trecut mai departe. Dar de data aceasta a pățit-o rău. Îngrijitorul l-a închis înăuntru și a ascultat calm toate bătăile zgomotoase și strigătele lui Andrew. Nimeni nu știe ce-a spus Andrew, pentru că îngrijitorul nu vorbea englezește și Andrew nu a mărturisit nimic altceva decât pur și simplu cum se petrecuseră lucrurile. A ajuns pleoștit la tren în ultimul minut, spre marea ușurare a lui Carie și Edwin.

— Am fost închis înăuntru, murmură el, de abia trăgându-și răsuflarea.

Carie înțelese într-o clipă ce se întâmplase.

— Trebuia să-i dai ceva, spuse.

— Nu i-aș fi dat dacă nu pleca trenul, vorbi Andrew cu fermitate, regăsindu-și răsuflarea.

— De fapt, e țara lor, spuse Carie cu blândețe. Noi suntem străini aici.

— Asta nu scuză tâlhăria, spuse Andrew.

S-au auzit semnalele de plecare și, așa cum prevăzuse Andrew, trenul se pusese în mișcare. Singurul efect pe care această intimidare l-a avut asupra lui a fost că l-a făcut și mai încăpățânat. A triumfat îndeosebi asupra francezilor și a fost poate americanul care a dat cele mai puține bacșișuri în Franța. Și cu toate acestea, pe Andrew nu-l interesau banii; îi risipea cu o generozitate nebună când era vorba să cumpere Testamente și broșuri și cărți de cercetări biblice, ori dacă trebuia să ajute pe vreun student în teologie să-și dea examenele de seminar. Dar ca să-i dea, pur și simplu – asta era, pentru el, tot atât de absurd ca și când ar fi fost silit să-și risipească timpul închinat Misiunii. Simțea că păcatul e același. Și el era întotdeauna intolerant față de păcat. Ani în urmă, prea sensibili săi copii sufereau și intrau în pământ de rușine văzând disprețul lacheilor în timp ce Andrew urca încărcat cu bagaje și colete.

— Ceilalți nu fac așa, murmurau în adolescența lor umilită.

Dar Andrew strângea puternic fălcile. Ceilalți! El asculta numai de Dumnezeu.

După Europa, aștepta cu nerăbdare să ajungă în patria lui. Asta era cel puțin o nație creștină, unde oamenii sunt cinstiți și nu caută numai și numai banii. Tremura de bucurie abia stăpânită în ziua când, în sfârșit, vaporul ancoră la New-York. Își căra bagajele pe chei și le depuse repede în cea mai apropiată trăsură.

— Du-mă la un hotel curat și modest, comandă el vizitiului.

Carie, care avea memoria taxelor în Europa, spuse cu o neobișnuită precauție.

— N-ar fi mai bine să-l întrebi cât costă cursa? Dar Andrew, neobișnuit de nepăsător, spuse.

— Suntem într-o țară creștină, slavă Domnului!

Mergeau la trap pe străzi pe care nu le cunoșteau.

— E cam departe, spuse Carie.

— Sst, Carie! omul știe ce face, răspunse Andrew.

Calul se opri la o scuturare a hamului în fața unui hotel modest.

— Cât? întrebă Andrew.

— Cinci dolari, spuse birjarul.

Andrew rămase trăsmit. Cinci dolari! O groază de bani. Dar fusese o cursă lungă. Plăti, păstrându-și totuși buna dispoziție.

— Suntem în sfârșit în țara noastră, spuse, urcând scările cu Carie și Edwin.

Intrară în camera pe care o luaseră. Carie se îndreptă direct spre

fereastră, cum făcea întotdeauna când pătrundea într-o odaie necunoscută. Rămase cu gura deschisă.

— Dar... dar... Andrew, ia vino încoace! strigă ea și izbucni în hohote.

— Ce e? Întrebă el alarmat.

Se apropie, și cu privirea urmări degetul ei. Acolo două corpuri de casă mai sus, se afla vaporul pe care îl părăsiseră aproape cu un ceas în urmă.

— Și de ce râzi? Întrebă Andrew, cu oarecare severitate.

Cinci dolari!

— Pentru că, pentru că e o țară atât de creștină!...

S-au dus acasă cu trenul, străbătând statele, străbătând munți împăduriți care păreau stranii și îmblăniți după atâția munți chinezi pleșuvi, trecând peste fluvii care păreau albi pe jumătate secate după revărsările Yangtze-ului și ale Fluviului Galben, printre case care păreau nefirești, atât erau de ordonate și de curate pe lângă confuzia de lut îngrămădit a satelor chineze. Zece ani, în China, Andrew nici nu văzuse măcar trenul și a găsit o inocentă plăcere în rapiditatea și confortul lui, deși nu se simțea încă prea bine. Socotea că un misionar n-ar trebui să călătorească într-un Pullman. Cum, să iei banii pe care Biserica i-a adunat ca să se poată răspândi Evanghelia în țările păgâne și să-i cheltuiești pe un pat mai moale pentru trupul tău și pentru trupurile soției și ale copiilor tăi! Asta îl făcea să sufere. Călătoreau în tourist-class sau chiar în vagoanele fără paturi de dormit și tot se întreba dacă nu face lux. În ceea ce privește vagonul restaurant, îl socotea o extravaganță vicioasă. Să plătești atât de mult, pur și simplu pentru hrană! A cumpărat sandviciuri și le-a savurat de două ori mai mult; și ca hrană, și ca sacrificiu.

Întoarcerea acasă a fost o stranie dezamăgire. Când plecaseră, cu zece ani în urmă, el și cu Carie au simțit într-adevăr că-și părăsesc căminul, că-și părăsesc părinții, ca să fie vrednici de cauza lor. Bătrâna și lăbărtata fermă era, fără îndoială, adevăratul cămin pe acest pământ, după cum cerul de deasupra era adevăratul cămin al sufletului. Părinții lui păreau că au o viață nesfârșită, stăpâni pe țarina lor. Dar acum, întorcându-se, află ferma, căminul, asemenea unui șantier ruinat. Ochii lui văzuseră lucruri stranii. Piciorul străbătuse multe mile pe alt tărâm. Zămislise copii sub alt acoperiș și trei dintre ei zăceau îngropați în pământ străin. Casa aceasta de fermier era pipernicită și îmbătrânită,

începea să se ruineze. Ceea ce i se păruse atât de vast și solid în tinerețea lui era acum o biată casă având urgentă nevoie de reparații. Stâlpii de lemn ai porticului se cocoșaseră, acoperișul picura și gardul era destul de zdrențuit ca porcii să se poată strecura cu ușurință. În casă, bătrânul trăia încă, dar flacăra lui se înăbușise. Cearta dintre el și nevastă-sa nu se încheiase. În fiecare noapte sta pe podea în fața focului, așa cum stătuse întotdeauna, privind fix tăciunii – iar ea îl cicălea, cum făcuse întotdeauna, pentru că nu se așeza decent pe un fotoliu alături de fotoliul ei.

— Prostii... Ai îmbătrânit... Ți cauți moartea...

E adevărat că, dintre ei doi, ea era cea mai tare, mai iute, mai frumoasă. Dar nici nu se agita cum se agita el. Nu făcea nimic altceva decât să stea sub portic sau la fereastră și să se distreze. La răstimpuri scurte se furișa în bucătărie și căuta ceva de mâncare, o bucată de plăcintă, o felie de pâine sărată cu unt, un picior de pui fript, rece, o bucată de șuncă și cu asta se întorcea la locul ei, să-i priască mai bine distracția.

— Înghite! mârâia bătrânul. Înghite zi și noapte!

Dar ea rămăsese slabă și puternică asemenea plopului, și a trăit multă vreme după el.

Toți copiii părăsiseră de mult casa în afară de cel mai tânăr, care crescuse și el și era nerăbdător să plece. Fecior după fecior s-au dus în lumea largă să predice, iar el i-a lăsat bucuros să se ducă, pentru că și el avusese chemarea misionară. Dar unul dintre fii tot trebuia să rămână lângă pământ. Așa că cel mai tânăr fecior înalt și cu aceiași ochi deschi-albaștri, cum îi aveau toți – a luat plugul, rebel, gândindu-se cum, îndată după moartea bătrânului, va ajunge și el asemenea fraților săi. Are să se ducă la școală și la seminar și are să stea în fața oamenilor, îndreptându-i și spunându-le care este voința lui Dumnezeu. Între timp s-a căsătorit cu o irlandeză plinuță, cu ochi negri scăpărători, gospodină care știa să gătească de minune. Ea era cea care spăla și călca, făcea mâncare și cârpea în casă, care vorbea, alături de bătrâni. Avea o limbă a ei și temperament irlandez – așa cum au irlandezii bruni, cu ochii negri. Obrajii-i erau roșii și gura ei neiertătoare. Dar avea inimă bună; la masa ei încărcată oricine era binevenit.

Dar ceilalți frați și soțiile lor se risipiseră prin toată America. David cel învățat era demult preot în satul unde trăise Carie. Hiram, frumosul, se căsătorise cu o tânără frumoasă și cultă și-și dădea seama ce lucru rar înfăptuise. Predica în Sud. Isaac se afla în

Missourri, slăbit încă de pe urma anilor de închisoare. Cristopher, methodistul, făcea ceea ce ceilalți numeau, în batjocoră, zgomot în jurul bisericii methodiste, John, prudentul, se însurase cu văduva sa bogată, îi administra averea, trăia în casa ei enormă și confortabilă, de cărămidă, în mijlocul unei proprietăți vaste și fertile, fiind eligibil și ales în legislatură. Casa se golise de toți copiii.

Nici Andrew n-a putut rămâne acolo. Când a venit acasă, vechile munci au căzut asupra-i; vaci de muls, fân de cosit, nutreț pentru cai. A alunecat din nou în acea muncă distrugătoare care îi era atât de nesuferită. Se gândea într-una că în China sunt milioane care mor fără să cunoască pe Dumnezeu adevărat și că, în acest timp, el mulge vacile aici și întoarce fânul! Vechea, teribila lui nerăbdare îl cuprinsese din nou.

Și totuși era din nou Andrew flăcăul. În clipa când a intrat în casă a încetat să se mai simtă alesul lui Dumnezeu. Devenise fiul cel mai tânăr, mai puțin favorizat ca ceilalți. Maică-sa, privindu-l lung, observă că era galben. Tată-său izbucni:

— Climă păgânească și mâncare de păgâni!

Mâinile prinseră bătăture și unghiile din nou i se rupseră. Ani de zile își îngrijise mâinile cu multă atenție, în taină, de când unul din frații lui – poate, Hiram – se amuzase de lungimea lor osoasă.

— Parc-ar fi mâini de bătrân, spunea.

Și maică-sa, auzind, remarcă întotdeauna cu placiditate.

— Andy a avut de la început mâini de bătrân, chiar când era copil.

La bătrânețe, mâinile sale se făcuseră extraordinar de frumoase, mari și scheletice, dar delicate și pline de grație. Andrew ura munca manuală, deși o făcea conștiincios, cum făcea orice.

Ani după aceea, marea sa durere, pe care o păstra amintindu-și prima lor vizită acasă, a fost că nimeni nu l-a întrebat nimic despre viața sau activitatea lui.

— Nu puteam înțelege, spunea cu sinceritate. (Ochii îi erau plini de durere și mirare). Nu m-au întrebat nimic despre China.

A fost o lovitură care nu s-a mai vindecat și a purtat-o cu el în toți acei ani. Pentru că se întorsese acasă, bărbat matur, vast în statură și înțelepciune, îmbogățit cu o experiență care întrecea cu mult pe a celorlalți. Fusesse dincolo de orizontul munților și câmpurilor, dincolo chiar de Vestul care părea atât de departe, dincolo de mări. Mâncase mâncări stranie, umblase pe străzile altor țări și învățase să vorbească o limbă străină. Dar acolo nu era

altceva decât Andrew care se întorsese acasă. Nimănui nu-i păsa că vorbea, citea și scria excelent chinezește; nimeni nu-l întrebase: „Ce se mănâncă acolo și cum sunt îmbrăcați oamenii aceia?”. Au cercetat în grabă cele câteva daruri aduse de Carie. Dar bătrânul se arătase mai mulțumit când ea i-a luat vechea lui haină și i-a întors-o pe dos, a cârpit-o și a făcut-o să pară nouă.

Andrew, amintindu-și toate acestea când era bătrân, spunea, cu obrajii îmbujorându-i-se brusc.

— Ei se plângeau că sunt foarte tăcut și că nu vorbesc deloc. Dar dacă nu mă întrebau nimic? De ce să le fi vorbit, când ei îmi dădeau a înțelege că nu-i interesează?

Erau cu toții un clan nedemonstrativ. Carie spunea odată, râzând, cu o urmă de tristețe în glasul ei:

— Bietul bunic de stâncă! Bănuiesc că nimeni nu-l mai sărutase, de ani de zile. Îmi amintesc că în prima noapte când am ajuns, Edwin ne-a spus noapte bună și ne-a sărutat, cum făcea întotdeauna. Și în căldura inimii sale de copil s-a dus și a sărutat și pe bunic pe obraji. Bătrânul a părut atât de surprins încât mi-a fost teamă că are să se sperie băiatul. A rămas nemișcat, fără să scoată o vorbă. Niciun mușchi nu-i tresărea pe față, iar Edwin s-a dat înapoi, împietrit. Mi-a părut atât de rău, atât de rău pentru amândoi...

Așa că șederea acasă nu era confortabilă pentru Andrew. Se întorsese de fapt la vechile lui infirmități. Totuși, Andrew a fost acela - dintre toți frații - care în „vacanța” sa, și-a ajutat părintele să adune arende de la arendașii leneși din partea locului, l-a ajutat să-și pună catastifele în ordine; și tot el a reparat acoperișul casei, a zugrăvit încăperile și înnoit scările. Datoria îl mâna, după cum ambiția, sau iubirea, sau plăcerea mână pe alții. Niciodată n-a dat înapoi din fața unei munci pe care o ura, dacă se convingea că e o datorie a lui s-o îplinească. Pentru că Dumnezeu spusese: „Cinstește pe tatăl și pe maica ta”. Cu dinții încleștați și cu dureroasă răbdare, îi cinstea.

Dar erau și ceasuri când Andrew găsea mulțumirea după care îi era însetat sufletul. A fost trimis să predice în bisericile misiunilor. Nu predica de obicei în bisericile din orașe, în fața oamenilor mândri, eleganți îmbrăcați, care cereau să li se condenseze nevoile Chinei într-o jumătate de oră. Andrew se ducea în biserici de țară, unde oamenii nu sunt grăbiți și, dimpotrivă, se așteaptă la o predică destul de lungă, care să merite oboseala de a se îmbrăca în

haine de duminică și a străbate cu trăsură distanțe lungi pe drumuri aspre și murdare. Fermierii și soțiile lor ascultau liniștiți poveștile pe care le spunea Andrew despre păcat și suferință, confortabil conștienți că ei nu suferă nici de păcate, nici de mizerie. După ce sfârșea, nu se uitau la ceas, ci dădeau ceva la colectă și se găsea întotdeauna cineva care să-l invite la cină.

Mesele acelea! Amintindu-și-le, după ani de zile, Andrew exclama cu un fel ciudat de plăcere vinovată.

— Atâta risipă! Pui fripți și șuncă rece, patru cinci feluri de legume și cartofi, salate, conserve, kilograme de tort, budincă și înghețată care nu se mai isprăvea! Ar fi slujit mai bine pe Dumnezeu dacă ar fi pus mai mult în farfuria de colectă și mai puțin în stomacurile lor!

Dar Andrew a trăit cu oroarea că e lacom. Îi plăceau mâncărurile bune ca și oricărui om, dar n-ar fi mâncat mai mult decât socotea el că e necesar ca să-și păstreze puterea de a munci pentru Dumnezeu. Cu cât era mai prețioasă mâncarea, cu atât refuza să mănânce, sau să se servească mai mult decât o lingură. Mâncarea simplă, mâncată încet și cu economie, era regula vieții sale. Și totuși plăcerea lui inocentă în fața unei cești de ceai, într-o după amiază friguroasă, a unei farfurii cu supă la cină, când sfârșise munca – era tot atât de aprinsă ca și a unui mâncăcios rafinat în fața icrelor negre sau a oricărei alte trufandale inutile și delicioase, rezultatul acestei lupte aspre cu datoria a fost, firește, că a trăit până la optzeci de ani tot atât de sănătos și înalt ca un stejar, și când trupul i-a fost îmbăiat pentru înmormântare, era neted și cu pielea întinsă, în afară de fața și grumazul ars de soare, tot atât de întinsă ca a unui copil.

Își amintea puține lucruri din acești doi ani petrecuți în patrie. Au rămas doi ani împotriva voinței lui, numai pentru că Carie era însărcinată și a refuzat să se întoarcă înainte de a naște. Ar fi persistat, totuși, și ar fi învins până la urmă, dacă tatăl lui Carie, un bărbat mic de statură, dar cu suflet de Hercule, și pe deasupra, deștept, nu i-ar fi amintit de cei trei copii morți.

— Copilul acesta se va naște sub acoperământul casei mele, a hotărât el.

Așa că Andrew a așteptat cu Carie în casa ei, nerăbdător să mântuiască alte suflete născute, până când va apare acest nou suflet. A fost o fată; nu meritase să aștepte atâta pentru ea. Andrew n-a prea făcut caz de ea. Mulți ani în urmă, când copilul

crescuse și începuse să scrie cărți, Andrew nu s-a impresionat. Romane – astea nu sunt de niciun folos; risipești timpul lui Dumnezeu chiar citindu-le, dar încă scriindu-le. A luat odată unul, de-al fiicei lui, în mână, un volum gros, și-a aruncat ochii pe el, a întors o filă, două, și l-a închis.

— Cred că n-am să-l citesc, observă el cu obișnuita lui vagă blândețe, neavând deloc intenția să jignească.

Odată spusese, făcându-și datoria.

— Sper că nu vei scrie niciodată ceva care să nu fie adevărat, fata mea.

Dar n-a așteptat răspunsul. Nu-l interesa răspunsul. Dacă vorbise, datoria lui era oarecum sfârșită.

Andrew n-a pretins niciodată că-și iubește fetele întocmai ca și pe băieți. Fetele lui existau, ca și Carie, ca să aibă grijă de el. Dacă și-ar fi dat seama de egoismul lui, i-ar fi fost greu să-l îndure. Căci era mișcător de egoist, egoist ca un copil mic. Aștepta de la soție și de la fiicele lui, naiv, toate lucrurile materiale, neîndoindu-se vreodată că nu are dreptul să fie hrănit, îmbrăcat, îngrijit. Odată, când era bătrân, sau aproape bătrân, când Carie murise, și el depindea de una din fiicele lui – ea însăși mamă, soție și având, peste toate celelalte, de susținut și o familie – Andrew s-a îmbolnăvit greu. După câteva zile de neconținută îngrijire, când nu avea pe nimeni altcineva lângă el decât pe această fică, doctorul l-a hotărât, după multe insistențe, să intre într-un spital. Era foarte amărât și deprimat, pentru că nu avea nicio încredere în femei străine.

— Vreau să mă duc acasă, spuse după trei zile. Am o fată acasă, care n-are nimic de făcut decât să-mi poarte de grijă.

De aceea existau fetele...

Încă o dată și-a luat rămas bun de la casa și de la părinții săi. Dar de data aceasta nu mai avea vreo îndoială despre cele ce-l așteaptă. Era în plină putere a maturității și încrederii sale. Știa unde merge, și era sigur de sine acum, tot atât cât era de sigur de misiunea sa.

Nu i-a fost scris să-și mai vadă vreodată căminul și părinții. Când, cu mulți ani în urmă, s-a mai întors odată în patrie, bătrânii muriseră. Murise încăpățânata și placida femeie, murise și bătrânul atât de iubitor de stăpânire, mărturisind înainte de a-și da sufletul: „Dumnezeu m-a tras pe sfoară! Am făcut șapte fii și nu am niciunul care să trăiască pe pământul meu!”. Și așa, mârâind, a răzbit în

eternitate. În privința casei și a pământului, ele au fost vândute pe nimica toată. Iar când prețul s-a împărțit la șapte fii și două fiice, de abia le-au revenit câțiva dolari de fiecare. Aleseseră un frate ca să încheie vânzarea și după ce a încheiat-o, l-au certat toți că fusese un prost negustor. Toți în afară de Andrew, căruia, la zece mii de mile depărtare, nu-i păsa de nimic. A luat cecul și l-a pus în exemplarul său din Noul Testament. Dar și Andrew, ca și ceilalți frați ai săi, fiii lui Dumnezeu, era un foarte prost negustor.

VI

Când Andrew a pus piciorul pe pământul chinezesc, s-a schimbat la față pe dată. Oricine l-a văzut în patrie, nu l-ar fi recunoscut în China. În patrie, părea puțin ridicol; un bărbat înalt, uscat, îmbrăcat în haine prost croite de un meșter chinez, cu capul lui profetic gârbovit pe umerii osoși, cu ochii plini de îndoială și înspăimântați. Pe bord părea celorlalți pasageri, mai eleganți, întocmai ca misionarul din cărți, absorbit de misiunea lui, neîntrând în vorbă cu nimeni. Dar puțin îi păsa ce credeau despre el! Umbla printre ei fără să-i bage în seamă. Nu-i trecea prin minte, cred, că pasagerii de pe un vapor au și ei suflețe. În orice caz, e dezaprobat. Dar era un om pe care nicio femeie nu putea să-l flateze. Odată, stătea pe un scaun, pe covertă, citind o carte chineză și nevăzând nimic din cele ce se petrec în jurul lui. S-a întâmplat că tocmai se făcea o colectă printre pasageri, ca să se cumpere premii pentru niște jocuri și se alcătuiseră un comitet de femei frumoase. Evident, ele îl considerau pe Andrew un subiect dificil. Parcă le văd discutând între ele, aruncând priviri către el care, de altfel, nici nu bănuia că sunt acolo. Deodată, cea mai frumoasă și mai veselă, exclamă:

— Am s-o fac! N-am întâlnit niciodată un bărbat care să-mi spună nu!

Se îndreptă spre el și sigură de zâmbetul ei vrăjitoresc, se așeză pe rezemătoare scaunului lui Andrew și începu convingător.

Ce i-a spus, n-a aflat nimeni, niciodată. Pentru că Andrew îi aruncă o privire asemenea mâniei lui Dumnezeu și cu formidabilă demnitate se sculă și porni în partea opusă a covertei, fâlfâindu-și cozile redingotei. De altfel, el nu privea niciodată vreo femeie. Mă plângeam că nu-mi recunoaște niciodată prietenele și de fapt trecea pe lângă fiicele lui pe stradă fără să le vorbească. El îmi răspundea, gentil dar hotărât:

— Niciodată nu privesc o femeie în față. Socotesc că asta ar fi o lipsă de bună creștere.

Ridicolul și disprețul îl lăsau cu totul indiferent, pentru simplul motiv că nici nu-i trecea prin minte să se întrebe ce-ar gândi oamenii despre el. Dacă i se atrăgea atenția asupra râsetelor din spatele lui, nu-i păsa.

— Ce-mi pot face mie oamenii?

Pentru el, lumea se împărțea în două: cei care se vor mântui și cei ce nu se vor mântui. Aceștia din urmă erau deja pierduți, nu mai puteau fi numărați printre cei vii.

Trebuie să mărturisesc că așeza în această categorie majoritatea bărbaților albi și a femeilor albe.

— Au mijloacele mântuirii, repeta adesea, dar nu le folosesc.

Se gândea la bisericile din fiecare oraș și sat din țara lui. Dar cred că avea pentru suflete aceeași slăbiciune pe care unii oameni o au față de ouă: preferă ouăle cafenii; un ou cafeniu prețuiește, pentru ei, un număr infinit de ouă albe. După câte știu, n-a încercat niciodată să salveze sufletul unui bărbat sau femei albe, nici măcar sufletele copiilor săi. Sunt sigură că niciodată nu ne-a adresat un singur cuvânt privitor la religie. Noaptea și dimineața ținea un fel de rugăciune simplă în casă, pentru noi, pe care nu o desăvârșea cu nicio predică. Citea un capitol din Biblie, ne asculta – când eram mici – recitind fiecare câte un verset, apoi se ruga.

Când se ruga, devenea transfigurat de propria lui credință. Am auzit mulți oameni rugându-se la întâmplare, sau cu multă îngrijire, sau pentru urechile oamenilor mai mult decât pentru Dumnezeu. I-am văzut citind rugăciuni cu glas tare, spunând rugăciuni pregătite în ascuns sau pe față. Dar Andrew, când se ruga, făcea asta cu o extrem de intensă sinceritate. Niciodată nu deschidea gura începând imediat să vorbească. Începea întotdeauna printr-o tăcere; o clipă, două clipe, atâtea câte îi trebuia ca să se simtă în prezența lui Dumnezeu. Pe figura lui se așeza o adâncă și solemnă liniște. Nu-l mai simțeam printre noi. Și atunci, deodată, schimbându-i-se chiar și glasul, devenit profund, plin de reverență, se adresa lui Dumnezeu, trăgându-ne și pe noi după sine. Niciodată – de câte mii de ori l-am auzit – nu cerea un ajutor material, în afară de cazurile de boală, când se ruga pentru vindecare, dacă aceasta era voința lui Dumnezeu. Rugăciunile lui erau întotdeauna pentru suflet, pentru o mai mare înțelegere a lui Dumnezeu și a datoriei, pentru tăria de a împlini voința lui Dumnezeu. Chiar scurta

rugăciunea înainte de mese și încheia, după mulțumiri, cu cuvintele: „Binecuvântează hrana aceasta a noastră, pentru folosința noastră, pe noi pentru folosința ta, acum și în vecii vecilor, amin”.

Așa că Andrew nu auzea râsul și nu vedea ridicolul. El se simțea sigur în sanctuarul propriului său suflet.

Dar când a pășit pe țărmul chinez, nu mai avea aerul unui străin, așa cum fusese în propria sa patrie. Era din nou acasă, nu acasă în înțelesul fizic, cât mai mult în sensul că se afla la locul lui, la munca lui, în desăvârșirea vieții lui. Fericirea îi strălucea în ochi, în nesilita plinătate a pasului și glasului său, în nerăbdarea sa de a părăsi Shanghaiul și a ajunge din nou în interior, printre oamenii simpli pe care venise să-i mântuiască. Toate instinctele paterne care-i încălzeau inima se îndreptau către cei din turma sa. Copiii lui nu simțiseră niciodată căldura aceea, dar ea exista. Dar orice suflet de chinez în căutarea lui Dumnezeu putea simți acea sacerdotală iubire de toate în Andrew. Putea fi tot atât de drăguț, de convingător, de ocrotitor față de un suflet, cum e un tată față de un copil în carne și oase. S-a înapoiat la ei cu bucurie, iar ei l-au cinstit așa cum nu fusese niciodată cinstit în patrie.

Nu se mai simțea deci străin, de data aceasta. A cumpărat bilete pe un vapor de pe fluviul Yangtze. Pe covertă a îngrămădit lada cu cărți cumpărate, lăzile cu broșuri proaspete și cutiile cu hârtie ieftină de scris, pentru că avea deja în minte o nouă întreprindere care trebuia să-l ocupe tot restul vieții. Printre lăzi era și acel geamantan cu fundul rotund, în care soția sa, Carie, își împachetase trusoul cu zece ani în urmă. Dar geamantanul lui Carie era acum plin cu haine pentru copii și o mică provizie de ace, cârlige și ghemuri de ață, fâșii de dantelă, lână, toate acele nimicuri de care au nevoie femeile ca să facă mici podoabe și care nu puteau fi cumpărate pe străzile unui oraș chinezesc. Se plimbau cu toții pe coverta îngustă, Andrew și fiul său Edwin, iar Carie purtându-și fetița, care nu avea atunci decât patru luni. Și astfel înaintau încă o dată în inima Chinei.

Câteva dintre cele mai aprige lupte pe care le-a purtat Andrew au avut loc pe vapoarele de pe fluviul Yangtze. Erau vase mici, îndesate, solid construite – în majoritatea lor construite în Anglia – și echipajul lor poliglot era condus de bătrâni căpitani englezi, zgomotoși, roșii la față, înjurând la tot pasul, căpitani care rătăciseră ani de zile de-a lungul coastelor chineze și se retrăseseră

în relativa securitate a comerțului fluvial. Toți acești căpitani erau plini de poveștile piraților din golful Bias și a bandiților de pe malurile fluviului. Și toți aveau aceeași pasiune și aceeași repulsie. Le plăceau whiskyul scoțian și nu puteau suferi pe misionari. Andrew era cu mândrie și precizie un misionar, întreprinzător în independența lui, netemător de niciun om pe pământ, și, ca atare, o admirabilă pradă pentru orice căpitan care se respectă. Cearta începea de obicei cu vreo insultă zvârlită de căpitan, pentru că Andrew era întotdeauna liniștit și în aparență blând în purtări. Insulta favorită se referea la obscenitățile Bibliei. Căpitanul proclama cu vocea puternică și teribilă, adresându-se tovarășului de alături:

— Fapt este, că nu pot înțelege cum au curajul acești misionari să umble cu o carte ca Biblia. Găsești mai multe porcării aici decât în oricare altă carte. Corup păgânii, asta este.

— Pare-se că cunoști foarte bine anumite părți din Biblie, căpitane, remarca el.

— Poți să negi asta, poți dumneata? îi întorcea vorba căpitanul.

Andrew, ridicându-și ochii lui albaștri pătrunzători către fața căpitanului, răspundea cu acea imensă seninătate care ne înspăimânta pe toți când o simțeam.

— Biblia, e adevărat, cuprinde anumite fapte ale oamenilor păcătoși, dar mai spune, de asemenea, cum s-a purtat Dumnezeu cu ei. Au fost toți pedepsiți pentru păcatele lor. Cel care citește cum trebuie, citește pentru mântuirea sufletului său. Dar sunt și din aceia care citesc pentru blestemul sufletului lor.

Și se servea senin cu budincă de orez și mâncarea de prune, inevitabile în dejunul de pe vapoare.

Uneori, lupta nu se mai continua dincolo de mârâitul căpitanului. Dar dacă întâmplător se prelungea, Andrew lupta până la capăt cu o mare plăcere și fără pică. Numai în anii care au început cu puțin timp în urmă, ani grei, când tipărirea traducerii sale a Noului Testament înghițea tot ce aveam, a scăpat de luptele cu căpitanii fluviali. Și asta pentru că nu ne puteam permite să călătorim sus, cu pasagerii albi. Îmbrăcam haine chinezești și călătoream pe coverta inferioară, alături cu chinezii. Andrew profita de această forțată întâlnire și umbla printre ei cu broșuri, predicând și vorbind. Îl ascultau de voie bună, acei care nu fumau opium sau nu jucau jocuri de noroc – pentru că nu aveau nimic altceva de făcut. Îl ascultau, căscând zgomotos de plictiseală, când le povestea cu

fervoare cum Hristos a murit pentru păcatele lor. Ei nu știau ce înțelege el prin păcate, nici cine era omul acesta care voia să-i mântuiască, nici de ce făcea asta. Îl priveau fix, ascultându-l numai pe jumătate, adormind în atitudini grotești pe covetă, unde stăteau rezemați de bocceluțele lor.

În ceea ce mă privește pe mine, începând atunci să văd și să simt, să percep fără să cunosc, nu voi putea niciodată uita mirosul acelor vapoare. Pentru că de anii de sărăcie se leagă cele dintâi amintiri ale mele. Îmi amintesc bine saloanele pătrate, scunde. Erau întotdeauna la fel. Într-o parte se afla enorma sofa de lemn pentru fumătorii de opium și o masă lungă. Erau acolo întotdeauna două figuri adormite, cu lămpile fumegând pe masă. Nori groși de fum dulceag și putred se ridicau și pătrundeau în orice crăpătură. Pe ușile întredeschise ale micilor cabine venea același miros, așa că aerul închis era încărcat de el.

Aproape tot atât de enormă cât și sofaua era o mare masă rotundă, pe care se servea de două ori pe zi mâncarea, iar tot restul timpului era folosită pentru jocurile de noroc. Dis-de-diminează începea tăcănitul dominourilor de bambus. Și asta dura toată ziua și toată noaptea, până în zori. Masa era întotdeauna încărcată de jucători, iar figurile lor erau concentrate cu o intensă atenție asupra jocului. În mijlocul mesei sta grămăjoara cu dolari de argint, pe care o priveau toți, de aproape, cu o teribilă poftă. Grămada scădea și creștea, dar uneori era culeasă cu o singură mână, uscată, întunecată. Atunci un murmur straniu străbătea mulțimea jucătorilor și a privirilor și toți se împingeau unul pe altul în jurul mesei. N-ar fi întrerupt jocul nici măcar pentru ca să mănânce, dacă stewarzii murdari nu ar fi zvârlit brutal dominourile pe podea și n-ar fi așezat căldări de lemn cu orez pe masă și n-ar fi adus patru sau cinci castroane cu varză, cu pește și carne, câni și lemnișoare de bambus. În aceeași severă tăcere cu care jucaseră, mâncau acum, castron după castron, căutând în tăcere cele mai bune bucăți de carne și legume. După ce pasagerii se ridicau mulțumiți de la masă, stewarzii și băieții care îngrijau cabinele, toți murdari, insolenți, se așezau ca să înghită lacom rămășițele.

Dar Andrew era netulburat. Își lua castronul, îl umplea frugal cu orez și varză, se ducea pe covetă și mânca în picioare, privind pe deasupra mulțimii severe, peste malurile verzi și netede ale fluviului. Avea un fel al lui de a se păstra intact oriunde ar fi fost. Oamenii îi făceau loc surprinși pentru că se afla neconținut în locuri

în care nimeni nu se aștepta să întâlnească o asemenea figură, mișcându-se cu demnitate printre cei sărmani.

Dar se simțea aproape oriunde ca la el acasă. Nicio magnificență nu-l stingherea și nicio sărăcie nu-l speria. Dormea liniștit în paturile murdare din acele mici cabine spurcate. În patul de jos, cu Carie, îmi amintesc că vedeam picioarele sale mari, goale, atârând pe deasupra patului de sus.

Erau întotdeauna prea scurte pentru el paturile acelea și obișnuia să-și odihnească pe rând picioarele și capul pentru că, așa cum observa el, nu putea adormi cu ambele extremități deodată. Dar nu se plângea niciodată, pentru că el singur își alesese ceea ce îi plăcuse să facă.

În privința lui Carie, ea își trecea vremea păstrându-și copiii cât putea mai antiseptic și veghind să nu li se șterpelească avutul. Pentru că vasele fluviale erau pline de pungași de meserie. Când ajunseseră un flagel atât de cumplit încât afacerile nu mai mergeau din cauza lor, proprietarii vaselor plăteau o anumită sumă de bani hoților ca să nu mai frecventeze vaporul o bucată de vreme. Dar se găseau întotdeauna câțiva, și erau destul de abili ca să subtilizeze ceea ce le plăcea. Odată întorcându-se Andrew în cabină, ochiul pătrunzător al lui Carie observă imediat că-i lipsea ceva la vestă.

— Ți-a luat ceasul! exclamă ea.

Așa era, într-adevăr, și când, câteva minute în urmă, Andrew avu nevoie de stiloul lui, nu-l mai găsi. Și pipăindu-și punga, află că nu mai era nici ea. În timp ce se găsea predicând în salonul ticsit, un hoț de buzunare mare meșter, apropiindu-se cu un aparent zel ca să-l asculte, i-a luat totul. Andrew a rămas o clipă înmărmurit, mai ales că ținea mult la stiloul lui, scump, pe care îl primise în dar și pe care-l folosea mereu.

— Pfuah! exclamă el.

Asta era exclamație care se apropia, pentru el, cel mai mult de „ducă-se la dracul!” – și întotdeauna se simțea mai bine după ce o rostea. Dar nimic nu izbutea să-l întristeze pentru mai multă vreme. Era un optimist nebiruit fiind întotdeauna sigur că face voința lui Dumnezeu și că, deci, totul se va sfârși cu bine, la urmă.

Ajungând înapoi, în orașul în care trăiseră până atunci, Andrew n-a întâmpinat o prea bună primire din partea tovarășilor săi misionari. Își găsi mobila zvârlită afară din casa pe care Carie o îngrijise cu atâta iubire. Totul fusese pus într-o magazie iar furnicile albe au prefăcut totul în pulbere.

— Am luat lada mea cu cărți, spunea Andrew solemn, și mi s-a fărâmat în mâini, pulbere.

Lucru mai grav, puținele sale cărți prețioase, erau distruse de ciuperci.

— Aveam un bun comentator al Bibliei, repeta el adesea amintindu-și cu durere. Am încercat să lipesc pe foi separate de hârtie paginile care nu erau în întregime distruse.

A fost oarecare ceartă pe casă, ocupată acum de alți locatari.

— Credeam că nu mai veniți înapoi, le spunea celălalt misionar, scuzându-se.

— Să nu mai viu înapoi?! exclama Andrew. Nu-mi vine a crede!...

Apoi s-a aflat povestea întreagă, bucată cu bucată. Cică el avea, i s-a spus, opinii eretice. Credea prea mult în cunoașterea omenească, altminteri de ce și-ar fi pierdut timpul cu educația pastorilor? De ce nu se încredea, ca ceilalți misionari, în inspirația Duhului Sfânt? Hristos a adunat oameni ignoranți și a făcut din ei apostolii săi de frunte. De fapt, ceilalți simțeau cu atâta tărie erezia lui Andrew, încât scriseseră în patrie, administrației centrale eclesiastice, cerând să fie reținut acolo din cauza opiniilor sale nesperioase. Andrew i-a ascultat cu severitate să spună tot ce aveau de spus. Apoi le-a mărturisit și el ce credea despre ei toți.

— Ce le-ai spus? întrebam noi, mulți ani după aceea.

— Le-am spus că sunt leneși. Le-am spus că le place să trăiască în case confortabile, să-și îngrijească familiile și să-și umple pânțele. Le-am spus că nu sunt vrednici de înalta lor chemare. Pe scurt, le-am spus că sunt ipocriți.

— Tată! exclamam noi pierzându-ne răsuflarea.

— Oh, le-am spus asta foarte blând, ne liniștea el.

Dar culmea acestei întâmplări a fost că i-au spus lui Andrew să meargă unde-i place și că vor trece hotărârea pe care o vor lua prin vot. Andrew își sfârșea întotdeauna povestea spunând triumfător:

— Mi-au dat un vot de încredere și mi-au dat și bani să înființez o nouă misiune oriunde îmi va place.

Era un suflet prea nevinovat ca să înțeleagă ce-i făcuseră. Ei doreau să scape de el cu orice preț, să scape de neobosita lui energie, să scape de hotărârea lui acerbă de a se face vrednic de chemarea pe care o socotea sfântă, să scape de ferocitatea cu care-și făcea datoria. Cei mai mulți dintre ei voiau să scape de simpatia pe care Andrew o arăta față de aceia care veneau la el să le mântuiască sufletele. Ajunsese să iubească mult pe chinezi. Unii

misionari îl învinuiau că dacă i s-ar fi spus să aleagă între mărturia unui alb și a unui chinez, el ar fi ales întotdeauna pe a chinezului.

— Am învățat cu amărăciune, că mă pot încrede mai mult într-un chinez, replica el sever.

Era răsplătit prin devoțiunea pe care i-o dovedeau chinezii, și asta nu-l făcea prea iubit de tovarășii săi misionari. Adevărul era că Andrew nu tolera întru nimic politica misionarilor. Și politica misionarilor era să rămână uniți laolaltă, cu orice preț, împotriva „indigenilor”. Dacă vreun misionar avusese vreo ceartă cu un convertit sau un predicator chinez, toți misionarii susțineau pe alb, chiar dacă vina fusese a lui.

— Nu trebuie, se spunea adesea, nu trebuie să îngăduim indigenilor să mineze autoritatea misionarului.

Pentru că, în acest caz, ce-ar fi devenit autoritatea bisericii?

Dar Andrew întrerupea asemenea discuții cu un singur gest al mâinii sale mari. „Oh, pfuah”, exclama. Nu arăta nicio reverență față de nicio autoritate omenească.

— Un lucru drept e un lucru drept, obișnuia să le spună.

Și mulți umili pastori chinezi, luptându-se într-o biserică mărunță de sat cu zece dolari pe lună, aveau de mulțumit lui Andrew chiar pentru postul acesta atât de umil. Salariul acela de mizerie! Andrew s-a luptat toată viața pentru salarii, deși niciodată pentru al său. Și când nu putea dobândi nimic, rupea un dolar sau doi din leafa lui, pentru omul căruia i se refuzase urcarea salariului.

Da, voiau toți să scape de intoleranța pe care o arătase Andrew față de superioritatea rasială și autoritatea eclesiastică.

— Un prinț al bisericii! îi plăcea adesea să repete. Oh! pfuah! – prostiile astea nu sunt cu puțință!

Așa că și-a împachetat puținele cărți care îi rămăseseră, Carie a împachetat restul de lucruri și au pornit din nou spre miazănoapte, într-un nou oraș.

Nu se găsea casă de închiriat în orașul acela. Nimeni nu voia să închirieze camere la „diavoli străini”. Tot ce-a putut obține Andrew a fost să i se cedeze trei mici încăperi într-un han atât de sărac încât stăpânul, un opioman chinuit de nevoia de a-și cumpăra droguri, i le-a lăsat cu o chirie ridicolă, pentru că tot nu găseau clienți. Odăile aveau pământ pe jos și ferestrele erau atât de mici încât păreau mai degrabă găuri făcute în zidurile de lut. Dar odată ce a găsit un acoperământ pentru familia sa, oricum ar fi fost el, Andrew l-a acceptat și a plecat să-și vadă de treabă.

Și i se părea că niciodată nu avusese un prilej mai bun ca acum. Sute de mii, de jur împrejurul lui, era singurul misionar, singurul alb. Nu se afla nicio altă biserică creștină care să i se amestece în treabă. Avea pentru el singur o arie tot atât de mare cu Statul Texas, plină cu suflete care nu auziseră niciodată Evanghelia. Era intoxicat de măreția acestui prilej cu care se întâlnise.

Dar nu venise singur. Acum, oriunde ar fi mers, erau câțiva care-l urmau, predicatorii chinezi care îl aleseseră pe el și felul lui de a fi. Cel mai însemnat dintre ei era tot Ma, mahomedanul, al cărui sânge arab se trăda atât de limpede în chipul lui nobil și în purtarea sa mândră. Cu acest bărbat și cu ceilalți câțiva, plănuia Andrew noua sa campanie. Câmpul – el numea întotdeauna aria de care se simțea responsabil, „câmpul” lui – a fost indicat pe o hartă, iar o anumită porțiune încredințată fiecăruia pentru supravegherea îndeaproape. Pentru că Andrew trebuia întotdeauna să cunoască aspectele materiale ale câmpurilor sale; câte cetăți cu ziduri se aflau, câte suflete trăiau între ziduri, câte temple erau acolo și căror religii aparțineau ele, care erau principalele afaceri ale fiecărei cetăți, dacă oamenii trăiau bine sau erau săraci. Aceste cetăți cu ziduri aveau să devină centrele de expansiune. Apoi trebuia să știe câte sate erau, câte târguri, care erau principalele ceainării unde se strâng fermierii din alte sate mai mărunte după ce și-au vândut recolta și au timp să lenevească și să asculte. Scopul lui era să înființeze o biserică în fiecare cetate și o capelă în fiecare târg. Dar nu era nimic obligatoriu în planul acesta. Îi plăcea de multe ori să spună, cu mândrie:

— Niciodată n-am întemeiat o biserică sau o capelă într-un loc în care oamenii nu voiau să le întemeieze.

— De unde știai dacă voiau sau nu? îl întrebam noi, când crescuserăm destul de mari ca să fim isteți.

— Îmi mărturiseau întotdeauna că voiesc, după ce le vorbeam și le arătam ce înseamnă să refuzi pe Dumnezeu, spunea el.

Andrew n-a înțeles niciodată că o religie mai mult sau mai puțin nu înseamnă nimic pentru chinezi. E întotdeauna cu putință să mai fie undeva vreun extra-zeu de care ei nu auziseră și către care se pot ruga pentru buna lor stare. Adăugarea zeului unui om alb nu putea face niciun rău. Și Buddha a fost un străin, deși negru. Numai când Andrew predica robust că zeul acesta este singurul Dumnezeu adevărat, numai atunci începeau ostilitățile. Numai când Andrew spunea oamenilor că trebuie să părăsească cultul strămoșilor – pe

care-l împlinea fiecare acasă la el – pentru că cine se prosternează în fața unui om face un gest care nu se cuvine decât lui Dumnezeu, numai atunci plecau mulți oameni și încetau să-l mai urmeze. Dar Andrew nu se descuraja niciodată. Avea credința că cei pe care i-a chemat Dumnezeu vor rămâne, iar cei predestinați să nu rămână vor pleca. Și el îi lăsa să plece, calm.

Totuși, în această parte a vieții sale Andrew s-a trudit cu siguranță să câștige suflete. Atunci a îmbrăcat el costumul chinezesc, și-a lăsat părul să crească și l-a împletit în coadă. Asta, pentru că statura lui imensă și figura lui străină înspăimântau pe oamenii de la țară. Câteodată, când intra într-un sat, întreaga populație fugea peste câmpuri, lăsând numai câinii galbeni să-l latre. Dar nu s-a simțit niciodată comod în hainele chinezești. I se încurcau mereu picioarele sale lungi și-și pierdea repede răbdarea. „Oh, pfiu!” murmură, și-și ridica roba și și-o prindea sub curea, așa cum fac hamalii. Părul lung era în special insuportabil. Și după multe sfaturi și multă suferință și l-a tăiat și și-a cumpărat o coadă falsă pe care Carie i-a cusut-o bine de fundul tichiei sale chinezești de mătase neagră. Nu era o imitație proastă atât timp cât nu-și scotea tichia, cum făcea pretutindeni, și nu o așeza în cuier. Atunci efectul cozii acesteia era straniu, ca să nu spun mai mult.

Dar costumul chinezesc n-a durat mult. Mânele largi și poalele bătute de vânt au devenit curând insuportabile. Lui Andrew îi plăceau hainele bine strânse și încheiate, și, înainte de toate, îi plăceau să fie simple. Nu putea purta mătăsurile unei gentleman chinez pentru că erau prea fine, iar veștmintele de bumbac ale săracului erau atât de moi și atârnavă atât de grotesc pe statura lui colosală încât Carie nu i-a îngăduit să le poarte. Așa că s-a întors la hainele sale.

Andrew nu putea suferi nimic pretențios sau straniu în portul lui. Își bătea joc necruțător de sutanele preoților profesioniști, nimic nu-l înfuria mai mult decât costumul unui episcop și râdea îndeosebi de gulerul eclesiastic.

— Nimeni nu știe unde se încheie un asemenea guler, îi plăcea să repete. Poate că se pune pe deasupra, ca un lanț.

Și apoi adăuga, cu o nuanță de severitate, atât de caracteristică lui:

— Omul n-ar trebui să aibă nevoie de o uniformă ca să arate că slujește pe Dumnezeu. Lucrul acesta ar trebui să fie evident în tot ce spune și face el.

A refuzat cu fermitate să poarte altceva decât un simplu costum civil. Avea și un frac, cumpărat împotriva voinței sale, de nuntă. Multe scene dintre el și Carie au început în legătură cu fracul acesta pe care nu voia să-l poarte. Carie învingea uneori prin persuasiune și printr-o ușoară măgulire:

— Ești destul de înalt, Andy, ca să porți o haină lungă. Oamenilor înalți le stă bine în frac.

Andrew era mai susceptibil ca alți bărbați la măgulirea lui Carie - niciodată n-a putut uita cu desăvârșire pe doamna Pettibrew - și de multe ori capitula, ca să se întoarcă acasă plângându-se amar cât de puțin confortabil este să te așezi pe coadă.

— Dar nu trebuie să stai pe ea, spunea Carie. Desfă-o în două și stai între părți.

Dar Andrew pocnea din buze:

— Nu mă pot gândi la asemenea lucruri în prezența Dumnezeului Atotputernic, răspundea.

Așa că fracul s-a înverzit cu timpul și el nu și-a mai cumpărat altul. Umbla îmbrăcat în acele costume ieftine pe care i le făceau croitorii chinezi. Și cu toate acestea avea unele formalități curioase. Nu și-ar fi scos niciodată haina în prezența unei doamne, nici chiar în cea mai fierbinte zi nu se așeza la masă fără haină. Purta numai cămăși albe și gulere tari, cu colțurile larg despărțite, întotdeauna foarte curate. Nu semăna cu el însuși fără un asemenea guler. Dacă l-ar fi surprins cineva fără guler, în halatul lui, ieșind de la baie sau îndreptându-se spre hol, observa că gâtul se înălța prea subțire pentru un cap atât de vast și atât de nobil sculptat. Așteptai să-și pună gulerul la loc, pentru că fără guler figura aceea copilărească nu era a lui.

Și avea calitatea de a fi rămas copil. Era oricând ușor de păcălit. Nu avea nimic viclean în el. Bunăoară, credea, fericit, pe oricine venea la el și îi spunea că vrea să se creștineze. Andrew era incapabil să se îndoiască de vreun convertit, sau să pună întrebări cuiva care îi spunea că crede în Domnul Iisus Hristos. Asta ar fi însemnat să n-ai încredere în Hristos, pentru că el știa că cineva care crede era predestinat să fie mântuit. Astfel că primea orice suflet nou care făcea profesie de credință cu o adâncă și mișcătoare încredere.

La o slujbă de botez, Andrew era o experiență uluitoare pentru oricine îl vedea. De patru ori pe an primea noii convertiți. Se adunau în centrul fixat, venind de departe, peste câmpuri,

alcătuind o mică adunare, majoritatea oameni simpli de la țară, câțiva târgoveți și, rareori, unul care părea om învățat sau bărbat de seamă. Andrew nu-i primea ușor și nici nu-i boteza repede. Uneori ședea acolo câte o săptămână în timp ce el îi învăța și apoi le făcea un examen ca să-și dea seama în ce măsură cunoșteau noua religie. Săptămâni și chiar luni înainte, asistenții lui îi învățaseră, pe cei care știau carte, să citească broșurile simple pe care Andrew le pregătise pentru ei, iar pe ceilalți, să citească Scriptura. Când veneau să se boteze, Andrew îi întreba pe fiecare cu atenție, cercetându-le atât cunoașterea principiilor creștinismului cât și experiența lor spirituală. Câteodată, când ignoranța era prea masivă, el îndemna pe om, cu părere de rău, să se ducă acasă, să se pregătească mai serios și să vină din nou altădată. Dar pe cei care făceau o sinceră profesiune de credință, îi primea. În biserică, în fața congregației, veneau unul câte unul, și el îi chema pe numele lor. Afundându-și degetele în oala de lut pe care o ținea, le stropea creștetele rugându-se și mulțumind lui Dumnezeu pentru fiecare suflet pe care îl primea.

Expresia de pe fețele celor botezați varia de la teroare la nădejde. Adesea întâlneai privirea celor care căutau cu sinceritate pe Dumnezeu. Dar tot atât de des întâlneai privirea indiferentului sau a tâlharului evlavios. Cu toate acestea, Andrew îi primea pe toți cu aceeași prețuire și după ce îi boteza le da împărtașania. Ceea ce credeau ei despre toate acestea varia în conformitate cu sinceritatea țelului pe care îl urmăreau. Erau unii care declarau public că îndată ce apa le-a atins creștetele au simțit cum li s-a luat o piatră de pe inimă. Erau alții care spuneau în taină că n-au simțit nimic și că nu observau nicio schimbare în viața lor, că totul este o înșelăciune.

Dar nu asta interesa. Ceea ce interesa era faptul că, în acele zile, sufletul lui Andrew realiza extazul. Era literalmente transfigurat de o bucurie care nu mai aparținea acestui pământ. Venea acasă duminica la cină și părea că o lampă arde strălucitor într-însul. Nu era vesel; bucuria lui era prea adâncă pentru asta. Sta liniștit, mâncând sobru, în felul său, neauzind nimic din cele ce se vorbea la masă, dar parcă era o boare luminoasă în jurul lui. Îmi plăcea să-l privesc și eram sigură că văd o lumină pură, palidă, lângă el, ca și cum ar fi izvorât din trupul lui. Ochii erau extrem de transparenți și albaștri. După cină se închidea întotdeauna în biroul lui, ceasuri întregi, ca să se predea în sfârșit unei beatifice extenuări.

Din cauza acestor ceasuri, pe care nu le împărtășea cu nimeni dintre noi, și pe care de fapt, nici nu le putea împărtăși cu cineva, biroul acesta nu era, pentru noi, la fel cu celelalte odăi ale casei. Nici nu ne-a trecut vreodată prin minte să ne jucăm acolo, nici măcar să intrăm înlăuntrul dacă nu aveam de transmis vreo vorbă. Mai târziu trebuia să mă duc în birou ca să mă asculte la latină. Niciodată nu i-am recitat – în picioare, firește, pentru că era de neînchipuit că s-ar putea sta jos, acolo – fără ca să nu simt că mă ascultă cineva care nu e om.

În acest nou câmp converțiții veneau ca păsările care se întorc acasă. Era o regiune extrem de săracă, bântuită de foamete, pentru că Fluviul Galben își făcea drum cum îi plăcea prin câmpurile acestea, schimbându-și albia, secând într-o parte ca să se reverse într-alta. Oamenii erau mâniați pe propriii lor zei, obosiți de suferință și adesea auzeau spunându-se:

— Nu poate fi un Zeu mai rău ca al nostru! Să încercăm Zeul străin și să vedem dacă ne aduce vreun bine!

Unii dintre ei, puțini, se alegeau cu ceva, pentru că Andrew și Carie adunau hrană, cerșind bani din casă în casă și de la bisericile din America și astfel ajutau cum puteau. Oamenii, sperând sincer în ceva mai mult decât sta în puterile lui Andrew să dea, se îngrămădeau în capele, strigând că vor să fie mântuiți. Când au observat că nu va fi destul ca să apuce toți, mulți au plecat, dar totuși au rămas câțiva. Și asta l-a încurajat mult pe Andrew.

Era întotdeauna plecat de acasă, predicând și învățând. Umbla împreună cu el grupul de discipoli, pe care îi pregătea pentru sutană. În fiecare centru pe care-l stabilea, puneă unul bine pregătit să predice și să conducă o școală. Pentru că Andrew iubea învățătura și oriunde întemeia o biserică, făcea și o școală, unde pentru o mică sumă copiii membrilor congregațiunii sau oricare alții puteau să învețe să citească și să scrie, să-și însușească temeiurile religiei creștine. Dacă citeau, la ora de lectură, scrierile clasice ale lui Confucius, asta nu-l tulbura pe Andrew. Era un fel de magie a Scripturii pe care nicio literatură păgână n-o putea răpune. Așa credea el.

În mijlocul acestor succese și uluitoare creșteri, a primit o lovitură. A venit din partea celui la care se aștepta mai puțin. A sosit într-o zi acasă înapoiindu-se dintr-o lungă călătorie misionară. Începuse primăvara și el lipsise săptămâni de zile de acasă. Simțea acum că are dreptul să rămână locului o săptămână, lângă cămin.

A fost o călătorie uluitor de bogată. Pretutindeni a fost ascultat cu pasiune, mulți dorind chiar să se boteze. Acum, fericit până în fundul inimii, plin de izbânda dobândită în activitatea lui și de conștiința că e binecuvântat de Dumnezeu, se gândea cu plăcere de la o baie caldă și un pat curat, la o masă bună, la plăcerea de a vorbi limba lui – nu mai auzise demult englezește – și de a-și vedea familia. Merita o vacanță. Putea să se desfete puțin fără să aibă sentimentul vinei în bucuria lui.

Dar când a intrat în curtea hanului și a descălecat de pe măgar, iată pe Carie, așteptându-l; și nu era numai Carie, ci și cei trei copii ai lui (căpătase un fiu cu puține luni în urmă) și doica. Erau îmbrăcați pentru călătorie. Toate lucrurile casei erau împachetate în baloturi, gata să fie luate de oameni care așteptau în preajmă.

— Cum? cum? se înecă Andrew, bâlbâindu-se. Ce înseamnă asta Carie?

— Înseamnă, răspunse ea, că eu și cu copiii plecăm să ne găsim un loc unde să putem trăi. Poți predica de la Peking la Canton, dar eu și cu copilașii aceștia nu voi mai merge niciodată cu tine.

Cunosc pe dinafară vorbele acestea ale ei, pentru că mi le spusese de nenumărate ori. Și ea le cunoștea pe dinafară pentru că le repetase tot de atâtea ori în săptămânile cât lipsise Andrew. Le repetase neconținut alăptându-și pruncul bolnav de pneumonie, cu apa năvălind în camere, încât mobila trebuia pusă pe cărămizi. Ei umblau pe scânduri, așezate ca o punte din odaie în odaie. Ea nu avusese bucuria să salveze suflete și să predice mulțumitor. Bucățică cu bucățică salvase o viață, viața plăpândă a pruncului ei. Dacă într-adevăr îl salvase, pentru că era încă destul de fraged.

Nu știu exact ce s-a întâmplat în curte. Andrew se întuneca de câte ori își amintea scena aceasta.

— Își pierduse cu desăvârșire mințile, spunea.

Căci, pentru niciunul din ei, nu mai era o luptă între un bărbat și o femeie. Era o femeie provocând pe Dumnezeu la lupta împotriva lui Dumnezeu, împotriva chemării lui Andrew, împotriva izbânzii activității sale, împotriva făgăduielilor pe care i le făcuse viitorul.

— Nu-i păsa nici cât negru sub unghie de toate sufletele care trebuiau salvate, spunea odată Andrew cu amărăciune, amintindu-și întâmplările acelea. Era ca un vânt sălbatic, nimic nu o putea opri.

În cele din urmă învinse Carie, așa cum hotărâse și plănuise să facă. Odăile erau goale, proprietarul plătit, căruțele tocmite și gata

să-i ducă la șlepul pentru care își cumpăraseră bilete. Toate podurile din urma ei le zvârlise în aer. Nu era nevoie să vină și el, i-a spus lui Andrew, poate să meargă și singură. Dar a mers și el, împietrit, mâniat, protestând. S-a întors o clipă către tovarășul său Ma, i-a făgăduit în grabă că se va întoarce în clipa când își va putea așeza undeva familia. Dar era amețit. Fusese lovit puternic și lovitura pornise chiar din casa lui. Aproape niciodată n-a iertat cu totul pe Carie pentru asta, iar din acea zi deveni și mai singuratic decât fusese până atunci.

Dar Andrew era născut singuratic. N-a avut niciodată un prieten intim. Când era tânăr, nu avea nevoie de prieteni. Avea visurile lui de evadare din turma pe care o ura, avea planuri de învățătură, avea gândul la misiunea sa. Chiar după ce s-a căsătorit, nu s-a gândit la tovarășie, pentru că nu văzuse vreodată o femeie tovarășa unui bărbat. Printre bărbați auzise batjocorindu-se vulgar femeile, ca fiind niște creaturi pline de fumuri și capricii, necesare bărbatului și respectabile numai în simpla lor funcțiune de a face copii și a ține casa. Neglijase disprețul acesta numai în scurtul răstimp, o adevărată aberație, în care făcuse și el curte, dar apoi se reîntoarce la el pentru totdeauna. Nu-i trecea prin minte că ar putea căuta tovarășie intelectuală sau înțelegere spirituală într-o femeie. Câteodată, e adevărat, o femeie se lăsa păcălită de o anumită bunătate din privirile lui Andrew și de liniștita siguranță a conduitei sale. Se apropia de el, dovedindu-i printr-un semn oarecare că o interesează. Nimic nu putea deprima mai adânc pe Andrew și nimic nu-l putea stânjeni mai penibil. Era odată la breakfast când, cercetându-și corespondența, fața i se zdruncină de surpriză când citi o scrisoare pe care tocmai o deschisese. I-o întinse imediat lui Carie. Ea o citi într-o clipă și ochii săi negri se aprinseră de mânie.

— Femeia asta e nebună! vorbe Carie brutal, așa cum obișnuia. Las-o pe seama mea. Am să răspund eu la scrisoarea asta, Andrew!

O împături și o puse în buzunar. Apoi îl privi atentă.

— Nu cumva i-ai vorbit când era singură sau i-ai spus ceva care să-i bage ideile astea în cap?

Broboane limpezi de sudoare acopereau fruntea înaltă, frumoasă a lui Andrew. Dădu din cap; era prea agitat ca să poată vorbi. Apoi tuși, ca să-și limpezească glasul.

— Stai o clipă, începu gros. M-a rugat să vorbesc cu ea câteva minute într-o noapte; îmi amintesc, Mr. Jones tocmai fusese chemat

afară. Ea nu înțelegea prea bine semnificația concepției Sfântului Pavel asupra salvării prin Grație și i-am explicat-o.

— Și atunci ți-a mulțumit și ți-a spus că niciodată n-a înțeles mai clar un lucru, nu e așa?!

— De unde știi? Întrebă el, mirat.

— Știu cum se învârtesc femeile în jurul bărbaților. Încep întotdeauna prin a le cere un sfat sau rugându-se să li se explice ceva. Nu-ți bate capul cu asta. O lămuresc eu.

Andrew își sfârși breakfastul în tăcere și se ridică ușurat și totodată încurcat. Îndată după breakfast, Carie s-a așezat la biroul ei și a scris repede, câteva clipe.

— Așa! exclamă ea, scriind adresa pe plic. Biata toantă.

Începu să râdă, căci își căpătase buna dispoziție. Apoi adăugă.

— Desigur, știam că Andrew e nevinovat ca un miel! Dar oameniiăștia se lasă prinși întotdeauna în cursă.

Nu cred că l-a lăsat vreodată pe Andrew printre femei, tocmai pentru că era atât de nevinovat. Când zăcea pe patul ei de moarte, neliniștită și mâniată – pentru că iubea viața – i-a spus ceva amar despre căsătoria lui. Și Andrew a plecat, mâhnit.

— I se pare că sunt, că sunt bătrânul Avraam! l-am auzit murmurând jos, în hol.

Dar nu era asta. Cred că ea își da seama că nu pătrunsese niciodată în inima aceea închisă a lui, unde trăia singur, și atunci se întreba, jumătate cu amărăciune, jumătate cu tristețe, dacă o altă femeie ar fi putut intra acolo unde ea nu izbutise să pătrundă.

Ceea ce n-a înțeles niciodată Carie era faptul că nimeni nu putea intra acolo. Andrew nu știa cum să deschidă poarta aceea, vreunui om. Când ajunsese bătrân, ar fi vrut uneori să aibă pe cineva, acolo, în inimă, căci dorea să simtă pe cineva aproape de el, dar niciunul nu se mai putea apropia, pentru că el nu știa cum să lase oamenii să se apropie. Și-a păstrat sufletul păzit și inima sa închisă. Mângâierea, chiar venită de la copiii lui, îl rușina, și nu putea răspunde, așa că ei încetau să-l mai mângâie. Crescuseră mai înainte de a înțelege că, în taină, îl bucurau asemenea semne de afecțiune și că un cuvânt de laudă sau de aprobare îi aducea uneori lacrimile în ochi. Dar oamenii nu-l lăudau adesea pentru că el era prea timid ca să laude pe alții și se temea mereu să nu pară excesiv. În casa copilăriei sale se făceau glume aspre și brutale de către toți. Numai el era destul de simțitor ca să sufere. Apoi, acolo, nimănui nu-i trecea prin cap să laude pe altul. Asta ar fi condus,

credeau ei, la o îngâmfare plină de păcat. Așa că au crescut cu o limbă care putea să critice dar nu putea, oricât i-ar fi dat brânci inima, să se îndulcească lăudând pe cineva. Când copiii săi erau mici nu-l iubeau tocmai din această pricină, dar când au crescut și el a îmbătrânit, dobândind transparența vârstei, au văzut că dacă s-ar fi nimerit să aibă o altă, mai blândă credință, sufletul acesta ar fi înflorit de bunătate și glumă. Iubea afecțiunea și o iubea ca un copil, păstrând-o ascunsă de-a lungul anilor, dorind să fie mângâiat și înțeles. Dar nu putea exprima nimic din toate acestea.

Așa că a simțit că niciodată nu l-a înțeles Carie (nici nu i-a trecut prin minte dacă el a înțeles-o sau ba) și nu i-a spus nimic. A luat-o, pe ea și pe copii, pe canal până la fluviu, acolo a găsit o casă goală pe o colină, i-a lăsat acolo și s-a reîntors din nou în viața sa solitară.

Dar l-a întărit și l-a alinat Dumnezeu îndeajuns.

VII

Acei opt ani dinaintea Revoltei Boxerilor au fost anii cei mai primejdioși din cariera lui Andrew. Pentru că el nu rămânea niciodată într-un singur loc, ci străbătea mereu locuri noi și necunoscute, găsindu-se adesea printre oameni ostili. Chinezii s-au arătat întotdeauna neîncredători față de străini, nu numai străini din alte țări, dar chiar oameni de-ai lor care veneau din alte provincii sau alte regiuni. Poate din cauza aceasta fiecare sat și oraș s-a păstrat sute de ani, ca o localitate separată. Aproape că nu se poate vorbi de o guvernare din afară sau de sus, sentimentul de calm fiind foarte puternic. În unele locuri era obiceiul să fie omorât orice străin care sosea pe neașteptate, înmormântându-l de viu. Era un lucru foarte obișnuit în sate, cum este și astăzi, să se asmută acei câini pe jumătate sălbatici asupra oricărui nou venit. Andrew umbla fără nimic altceva decât un baston gros cu care se apăra de câini. Și câinii, descoperind repede că nu se teme de ei nici de amenințarea lor că-i sfâșie pantalonii, s-au învățat să-l lase în pace atâta timp cât Andrew nu încerca să pătrundă în locuri și mai ciudate. Erau niște lași, câinii aceia!

Nimeni n-a știut vreodată exact ce primejdii a întâmpinat Andrew, pentru că nu vorbea niciodată despre așa ceva, dacă nu era întrebat insistent și cu multă abilitate. Atunci, povestea în câteva fraze o întâmplare pe care altul ar fi povestit-o o zi întreagă.

Odată dormea pe patul de cărămidă al unui han și, simțind

alături de el o lumină, s-a deșteptat, ca să găsească pe proprietarul hanului în fața lui, cu lampa de ulei în mână stângă și ținând în mână dreaptă un satâr de bucătărie. Andrew, deschizând ochii, i-a fixat puternic asupra hangiului și a strigat tare către Dumnezeu.

— Scapă-mă, Doamne!

A spus asta în englezește, și omul s-a speriat.

— Ce-ai spus? îl întreabă.

— Chemam pe Dumnezeuul meu, spuse Andrew, fără să-și ia ochii săi albaștri de pe fața hangiului.

Acesta își înalță cu putere satârul și-l clătină în aer, pregătindu-se să lovească.

— Nu ți-e frică? strigă.

— Nu, răspunse Andrew liniștit. De ce să-mi fie frică? Nu poți să-mi faci altceva decât să-mi omori trupul, și Dumnezeuul meu te va pedepsi.

— Cum? întreabă omul, oprindu-se din nou.

— Vei trăi în tortură, spuse Andrew cu o atât de calmă siguranță încât omul rămăsese câteva clipe privindu-l fix, apoi plecă murmurând.

— Și ce-ai făcut atunci? îl întrebarăm pe Andrew, ținându-ne răsuflarea.

— M-am întors pe partea cealaltă și m-am culcat iar, răspunse.

— Dar ar fi putut să se întoarcă!

— Aveam un păzitor deasupra mea, rosti el cu simplitate.

Odată a fost zvârlit dintr-un șlep supraîncărcat de către un tip brutal, care la început l-a înjurat și văzând că asta nu-l mișcă, s-a luptat cu el și l-a repezit peste bord. Dar Andrew a ieșit din apa murdară și a apucat un capăt de funie, ținându-se strâns de ea. Mulțimea privea de sus la el, dar nimeni nu-i întindea mâna. Dar nici el nu cerea o mână. S-a ținut până ce a simțit malul sub picioarele sale și atunci a ieșit, ud până la piele dar imperturbabil, și s-a dus să-și caute lădița pe vapor. Nu o mai găsise; o luase omul acela.

Mulțimea râdea.

— Era plină cu dolari de argint, strigau. Toți străinii călătoresc cu lădițe pline cu dolari de argint!

Andrew a zâmbit și și-a văzut de treabă, mulțumit. Puținii săi dolari de argint erau la adăpost, în buzunarul său, iar lădița fusese plină numai cu broșuri și pagini din Evanghelie.

— Dumnezeu are multe căi ca să se facă cunoscut, spunea el

povestindu-ne întâmplarea, convins fiind că sufletul omului acelaia va fi mântuit.

De multe ori a fost doborât la pământ și bătut, când își făcea apariția în vreun oraș ciudat. Îl băteau, pare-se, fără niciun motiv în afară de faptul că nu mai văzuseră până atunci un om ca el, întocmai cum câinii se reped întotdeauna să sfâșie un câine străin.

Dar lucrurile care-l făceau mai mult să sufere nu erau astea. Era, fizicește, un sfânt căruia i se făcea ușor greață, și adesea venea acasă aproape bolnav de câtă murdărie fusese silit să îndure. Odată se întorsese verde de scârbă.

— Ce e? țipă Carie.

— Am mâncat azi un șarpe, spuse el cu o voce înspăimântată. Am mâncat într-un han, și n-am știut decât după aceea.

Și i s-a făcut rău imediat, numai amintindu-și.

Obiceiul comun de a-și curăța gâtul de flegmă și de a scuipa, nu-l putea suferi. Cât de răbdător era cu sufletele oamenilor, pe atât era de nerăbdător cu trupurile lor. Când s-au introdus la început trenurile, exulta în fața avizelor care interziceau scuipatul în altă parte decât în scuipător. Dar nimeni nu dădea nicio atenție în fața acestor avize. Chinezii erau obișnuiți să scuipe unde le plăcea. Cei mai mulți dintre ei nu știau să citească, iar celor care știau nu le păsa. Confortul fizic este legea vieții, în China. Andrew s-a întors acasă într-o seară de vară arătând foarte mulțumit.

— Era un tip enorm și gros, azi, în tren, spuse el brusc la masă.

L-am privit cu toții, așteptând.

— Și-a scos cămașa și a rămas numai în izmene. Avea o burtă ca de broască, continuă el, dezgustat. Scuipa pretutindeni în afară de scuipătoare. N-am mai putut suporta și i-am arătat afișul.

— Cred că asta l-a potolit, șopti Carie, cu scepticism.

— Nu l-a potolit deloc, și atunci i-am spus ce cred despre el, ne lămuri Andrew.

— Ce i-ai spus? l-am întrebat.

— l-am spus că e mai murdar decât un animal, vorbi Andrew cu blândețe.

— Tată! țiparăm noi.

— Oh, i-am spus asta foarte blând și fără să-l supăr, răspunse el cu aceeași voce moale, neizbutind să înțeleagă de ce râdeam.

Avea, firește, dușmani. Majoritatea, e adevărat, se numărau printre tovarășii săi misionari, dar pe aceștia el îi considera dușmanii lui firești. Pe misionari și pe magistrați îi așeza în aceeași

categorie: dușmanii lui, adică persoane desemnate de Diavol ca să împiedice voința lui Dumnezeu sau ceea ce el, Andrew, voia să facă. Se purta brutal cu magistrații și aproape că se folosea pe față de toate tratatele internaționale ca să le dovedească și să obțină dreptul lui de a închiria case pentru capele. Pentru că, deși nu deschidea niciodată o capelă, dacă nu era nimeni să o dorească, totuși se găseau întotdeauna grupuri adverse care nu voiau să primească religia străinului în orașul lor. Pe aceștia Andrew nici nu-i lua în seamă. Dacă era un singur suflet care voia să asculte cuvântul lui Dumnezeu, avea dreptul să-l audă, chiar dacă erau alți o sută care se împotriveau. Așa că se ducea cu fermitate la Curțile magistraților prezentându-se de nenumărate ori, așteptând ceasuri întregi, fără să-l exaspereze toanele lor. Uneori, vreun magistrat care nu avea deloc de gând să-l primească, îl amâna zi după zi cu un motiv sau altul. Și zi după zi Andrew se prezenta în zori ca să aștepte până noaptea. Revenea mereu, până ce se săturau toți de el. Nu voia deloc să folosească bacșișul. Știa foarte bine că banii deschid orice ușă, dar el nu avea bani și nu voia să cheltuiască banii bisericii, care trebuiau întrebuințați numai pentru răspândirea Evangheliei. În cele din urmă, dacă magistratul se vedea încăpățânat, Andrew uza forța – adică forța tratatelor semnate după Războiul Opiumului, prin care cetățenii chinezi aveau dreptul să devină creștini, dacă le plăcea și misionarii aveau dreptul să predice. Dacă magistratul se arăta totuși un suflet vajnic, netemător de tratate chiar când acestea erau torpiloare înapoia lor, atunci Andrew se adresa consulului american, care oricât ar fi blestemat el pe misionari – și câți dintre ei nu blesteamă pe misionari și bănuiesc că murmură, pe bună dreptate, că viața ar fi simplă fără ei! – era totuși silit să trimită magistratului o scrisoare oficială. Această scrisoare, scrisă pe o hârtie oficială purtând ștampila enormă a necunoscutelor State Unite, obținea întotdeauna ceea ce voia Andrew. Împotriva voinței sale, în termeni disprețuitori bine meditați, magistratul îi dădea învoire. Dar lui Andrew nu-i păsa de disprețul oamenilor. El pleca să predice triumfător. Pentru că era cel mai încăpățânat dintre toți fiii încăpățânați ai lui Dumnezeu.

În tot cursul acelor ani aproape că nu-l vedeam pe Andrew. El era un străin pentru copiii săi, pentru că venea acasă foarte rar, iar când se întâmpla asta, nu părea că se întoarce acasă, ca să rămână, ci numai ca să se odihnească o noapte înainte de a pleca din nou. Copiii și-au construit viața fără el, zilele lor fiind pline de o

altă prezență decât a tatălui. Erau orfani de tată, pentru că el își închinase viața altora, dar ei nici nu-l cunoșteau atât de bine să-i simtă lipsa. Simțea și el asta, vag, câteodată, când venea acasă și își vedea fiul bine crescut, și observa că fiica lui nu mai e copil, și vedea pruncul care se născuse la han. Dar acesta a murit când împlinise cinci ani, puțin înainte de a se naște ultimul copil, o fată.

Uneori, încerca să pătrundă în viețile lor. De două ori pe an copiii și-l aminteau nu ca un înger călător care petrecea cu ei o noapte, ci ca un om care lua parte la viața lor. Asta se întâmpla o dată la Crăciun, și altă dată când soseau lăzile de la Montgomery Ward. Acest din urmă eveniment era așteptat cu mai multă nerăbdare chiar decât Crăciunul.

Pentru că Crăciunul, pe care Carie îl făcea atât de extraordinar pentru copii, era un eveniment oarecum dubios pentru Andrew. Acasă, în copilăria lui, nu se sărbătorea altfel Crăciunul decât mergând la biserică și luând parte la o masă copioasă. Nu se împărțeau daruri, nu venea Moș Crăciun. Ideile sale despre cadouri erau, de asemenea, curioase. Nici nu-i putea trece prin minte că ar putea dăruii copiilor săi altfel de lucruri decât acelea pe care le dorise el când era copil, și pe care ei nu le doreau. Dar dacă nu știa cum să împartă cadouri copiilor săi, cu atât mai puțin știa ce să-i dea lui Carie. Chiar și copiii simțeau durerea unui dar care nu i se potrivea, și știau destule lucruri ca să li se strângă inima pentru ea în diminețile de Crăciun, când Carie deschidea un pachet în hârtie cafenie și-l pune repede alături fără să scoată o vorbă. Dar ochii îi erau plini de tristețe. Totuși știam că el nu se gândise să o jignească - numai că nu o cunoștea, nu știa ce-i place, sau ce poartă sau de ce are nevoie. Copiii, care o adora cu pasiune, se trudeau să-i dea ce puteau, pierzând săptămâni întregi înainte de Crăciun ca să facă „ceva frumos pentru mama”. Cunoșteau slăbiciunea ei secretă pentru lucrurile frumoase.

Dar, desigur, Andrew, în afară de toate acestea, nu putea suferi să risipească banii pentru orice altceva care nu era cauza vieții sale. Banii erau forța prin care se puteau salva sufletele - bani pentru închiriat capele, pentru deschidere de școli, pentru cumpărat Biblii.

Nu dorea nimic pentru sine. Așa că suferea întotdeauna când venea Crăciunul și trebuia să cheltuiască. Și murmura, cu îndoială.

— Nimeni nu știe data autentică a nașterii lui Hristos. Și apoi, este evident că sărbătoarea e amestecată cu tradiții păgânești. Nu

știm exact ceea ce celebrăm – poate chiar ziua de naștere a unui străvechi zeu păgân!

— Vorbești prostii, Andrew, exclama Carie. Totul este să le dăm copiilor prilej să se amuze!

Dar nimeni nu-și bătuse capul să dea lui Andrew, când era copil, vreun prilej să se amuze, și el își păstra îndoielile. Adevărul este că niciodată nu se simțea eliberat de greutatea misiunii sale.

Fericirea sa se măsoara cu izbânda pe care o dobânda acolo, și numai acolo. Dumnezeu îl avea, El singur, întreg.

Dar cu lăzile de la Montgomery Ward era altă poveste. Erau lucruri necesare, comandate cu luni înainte, plătite și sosite cu bine. Copiii așteptau săptămâni întregi acea dimineață când Andrew, la breakfast, examinând scrisorile primite, spunea cu solemnitate.

— Au sosit lăzile!

Dacă nu era acasă, era îngrozitor de suportat, pentru că Carie nu voia să le deschidă până ce nu se întorcea. Dar se întâmpla aproape întotdeauna să fie acasă, la începutul iernii. Era o adevărată operație de împlinit și asta ațâța mai mult curiozitatea. Andrew trebuia să se ducă la Vama Poștei și să predea chitanța de primire, să vămuiască lăzile. Copiii, acasă, le așteptau la poarta curții, dacă era senin, urcându-se cât mai sus ca să observe de departe apariția lui Andrew, la colțul vechiului templu budist din vale. Dacă ploua, îl așteptau la poarta din față, cu nasurile strivite de geamuri. În timpul acesta, Carie pregătea un loc pentru lăzi în sala din fund.

Nu exista extaz mai mare decât clipa când Andrew apărea lângă templu, urmat de patru, cinci coolies purtând pe umeri parii de care atârnav, prinse în frânghii, lăzile. Strigătele lor ritmice, pluteau către deal și se auzeau tot mai aproape: „Hei-hu! hei-ho!...”. Curând, curând, lăzile erau depuse în sală și oamenii se învârtau zgomotoși pe lângă ele. Andrew ducea un adevărat război pentru bacșișurile pe care le cereau, strigând, hamalii, lovindu-și piepturile lor asudate, arătând vânătăile pe umerii lor bătătoriți.

— Lăzile acestea străine sunt pline cu plumb! strigau ei. Sunt făcute ca să ne omoare pe noi, am urcat un deal și ce înseamnă paraua aceasta din palmă!

Zvârleau gologanii și scuipau pe ei, iar Carie implora:

— Dă-le ceva mai mult, Andrew, te rog, numai de data aceasta!

Și atunci, împotriva voinței sale, le mai dădea ceva, iar ei

murmurau protestând și plecau.

Un copil avea întotdeauna la îndemână ciocanul și cleștele mare de cuie pe care Andrew îl cumpărase pentru asemenea ocazii. Ținându-și răsuflarea, toți priveau cum se înfige în lemn colțul de fier, cum apare cuiul, cum răsare mereu, opintindu-se, scârțâind.

Fiecare scândură era pusă bine, îndată ce era scoasă, pentru că era din brad american, uscat cum nu se găsea niciun lemn în China. Toate rafturile noastre de cărți și birourile și cuferele din pod erau făcute din lăzile de la Montgomery Ward. Sub capac era hârtie tare cafenie. Carie o dădea la o parte, și iată lucrurile din America! Era cel mai real, cel mai tangibil contact al nostru cu patria.

Acum, când privesc înapoi, lucrurile par foarte simple, lucruri de felul acelor pe care americanii le comandă în fiecare zi de la magazinele lor, și nu le privesc altfel decât drept necesități. Dar pentru noi ele erau cele mai scumpe lucruri care nu puteau fi cumpărate nicăieri în jurul nostru, mâncăruri care erau gustate și savurate ca extrem de prețioase, obiecte care păreau magice în complexitatea lor, haine făcute și gata de purtat, minuni ale modei.

Dar, de fapt, erau cutii cu cafea și pungi cu zahăr, bucăți de săpun și maiă, o cutie rotundă cu melasă pentru celebra turtă dulce a lui Carie, și mirodenii care parte crescuseră în Orient și acum erau din nou gata de a fi folosite. Erau ace și cârlige, ace de păr și mosoare de ață, toate acele lucrușoare care nu se puteau găsi în dughenele chinezești – câteva panglici în culori vii, care serveau să adune părul fetelor în creștet în zilele de duminică (căci erau panglici colorate întunecat, în celelalte zile) și alte mici luxuri – ceai de saxafras, care îi plăcea mult lui Andrew, la cină, în nopțile reci de iarnă, și un kilogram de zahăr candel de mentă, pachete cu gelatină și oalele pentru fructele pe care le conserva Carie pentru iarnă. Se aflau apoi nenumărate gheme și jurubițe, din care făcea Carie flanele pentru iernile calde chineze, petrecute în case prost încălzite. Și, în sfârșit, erau întotdeauna obiectele speciale pe care fiecare copil și le alesese din fabulosul catalog. Oh, acele ceasuri desfătătoare petrecute deasupra catalogului, căutând un obiect care să nu coste mai mult de un dolar, căci atâta ni se îngăduise; șovăiala aceea care ne sfâșia inimile, înainte de a ne hotărî dacă e mai bine să alegem mai multe lucruri mărunte și ieftine, sau un singur obiect costând un dolar întreg! Și agonía pe care o înduram când obiectul dorit costa un dolar și 19 cenți! Era inutil să mergem la Andrew, – niciunui copil nu-i trecea prin cap asta – dar Carie, cu

inima ei întotdeauna prea bună, putea fi convinsă, ne bizuiam pe ea să ne ajute, când socoteala era prezentată în fața ochilor severi ai lui Andrew, spunând:

— I-am dat voie să și-l aleagă, Andrew, am să scot din altă parte diferența, sau am s-o economisesc de la coșniță.

Așa că Andrew accepta, deși, ca să fim drepți, el o accepta uneori chiar fără să intervină Carie, dacă activitatea misionară mergea bine și el era bine dispus.

Fiecare copil își avea, atunci, micul său pachet, pe care-l primea, îl desfăcea ca pe un lucru scump, îl privea și se juca cu el, iar noaptea îl pune sub pernă. Dar catalogul era totuși o carte care ne frigea mâinile. Atât de multe lucruri costau mai mult de un dolar! Una din fetele lui Andrew, bunăoară, a tânjit amar, ani de-a rândul, după o păpușă ceva mai mare. Nici astăzi n-a uitat ea păpușa aceea. În catalog scria: „mărime naturală”. Asta însemna că era tot atât de mare cât o fetiță vie. Își amintește și acum fața ei rotundă, mată, cu boneta de dantelă, mâinile ei durdulii, rochia ei lungă și o mică jachetă cu crețuri. Dar costa trei dolari și 98 de cenți și era, fără îndoială, inaccesibilă. A cumpărat o păpușă, două, mai mici – dar nici vorbă de asemănare. S-a rugat cu hotărâre câțiva ani de-a rândul, că poate, la un Crăciun... Dar acel Crăciun nu a venit niciodată. Avea numai păpuși mici și ieftine, îmbrăcate cu gust și în întregime de Carie. Dar nu erau „mărime naturală”. În fiecare noapte de Crăciun, după ce spusese sute de rugăciuni, adormea cu inima năpădită de nădejde. Dar cea dintâi privire, a doua zi de dimineață, aruncată asupra ciorapilor de lângă pat sau asupra micului pachet de lângă ea, îi alunga nădejdea pentru încă un an. Dacă ar fi înțeles Carie, fără îndoială ca ar fi potrivit într-un fel sau altul, printr-un prodigios sacrificiu, ca inima aceea mică să-și aibă dorința împlinită. Dar ea n-a aflat niciodată nimic pentru că nici copilul nu i-a spus nimic, nici prin vis nevenindu-i să creadă că suma aceea fabuloasă se afla în posibilitatea părinților săi. Moș Crăciun – sau Dumnezeu – ar fi putut să i-o dea, dar nu Andrew care avea nevoie de atâția bani. Iar Carie nu avea banii ei. Așa că păpușa a rămas pe paginile catalogului să viseze mai departe și, în cele din urmă, să dispară. Copilul de atunci, ajuns acum la maturitate, nu poate trece nici azi prin fața unui magazin de jucării fără să nu simtă din nou tristețea că nu îi e dat să aibă, de data aceasta, copii adevărați.

În acest timp, furtuna se ridica treptat din adâncimile Chinei.

Niciunul din noi nu o bănuia, în niciun caz atunci când trăiam, copil mic, în casa lui Andrew. Totuși îmi amintesc că mi-a fost teamă într-o noapte, ascultând cele ce vorbeau împreună Andrew și Carie. Se părea că oamenii nu mai voiau să-l asculte pe Andrew predicând, ca până atunci. El venea acasă mai des decât obișnuia și de multe ori era deprimat și închis în sine. Așa că înainte de a sosi, Carie nu uita să ne dea instrucțiuni cerându-ne să fim cât se poate de cuminiți, să ne purtăm dragostea cu el și să nu uităm că e foarte obosit.

— Voi, copii, nu înțelegeți câte lucruri grele are el de îndurat în timp ce voi trăiți aici în siguranță...

Se întrerupea, ca și cum ar fi ascultat ceva, întrebându-se, poate, în ce măsură mai sunt copiii ei în siguranță.

Dar aceștia erau plozi înflăcărați și alergau repede să pregătească sosirea lui Andrew, culegând florile, pe care el nu le observa niciodată și așezându-i vechii lui papuci de piele la ușă, ca să-i ia îndată ce intra în casă. Un amănunt pe care el îl observa întotdeauna, și care-i făcea deosebită plăcere. Era un fel de simbolism în acești mari papuci de piele, uzați, modelați de vreme în forma picioarelor lui Andrew. Pentru un copil mic, așa cum îi purta câte unul în fiecare mână, păreau tot atât de enormi ca și ghetele unui uriaș. Posedau, de asemenea, o anumită magie, pentru că îndată ce-i încălța Andrew, fața îi era luminată de o privire cu totul deosebită. Era privirea lui de acasă, o deznădăjduită oboseală a trupului, o luminare a inimii și o anumită foamete în ochi. Dar poate nu era decât dorința de casă și de ai lui, dorința pe care nu se pricepea s-o mărturisească în cuvinte.

Cu cât treceau anii care au condus la Revolta Boxerilor, cu atât se întorcea mai scârbit acasă. Petrecea ceasuri întregi în biroul lui, în aparență nefăcând nimic. Îl vedeam adeseori acolo, așezat în fotoliul vechi, o imitație de piele, pe care îl cumpărase dintr-un magazin de vechituri din Shanghai. Avea fotoliul acesta, după câte îmi amintesc, smocuri de talaș ieșite afară prin găuri, iar acolo unde corpul lui apăsase mai tare, lăsase urme, îndeosebi acolo unde își înfigea coatele în timpul rugăciunii.

Andrew și Carie nu ascundeau niciodată copiilor realitățile vieților lor. Adesea Andrew spunea, brusc, la masă:

— A trebuit să închid încă trei capele luna trecută. Proprietarii nu mai voiau să mă lase. Nu pot găsi un alt loc; nimeni nu vrea să-mi închirieze acum un loc unde să predic. Se întâmplă ceva rău...

Sau spunea:

— Avem întâlnirile în casele câtorva membri ai Bisericii. Și le avem ca pe vremea vechilor creștini, la miezul nopții, în ascuns, cum putem.

În multe nopți se deșteptau copiii la zgomotul porții din curte. Vedeau lumina lanternei mari cu kerosen pe care Andrew o purta noaptea, lanternă pe care o curăța chiar el; era una din micile sale manii să aibă lanterna întotdeauna curată, iar acasă o lampă bine îngrijită. În acele zile întrebuițam lămpi cu petrol și petrol kerosen american. Când vedeam licărind o lumină pe zidul văruiț, știam că se întoarce Andrew de la vreo tainică întâlnire de creștini.

Casa întreagă era copleșită oarecum nu de spaimă, ci de un fel de solemnă așteptare. Unul câte unul, sub un pretext sau altul, servitorii au plecat cu toții, afară de doică și de fiul ei. Iar Andrew sta tot mai mult acasă, iar fața lui era tot mai întunecată. S-a dus de mai multe ori să vadă pe consulul american, și spunea lui Carie, la întoarcere:

— Nu poate face nici el nimic. Așteaptă...

Și într-o noapte nu s-a mai întors deloc acasă! De abia a doua zi la amiază s-a înapoiat. Încheieturile mâinilor îi sângerau, acolo unde îl încheștaseră cătușele.

Când Carie a țipat, înnebunită de neliniște, el a răspuns sobru:

— Mulțumește lui Dumnezeu că sunt în viață. Eram la Lin Meng, să împărtășesc pe mama lui care trăgea să moară, și soldații au intrat deodată în casă. L-au luat pe Lin și l-au torturat până și-a dat duhul. Dar el n-a tăgăduit. L-au luat și pe copilul lui, de zece ani, dar i-au dat drumul azi dimineată. El s-a întors să-mi povestească tot ce s-a întâmplat, și tot el m-a eliberat. Pe mine m-au lăsat legat, iar bătrâna a murit în timp ce eram acolo, legat de un stâlp.

Fața i s-a înăsprit și s-a așezat, răsuflând anevoie. Și-apoi ne-a privit deodată straniu, cu ochii săi de culoarea gheții, strălucitori, cu vocea sa solemnă și triumfătoare.

— Lin Meng s-a dus alături de Mântuitorul nostru, martir intrat în oastea glorioasă a Domnului!...

S-a ridicat repede și s-a dus în biroul său, să poată rămâne câtva timp singur.

Așa se petreceau lucrurile pretutindeni. Curând au început să sosească zvonuri de moarte. Într-un orașel din provincia Shantung fusese măcelărită întreaga comunitate misionară și nu scăpaseră nici copiii. De multe ori, misionari pe care nu-i văzuserăm niciodată

Înainte ne erau aduși în taină de prietenii pe care îi aveau printre chinezi. Erau zdrențăroși, flămânzi și bolnavi. Carie îi îngrijea și-i trimetea la Shanghai, în siguranță. Aveau cu ei, uneori, copii de opt sau zece ani, foarte puțini de altfel; niciodată copii mai mici sau prunci. Aceștia muriseră de dizenterie, de febră, de suferințe prea înspăimântătoare, ca să poată fi povestite. Copiii lui Carie nu auzeau zvonurile acestea, dar o vedeau pe ea plânsă și neliniștită, fiindu-i teamă de ai ei. Și furtuna creștea, creștea, până în ziua când s-a înălțat steagul american la un punct dinainte fixat, vestindu-ne că trebuie să plecăm imediat. Carie și-a luat copiii și a fugit. Dar Andrew a rămas, singur.

E peste puțină de știut ceea ce gândea Andrew când s-a întors acasă, singurul om alb în întreaga regiune. Niciodată, atunci ca și în alte împrejurări care au urmat, nu și-a părăsit postul în fața primejdiei. S-a întors acasă liniștit. Pe drum, oamenii îl scuipaseră de mai multe ori, iar din urmă îl alungau înjurăturile. Dar fusese adesea înjurat și înainte, și nu-l mai emoționa. A intrat în casa pustie, și-a făcut baia, s-a îmbrăcat și apoi s-a așezat la masă. Un băiețuș, nepot al credincioasei doici, rămăsese să-l slujească.

Povestea Revoltei Boxerilor a fost de multe ori istorisită, n-are rost să mai fie spusă încă o dată. Ea rămâne, ca și Puțul Negru din Calcutta, una din petele însângerate ale istoriei. Dacă numărul celor omorâți este mic, față de numărul celor care mor în zilele noastre în accidente și războaie, felul în care și-au găsit moartea, nevinovăția pruncilor și a copiilor uciși, face să se încrânceneze inima și te silește să osândești chiar dacă mintea mai poate raționa și cântări. Mintea poate înțelege dreptul chinezilor de a refuza străinii pe pământul lor, poate înțelege imperialismul neautorizat al unor oameni ca Andrew, cât ar fi fost ei de dreți, de bine intenționați și de sinceri. Mintea îți spune că poporul are dreptul să refuze imperialismul. Dar inima se încrâncenează. Pentru că acei care au fost martirizați, erau tocmai cei buni și nevinovați, întru nimic mai puțin buni și mai puțin nevinovați din pricina orbirii lor. Gloria lui Dumnezeu îi orbise. Erau beți de dragostea pentru Dumnezeu și nu mai puteau vedea nimic altceva în afară de gloria lui Dumnezeu. Nu vedeau decât urgența unui singur lucru: ca toți ceilalți să fie asemenea lor. Și astfel, lăsând orice altceva la o parte, ei umblau cum umblă orbii: încrezători, incapabili să vadă primejdia, și, văzând-o nedându-i crezare.

Mintea și inima nu se pot împăca. Mintea poate spune de o mie

de ori, pe bună dreptate: „N-au niciun drept să fie aici. Au pățit ce-au meritat”. Dar inima răspunde: „Erau nevinovați, pentru că credeau că tot ce fac ei, fac pentru Dumnezeu”.

Așa că nu se află răspuns, deci nici hotărâre dreaptă în această întâmplare. Fără îndoială că Andrew făcea parte dintre cei orbi. Tăria lui era în credința lui adâncă; credea în ceea ce îi spusese sufletul, anume că ochii trupului său nu s-au deschis niciodată, de la naștere până la moarte. Niciodată n-a văzut pe oameni altfel decât ca „arbori umblând”. S-ar fi mirat dacă cineva i-ar fi spus că chinezii au dreptul să protesteze împotriva așezării misionarilor străini pe pământul lor. Întocmai ca și cum cineva ar fi avut dreptul să protesteze împotriva adevăratului Dumnezeu, al Dumnezeului său. Niciun om nu avea vreun drept împotriva lui Dumnezeu.

A rămas cu încăpățănare, toată vara aceea arzătoare, în casa pătrată a misiunii, singur cu băiețelul chinez. Rătăcind noaptea pe străzi, băiețelul îi aducea în fiecare zi zvonuri de noi masacre de albi în alte locuri. Andrew era singurul alb în toată regiunea aceea. Pleca și venea liniștit, predica pe față pe străzi până ce furia trecătorilor și strigătele lor ajunseseră prea amenințătoare ca să mai poată fi ascultat. Atunci, cu senina lui încăpățănare împărțea broșuri, vedea cum toate sunt rupte sau călcate în picioare și pornea să-și încerce norocul în altă stradă. Liniștea lui, extrema demnitate a staturii sale înalte, lipsa lui totală de teamă, se pare că toate acestea l-au scăpat. Știu asta de la Ma creștinul, care rămăsese lângă el. Odată mi-a spus despre Andrew:

— Credeam de multe ori că va fi omorât. Adesea mă aflam lângă el, gândindu-mă asemenea lui Ștefan, voi fi martor la moartea unui martir. Zvârleau cu pietre în el, și odată o piatră l-a lovit în obraz, dar el nici măcar nu și-a ridicat mâna să-și șteargă sângele. Nu părea că simte cu adevărat durerea.

— Nu ți-a fost frică? îl întrebam noi pe Andrew când ajunsesse bătrân.

Se concentra, să-și deslușească amintirile.

— Au fost împrejurări în viața mea când mi-a fost frică. Dar întotdeauna pentru lucruri mici.

Se gândea la hoți, la zgomotele din mijlocul nopții, acele șuier în întuneric care deșteptau fricile din copilăria lui, ascunse atât de adânc în sine încât nu și le mai recunoștea.

— Dar nu mi-a fost niciodată frică atunci când mă aflam în slujba lui Dumnezeu, spunea.

— Și cu toate acestea, unii au fost omorâți, murmuram noi.

— Nu de moarte îi e frică omului, răspundea.

Era unul din lucrurile acelea simple în fața cărora nu se afla răspuns.

Dar a fost întărit în zilele acelea, așa că mai târziu nu-și amintea limpede nici primejdii, nici frici, nici întâmplări cu boală sau moarte - ci numai un fel de extaz. Ca și cum ar fi trăit în afară de el.

„Păream - scria el - fără trup. Pentru că eram conștient de prezența lui Dumnezeu lângă mine, asemenea unei lumini puternice, strălucind ziua și noaptea. Toate fapăturile omenești se aflau departe de mine. Aproape că n-am avut relații cu oamenii, în afară de Ma, odată mahomedan, dar acum creștin. El a rămas credincios. Și în fiecare zi îl învățam exegeza Scripturii, plănuiam împreună să răspândim și mai vârtos Evanghelia, după ce va trece furtuna”.

Pentru că Andrew nu s-a îndoit niciodată că furtuna se va potoli, că răul va trebui să se prăvălească și binele să iasă biruitor. Se ruga cu glas tare în fiecare rugăciune a lui: „Păstrează-ne credincioși până în ziua aceea singură când răul va dispărea din lume și se va arăta biruința lui Dumnezeu”. Ziua aceea sigură! Pe asemenea certitudini și-a clădit viața și fiind fără îndoieli și ezitări, a trăit fericit în orice împrejurare. De ce are nevoie mai mult omul, într-adevăr, decât de certitudinea dorinței inimii sale?

Treceau lunile. S-a sfârșit vara, s-a sfârșit și rebeliunea. Cum știe toată lumea, printr-o expediție punitivă a acelor țări de unde veniseră misionarii măcelăriți. Armatele străine intrară în Peking. Împărăteasa mamă fugi cu întreaga Curte; scuze, îndemnizații noi, concesiuni. Toate acestea au urmat ca de obicei. Dar poporul a rămas nemulțumit. Păstra același amenințător refuz de a asculta ceva despre un Dumnezeu străin. Andrew începu să-și piardă răbdarea. Venise anotimpul răcoros, timpul când el trebuia să fie afară, predicând în târguri însorite, oprindu-se în sate, vorbind în fața țăranilor adunați pe prispele caselor. Dar nimeni nu voia să-l asculte. Asmuțeau câini răi asupra-i, refuzau să-i închirieze odăi și chiar locuri deschise. De două ori fusese arsă o capelă.

„Dumnezeu n-a dat încă semnalul că se poate începe lucrul”, scria Andrew lui Carie.

Își aminti atunci că nu-și mai văzuse țara de nouă ani și că avea dreptul la un concediu. Carie, care locuia în câteva odăi ieftine din Shanghai, era de asemenea dispusă să-și îngăduie o vacanță. Va da

lui Dumnezeu mai mult timp, după aceea. Un an de concediu, apoi se va întoarce și împreună cu Ma creștinul, va reîncepe campania. A închis casa misiunii și s-a dus la Shanghai. Copiii săi aproape îl uitaseră deși se rugau în fiecare noapte: „Doamne, apără pe tatăl nostru de Boxeri”.

Li s-a părut mai înalt ca de obicei, mai slab, ochii săi erau de un albastru prea deschis pe fața lui arsă aspru de soare. Și el era sfios cu ei, nu știa cum să le vorbească.

VIII

Despre această a doua vizită a lui Andrew în America pot scrie cu oarecare autoritate; mi-l amintesc și eu, în acea călătorie. Nu pot alcătui, e drept, o istorisire consecutivă, pentru că memoria mea nu e destul de desăvârșită pentru asta. Nu-l văd, ca pe Carie, o figură neconținut în preajma mea. Zilele veneau și treceau, și prin ele Andrew apărea neregulat și cu violență. Fără îndoială că aparițiile lui provocau întotdeauna oarecare agitație, pentru că impresiile prezenței lui sunt mai vii decât orice altceva, deși cam tot ce vedeam și trăiam atunci era inedit; vedeam și trăiam, de fapt, America. Îmi amintesc, bunăoară, prima întâlnire cu Cornelius, fratele iubit al lui Carie. Ieșea din acea imensă casă albă în care ne povestise Carie că se născuse ea, și părul alb îi strălucea în soare. Părea cel mai bătrân om din lume. Și crezând că nu poate fi altul decât Hermanus, am strigat: „Bunicule”. Dar Cornelius a început să râdă. Înapoia lui am zărit o față și mai bătrână, cu părul și mai alb, și acela era Hermanus. Și totuși, cu toate aceste emoționante întâmplări – jocuri cu veri și verișoare, o livadă despre care auzisem dar pe care niciodată nu o văzusem, vaci și cai, fâneață neîngrădită – cât de ciudat m-am simțit la început. Ciudat pentru că nu vedeam ziduri care să cuprindă casa și grădina. Dar când m-am convins că bandiții nu ne vor ataca și nimeni nu va veni să ne fure lucrurile, Doamne cât m-am simțit de glorioasă și de liberă!

Și totuși, printre toate aceste amintiri, figura lui Andrew își face loc într-un fel surprinzător. Am stat în casa lui Carie toată vara și zi după zi trăim o extatică fericire. Andrew își vizita frații și surorile lui. Carie, bănuiesc, nu putea să-l întovărășească, pentru că cei doi copii aveau încă nevoie de doică. Iar Andrew predica în toate bisericile unde era invitat. Îmi amintesc neliniștea pe care am îndurat-o când, cerându-i-se să vorbească în biserica din satul lui

Carie, m-am temut că nu va fi în stare să vorbească în englezește. Dar n-am uitat nici mirarea mea nesfârșită de atunci, văzându-l nu numai că predică, dar că predică foarte mult timp. Avea, îmi dădeam eu seama, cam prea multe de spus. În biserica aceea era pastor fratele său, David, care mă năucise prin asemănarea cu Andrew. Dar era mai liniștit decât Andrew, mai palid și mai blând.

Andrew provocă o adevărată consternare în întreaga familie, ajungând foarte târziu în ajunul duminicii când trebuia să predice. Sufeream cumplit și mă socoteam oarecum responsabilă de întâmplarea aceasta. Hermanus aștepta nerăbdător și întârzierea, care se prelungea neconținut, îl scosese din sărite, iar Carie nu mai contenea cu scuzele. Pentru că Andrew era tatăl meu simțeam că este de datoria mea să fac ceva. Era o zi caldă de august și aproape toată după amiaza am stat la umbră, pe trepte, scrutând drumul plin de praf. În jurul mesei, mătușile și unchii priveau sever pe Carie.

— Întotdeauna întârzie așa? o întrebară.

— Nu, nu, răspundea ea repede. Nu-mi dau seama ce l-a putut face să întârzie. Mi-a scris că are să vină călare astăzi de la Lewisburg peste Droop Mountain.

— Are să fie extenuat dacă vine acum, vorbi întunecat Hermanus.

Și apoi adăugă:

— Nu e un predicator atât de bun încât să poată vorbi în orice împrejurări, fără să ne facă de rușine.

Carie n-a răspuns, deși i-am zărit o licărire în ochi. Am simțit deodată o ciudată durere; mi se părea straniu că mama mea poate fi certată ca o fetiță de școală. Voiam să-i iau apărarea.

Atunci intră, pe neașteptate, Andrew, cu cufărul în mână, cu ghetete îngrozitor de prăfuite.

— În sfârșit, domnule! strigă Hermanus.

— Calul a început să șchiopăteze după ce am mers vreo două mile, spuse Andrew, așa că am venit pe jos.

L-am privit toți, înmărmuriți.

— Pe jos! strigă Cornelius. Peste Droop Mountain pe jos? Și cu un cufăr în mână!

— N-aveam alt mijloc să ajung până aici, spuse Andrew. Îmi dați voie o clipă, să mă spăl!

Dispăru, și îmi amintesc încă și acum zarva și mirarea care au urmat. Umblase cincisprezece mile, peste un munte, purtându-și

cufărul. M-am simțit deodată foarte mândră de el și am șoptit:

— Poartă întotdeauna cărți cu el, în cufăr!

Dar Hermanus spuse sever:

— N-are să fie bun de nimic mâine!

Și când Andrew se reîntoarce bine spălat și cu hainele strălucitoare, Hermanus strigă către mătușa mea Dorothy:

— Du-te și adu ceva friptură caldă! Omul moare de foame!

Apoi a rămas acolo, bombănind din când în când, tot timpul cât a mâncat Andrew.

Dacă Andrew a fost sau nu bun de ceva a doua zi nu-mi mai amintesc, pentru că în dimineața aceea, după breakfast, am mărturisit deodată hotărârea mea de a face parte din biserică. Nu mă gândisem la asta până în clipa când am văzut pe verișoara mea favorită, puțin mai mare ca mine, încercând o rochie nouă albă înainte de breakfast.

— Intru mâine în biserică, mi-a spus ea încântată, învârtindu-se în fața oglinzii.

Am privit-o lung, meditând. Aveam și eu o rochie albă nouă, pregătită pentru vreun prilej solemn care încă nu se arătase. De fapt, fusese chiar o neînțelegere între Carie și mine că încă nu se ivise un prilej destul de solemn. Ideea îmi intrase în cap. Am alergat la Carie.

— Vreau și eu să intru în biserică.

Era în odaia ei, pieptănându-și părul castaniu. Își prinse cozile în mână și mă privi prin oglindă, cu o față foarte solemnă.

— Nu poți intra în biserică așa, exclamă ea, jignită. E un pas foarte important. Trebuie să te gândești bine înainte...

— M-am gândit, am răspuns repede. M-am gândit de nenumărate ori!

— Atunci de ce nu mi-ai spus până acum? întrebă Carie, cu viclenie.

Am început să-mi răsucesc un colț din rochie.

— Mi-a fost teamă să merg singură, spusei. Dar astăzi aș putea merge cu Hilda.

Carie mă privi gânditoare.

— Nu știu, spuse în cele din urmă. Trebuie să întrebi și pe tata.

Andrew intră chiar atunci în odaie. Ochii îi erau liniștiți după rugăciunea de dimineață.

— Copilul ăsta vrea să facă parte din biserică, vorbi ea.

Am simțit că ochii lui se opresc asupra-mi cu un interes

nemaiîntâlnit până atunci. De fapt, afară de cazurile când făcusem vreo greșală, nu-mi amintesc că privirile lui se opriseră vreodată asupra-mi. Dar pentru cel care greșise, ochii erau pătrunzători, înspăimântători. Acum erau alți ochi. Erau calzi de interes, erau aproape, aproape, blânzi.

— Ce te face să crezi că vrei să te împărtășești întru Hristos? mă întreabă cu gravitate.

Mi-am apucat rochia și n-am răspuns nimic, neștiind ce să răspund. Amândoi mă priveau atenți. Puteam simți cât de deosebite sunt privirile acestea. Ochii lui Carie trădau oarecare scepticism. Câteva clipe mai mult, și era gata să pună capăt scenei acesteia, interzicându-mi să întovărășesc pe Hilda. Dar privirea lui Andrew se înmuia, se lărgea, devenea exaltată.

— Iubești pe Domnul nostru Iisus Hristos? mă cercetă el.

Deodată a încetat de a mai fi tată. Era un preot cercetând un suflet. Chiar și eu m-am înspăimântat și am tăcut o clipă ca să mă întreb. Oare iubeam pe Iisus? Niciodată nu mă gândisem la asta; mi se părea un lucru evident. El era, mi se spusese, foarte blând cu copiii.

— Da, Sir, am șoptit.

S-a întors solemn către Carie.

— Noi nu avem dreptul să împiedicăm profesiunea de credință a unui suflet, spuse.

— Dar copilul e prea crud ca să-și dea seama ce face! exclamă Carie.

N-aveam curajul să o privesc, cunoscând prea bine puterea ochilor săi negri și pătrunzători. Pe de altă parte, oare nu iubeam eu pe Domnul Iisus Hristos?

— Al acestora este împărăția cerurilor, spuse simplu Andrew.

Cu asta s-a încheiat. Fără să spună un cuvânt, dar cu ochii tot atât de sceptici, Carie îmi aduse rochia albă; am îmbrăcat-o, ea mi-a potrivit pălăria și am pornit la biserică. Familia aflate de hotărârea mea, și împreună cu verișoara mea am pășit una lângă alta, în spatele lui Hermanus, simțindu-ne foarte mândre.

— Are să trebuiască să răspunzi la întrebări, îmi șopti Hilda.

— Nu-mi pasă, răspunsei eu tot în șoaptă.

Nu crescusem oare cu Catehismul Copiilor și cu micul catehism și cu psalmi și imnuri? Este adevărat că oboseam de un milion de ori și mă plângeam lui Carie: „Nu văd la ce-mi folosesc toate catehismele și versetele acestea!” Carie îmi răspundea invariabil:

„Are să vină un timp când ai să fii mulțumită că le știi”. Poate, meditam acum, a venit timpul, deși nu crezusem niciodată în cuvintele lui Carie.

De aceea mi se păruse predica lui Andrew atât de lungă. Nu-l ascultasem, pentru că nu ascultam niciodată predicile lui, socotind că-l pot auzi vorbind ori de câte ori voiam acasă la noi. Dar fiind un copil timid, începusem să regret că mă hotărâsem să intru în biserică. Acum când lucrul devenise inevitabil – pentru că îl anunțase unchiul David, și nu mai puteam da înapoi în fața întregii familii – inima mi se strângea și-mi simțeam gâtulejul uscat. Numai gândul rochiei pe care o purtam mă susținea. Era mult mai frumoasă decât a Hildei.

De rest îmi amintesc prea puțin. Înainte de binecuvântare, unchiul David s-a ridicat și a vestit primirea a două membre și a invitat să rămână pe oricine vrea, după încheierea slujbei. Au rămas toți. Carie mi-a scos pălăria de pe creștet. Împreună cu Hilda am pășit spre altar; drumul mi s-a părut nesfârșit, deși după aceea Hilda mi-a spus că mergeam atât de repede încât a fost silită aproape să alerge în urma mea. Mi-aduc aminte că-mi simțeam buclele săltând pe spate. A fost un moment de completă tăcere. Apoi ochii albaștri-argintii ai unchiului David m-au privit. Mi-a pus o întrebare sau două, la care am răspuns șoptind. „Da”. Mi-a întins o farfurie veche de argint acoperită, pe care se aflau bucățele de pâine albă. Am luat una din ele. Apoi mi-a dat o cupă cu vin și m-a îndemnat să beau. Am mâncat și am băut. Dar pâinea era uscată și fără gust în gura mea, iar vinul mi-a ars limba. Nu mi-a plăcut deloc. Când totul s-a sfârșit, mă simțeam destul de dezamăgită.

Se pare că Andrew nu putea trăi în desăvârșită liniște nici chiar în America, unde nu erau misionari, și se presupunea că nu erau păgâni. Altă amintire care mi-a rămas despre el este o casă veche închiriată într-un mic oraș din Virginia, unde ne duseserăm ca să fim împreună cu fratele meu Edwin, care se afla acolo la Universitate. Andrew nu înțelegea să rămână locului. Socotea că, deoarece America era plină de bani, era mai bine să obțină acum mijloacele pentru continuarea și desăvârșirea muncii sale. Așa că și-a depozitat familia sau mai bine zis a încercat să o facă. Dar erau anumite dificultăți în ceea ce privea casa. Era închiriată de la o bătrână și rigidă doamnă din Virginia, care trăia într-o vilă așezată pe dealul din apropiere și care, deși venea regulat la biserică și lăsa în fiecare duminică două monede în farfuria fondului pentru

misiunile din străinătate, n-avea nicio încredere în misionari când venea vorba de afaceri personale. Nu știu dacă avusese sau nu o experiență neplăcută înainte. Dar Andrew nu putea suporta aroganța din partea nimănui, pentru că avea el destulă; nu o putea suporta mai ales din partea femeilor, pe care se aștepta să le verifice întotdeauna blânde și slabe. Dar de data aceasta se întâlnise cremene cu cremene. Așa că nenumărate insulte au fost primite și zvârlite înapoi.

Era peste putință pentru un copil să înțeleagă bine despre ce era vorba. Dar un lucru era limpede. Andrew nu voia să-i plătească chiria lunar așa cum cerea ea, iar când ea l-a întrebat ce garanție are că va primi chiria anual, Andrew i-a răspuns cu acea furios de liniștită privire a sa: „Aceeși garanție, doamnă, pe care o am și eu, anume: că Domnul are grijă de ai săi!”. Evident, ea nu s-a simțit cu totul asigurată deși era creștină, pentru că Andrew, la cina de seară, și-a întrerupt câteva clipe sorbirea supei de cartofi, atât de plăcută lui, ca să remarce – așa cum spunea Carie – „ca din seninul cerului”.

— Femeia aceea e o diavoliță, asta este!

— Vai, Andrew! exclamă Carie.

Așteptam toți să mai adauge ceva, dar Andrew se reîntorsese placid la supa lui și nu a mai scos un singur cuvânt. Dar de câte ori vedeam pe doamna Estie plimbându-se în trăsura ei, sub o umbrelă de dantelă, cu vizitiul îmbrăcat în negru, conducând o pereche de cai suri, pe strada care trecea pe sub pomi ca pe sub o boltă, o priveam cu asprime. O diavoliță! Sta foarte mândră și rigidă, cu profilul său aristocratic de bătrână conștientă de superioritatea ei, cu părul ei alb ce îi fâlfâia în aer. Fusesse pe vremuri o frumusețe din Sud și niciodată nu putuse uita asta. Dar boala aceasta are o stranie curiozitate. Îmbolnăvește aproape până la moarte pe toți cei din jurul ei, și rămâne robustă și incurabilă în femeia care o posedă.

Păstrez numai o amintire sau două în plus despre Andrew din timpul acelui curios an petrecut în America. Era aproape întotdeauna plecat, adunând bani și îndată ce venea acasă porneam cu toții la vreo vizită în familie. Mi-amintesc că odată tocmai pusesem pentru întâia oară o rochie de muselină albastră. Buclele mele lungi fuseseră de curând pieptănate, de către Carie, iar de o panglică albastră, prinsă în creștet, îmi atârna pălăria mea cea mare. Astfel împodobită și simțindu-mă foarte mulțumită de

mine însămi, stăteam pe treptele care dădeau în stradă, așteptând. Doi băiețași s-au oprit să mă privească. Mă prefăceam că nici nu-i bag în seamă, deși, firește eram pe deplin conștientă de prezența lor. De fapt, sufeream încă de pe urma unei recente experiențe cu un băiat detestabil, cel mai leneș din clasa mea de-a treia, care mă alesese obiectul adorației sale, împotriva tuturor protestărilor mele furioase și zgomotoase.

Acești doi băieți necunoscuți care mă priveau uimiți mă consolau, deși aparent nu-i băgam în seamă. În cele din urmă unul din ei suspină și spuse către celălalt:

— Nu-i așa că e drăguță?

Dar înainte ca celălalt să poată răspunde, l-am auzit pe Andrew în prag.

— Oh, pfuah! exclamă el.

Tocmai ieșise gata de plecare și auzise cuvintele băiatului.

— Du-te și caută pe mama! îmi porunci.

Și când mă întorceam, în silă, pentru că nici prin vis nu i-aș fi nerespectat ordinele, am zărit pe cei doi băieți pornind repede pe stradă, urmăriți de privirile albastre și severe ale lui Andrew.

— Hm! l-am auzit strigând tare după ei.

Și a rămas acolo cu o expresie dezgustată pe față, ca și cum ar fi mirosit de departe păcatul.

Răscolindu-mi amintirile, mi se pare că ne-am trezit brusc înapoi în casa pătrată a misiunii. După anul atât de bogat petrecut în America, locuința părea foarte liniștită, foarte solitară. Pentru noi, copiii lui Andrew, nu mai erau copii albi cu care să ne jucăm, iar zilele erau lungi și pline numai de ce puteam pune în ele.

Desigur că Andrew nu intra în ele. Pentru că acum începea cea mai prosperă epocă din cariera lui misionară.

Se întorsese cu o bună parte din banii pe care îi dorise și găsisse o Chină curios de liniștită, pacificată aproape în întregime. Se întâmplase ceva în timpul anului. În loc de ostilitate, întâlneam pretutindeni o mască de curtenie și bunăvoință. Putea închiria oriunde voia odăi pentru capele și școli iar oamenii se înghesuiau în ele. Este adevărat că păreau a fi oameni dintr-o nouă clasă socială, oameni cu greutate care trebuiau lămurite, cu procese, suferințe, ambiții. Andrew descoperi deodată, ca și ceilalți albi care se aflau atunci în China, că în stăpânirea lui are o putere de care nu-și dăduse încă seama.

Explicația se găsea, firește, în sancțiunile severe pe care albiile le impuseseră Chinei în urma Revoltei Boxerilor. Zvonul se întinsese de-a lungul întregului Imperiu chinez, zvonul acela care zbura ca vântul din gură în gură, mai repede decât paginile scrise și telegramele în ziua de astăzi. Oamenii albi, fiind puternici, rezezi și înspăimântători în pedeapsă, ajunseseră să fie temuți, și pizmuți, și admirați și folosiți. Orice om alb devenise un mic rege.

Andrew consideră schimbarea aceasta ca un triumf al lui Dumnezeu. Porni să cerceteze acea parte din China pe care o considera drept imperiul său spiritual. Împreună cu Ma creștinul, care-l ajuta, îl sfătuia și-l apăra de greșeli atunci când putea fi apărat, Andrew deschidea biserică după biserică, pregătea predicatori care nu erau responsabili numai de congregațiile lor, dar și de un anumit teritoriu din jurul lor. Fiecare biserică fusese înzestrată cu o școală. Într-un timp, Andrew avea mai mult de două sute de biserici și școli în parohia lui. De două ori pe an avea o adunare generală a tuturor colaboratorilor săi. Era un spectacol rar să vezi mulțimea aceea strânsă la un loc ca să facă rapoarte, să primească instrucțiuni și învățătură. Pentru că Andrew nu încetase să-i pregătească, să-i desăvârșească, să-i învețe pe cei care se angajaseră să învețe pe alții. Iar Ma creștinul se afla neconținut alături de el, înalt și întotdeauna tăcut, în afară de șoapta pe care o strecura câteodată către urechea repede plecată a lui Andrew.

Era ceva curios și imperial în toată această activitate, și nu numai pentru că era un imperiu al spiritului, – deși Andrew era nevinovat până în fundul inimii și nu avusese niciodată asemenea visuri. Dar creștinii colorați aveau asemenea visuri și imperiul acela nu era în întregime al lui Dumnezeu. Erau dintre aceia care foloseau puterea numelui omului alb și a religiei omului alb ca să-și ajungă propriile lor ținte. Pentru că pe acea vreme era destul ca cineva să strige în fața magistratului: „Aparțin bisericii omului alb și am protecția lui”, pentru ca magistratul să tacă și să îi facă pe plac, neținând seama de dreptate.

Dar Andrew nu credea că se pot întâmpla asemenea lucruri. Când i se spunea nu putea crede. Copiii lui, privind în trecut, își amintesc de câte ori Carie îi atrăsese atenția și-l îndemnase să fie mai prudent. Ea se afla mai aproape de oamenii cu picioarele pe pământ. Femeile nu se temeau de ea și pălăvrăgeau, îi povesteau întâmplări. Astfel auzise, de pildă, că predicatorul Li cerea trei dolari de argint pentru fiecare admitere în biserică, iar cine plătea

cinci dolari era sigur de primire! Auzise de asemenea că T'ing cel mare avea în taină trei concubine și că predicatorul Rao fuma opiu. Carie repeta toate acestea lui Andrew, dar el refuza să creadă. Era una din curiozitățile firii sale că nu putea crede decât ceea ce voia să creadă.

— Dacă ai încerca numai să vezi cu ochii tăi Andrew, exclama Carie. Nu te lăsa tras pe sfoară!

Dar Andrew se mulțumea să răspundă:

— Asta e treaba lui Dumnezeu. Și, apoi, a lui e răspunderea sufletelor acestora, nu a mea. Eu mă mulțumesc să seamăn sămânța bună. El are să despartă neghina de grâu!

Nu era tulburat nici când vreo ipocrizie de a lor devenea cunoscută în toată lumea.

— Și Hristos a avut pe Iuda, spunea fără să se tulbure.

Nu numai Carie se lupta cu el în această privință. Ceilalți misionari îl atacau în nenumărate rânduri și unii încercau chiar să-i discrediteze întreaga activitate, afirmând că e preferabil să ai numai doi convertiți, dar în adevăratul înțeles al cuvântului, decât să ai sutele lui Andrew. Dar Andrew se mulțumea să râdă în felul său tăcut și uscat. Avea un râs straniu; i se încrețea fața întreagă, îi sticleau deodată ochii, fără ca să se îmbлъnzească și izbucnea un singur sunet: „Ha!”. Apoi cu o nuanță de neobișnuită malițiozitate spunea:

— Polson și perechea lui de neprețuiți convertiți! Ca și cum unul din ei n-ar fi un ipocrit; asta înseamnă că 50% din comunitatea lui e falsă. De aceea e mai sigur să ai 500 de convertiți.

Misionarii făceau tot felul de regulamente și reguli ca să împiedice felul de a lucra al lui Andrew, dar el nu se lăsa legat nici cât Gulliver de către liliputani. Își urma calea înainte, cu seninătate, ceilalți spumegau și urlau. Iar copiii lui Andrew au crescut cu sentimentul că mâinile conașionalilor lor erau veșnic îndreptate împotriva părinților și deci împotriva lor. În urmă, când s-au făcut mari, au fost surprinși descoperind că oamenii aceia erau de treabă, oameni simpli și onești, care încercau să-și facă datoria în felul lor, întocmai cum se străduia și Andrew. Dar între ei și Dumnezeu mai erau șefii misiunii și regulamentele misiunii, în timp ce Andrew avea de-a face numai cu Dumnezeu.

Este locul aici, poate, să povestească războiul în jurul Noului Testament, care a fost cea mai mare întreprindere și opera cea mai desăvârșită a vieții lui Andrew. La începutul carierii sale el hotărî că

actualele traduceri ale Bibliei erau detestabile. Tot felul de absurdități se întâlneau acolo; și asta pentru că, spunea Andrew, tălmacii nu înțeleseseră îndestulător idiomurile chineze. Carul lui Ilie, bunăoară, era tradus „vagon cu foc”, cuvânt folosit mai târziu pentru a indica trenul, așa că pasajul biblic făcea pe nevinovații păgâni să creadă că Ilie s-a ridicat la cer într-un vagon de cale ferată. Andrew se hotărî, așadar, că îndată ce va găsi timp, va întreprinde o nouă traducere a Bibliei, direct din ebraică și greacă, în chinezește. Cam în acel timp, misionarii însăși se convinseseră că e nevoie să se facă o nouă traducere și aleseră un comitet ca s-o împlinească. Dat fiind că erudiția lingvistică a lui Andrew era singurul lucru pentru care îl apreciau, a fost invitat să intre ca membru în comitet.

Planul era simplu. Noul Testament trebuia să fie cea dintâi parte tradusă. Capitolele au fost împărțite comitetului în număr egal. Fiecare membru trebuia să-și lucreze partea lui acasă, cu ajutorul unui savant chinez aprobat de comitet, iar vara trebuiau să se întâlnească într-un loc anumit ca să compare, să critice și să decidă asupra lucrului fiecăruia.

Pentru Andrew era o muncă de cea mai sacră specie. Cu Ma alături, a lucrat noaptea o iarnă și o primăvară întreagă. La începutul lui iulie s-a dus împreună cu Ma la locul de întâlnire, spre mieznoapte. A fost o anumită solemnitate la plecare. Carie s-a străduit din răspuțeri să-i aranjeze hainele și după multă vorbă și oarecare măgulire l-a convins să-și cumpere un costum alb. Sfântul ei trebuia să fie tot atât de prezentabil ca și oricare altul.

Trebuia să lipsească opt săptămâni. Ne pregăteam să petrecem lungă și fierbinte vară cu un sentiment de libertate. Odată cu plecarea lui Andrew, o ușurare se coborâse asupra casei întocmai ca o răcoare. Aveam fiecare de făcut lucruri pe care demult doream să le facem. Carie trebuia să mă învețe în acea vară să cânt. Economisise, de asemenea, în taină o mică sumă din banii gospodăriei și cumpărase de la Shanghai patru cărți noi pe care trebuia să le citim cu glas tare. Două din ele erau romane. Și mai aveam de făcut perdele noi pentru hol. Iar Carie hotărâse să taie un arbore umbrelă din grădină. Pomii erau un motiv de continuă discuție între Andrew și Carie. Lui Carie îi plăcea soarele, iar în căldura văii fluviului Yangtze pomii se înălțau enormi și stufoși, făcând umbră casei și ajutând mucegaiului să crească într-o noapte pe ghetă și pe haine și pe rogojini. Dar Andrew nu voia să se taie

niciun pom. Arborele-umbrelă fusese îndeosebi prilej de discuție între ei. Andrew nici nu voia să audă de tăiere, deși frunzele lui enorme, în formă de evantai, acopereau aproape în întregime un colț al verandei și șerpilor de grădină le plăcea să se încolăcească în ramurile lui umede. Carie nu putea suferi pomul acesta și imaginația ei prea vie îl îmbibase cu o influență sinistră. Luni de zile înainte ne spunea adesea:

— În minutul în care Andrew va părăsi casa la vară, am să pun să se taie arborele. Andrew face mult caz de el, dar nu cred că are să-i observe lipsa.

De abia ieșise Andrew din curte și Carie pusese deja pe grădinar să-l taie. A stat acolo, triumfătoare, ca să-l vadă căzând. A căzut cu un strigăt sălbatic și îndată un val de soare a năpădit în umbrele verandei.

— În sfârșit! spuse Carie. Acum pot și eu să respir.

Făcuse bine că nu amânase tăierea arborelui, pentru că în mai puțin de două săptămâni Andrew era înapoi. Nu ne anunțase, iar scrisorile sale fuseseră până atunci nesemnificative. „Muștele din Chefu sunt înspăimântătoare”, scria el. „Sunt o adevărată plagă egipteană, iar țăntarii sunt și mai răi”. Se plângea de tovarășii săi. „Barton e leneș. Nu începe lucrul înainte de opt dimineața. Obiceiul lui englezesc, al ceaiului de dimineață și al unui breakfast prea copios, asta e”. Dar mai apoi s-a plâns în termeni și mai severi de misionarul englez. Andrew scria în fiecare scrisoare: „Barton vrea să se facă toate lucrurile după placul său”. Carie, citind asta, începea să râdă.

— Mai e unul ca el acolo, ne spunea.

Îi scrisese sfătuindu-l să fie răbdător și iertător, căci e posibil ca opt oameni să aibă mai multă dreptate decât unul singur, că majoritatea trebuie întotdeauna să hotărască. Dar când oare avusese vreo importanță majoritățile pentru Andrew, care obișnuia să fie întotdeauna într-o minoritate absolută, de unul singur? „Barton e nesuferit”, scria.

— Mi-e teamă că Andrew n-are să rămână multă vreme pe acolo, ne spuse Carie cu părere de rău.

A doua zi a apărut, cu domnul Ma tăcut și întunecat alături. Andrew era îmbrăcat cu haina sa albă cea nouă, pe care uitase s-o poarte până atunci, dar de care își amintise când și-a dat seama că are să dea ochi cu Carie. Părea splendid, triumfător și foarte fericit că e din nou acasă. A fost neobișnuit de jovial toată seara, deși nu

prea înțelegeam bine care fusese cauza certe, în afară de faptul că Andrew nu aprobase în întregime nicio traducere decât, firește, pe a lui. Ca să fim dreapți, trebuie adăugat că opinia aceasta părea a fi aproape unanim împărtășită de comitet. Dar Barton fusese intolerabil.

— Tipul nu este nici măcar instruit, spunea Andrew gustând cu încântare cina de seară. A plecat de la școală la vârsta de 16 ani și a intrat la un magazin de draperii din Londra. Nu știe un cuvânt din ebraică și greacă.

— Poate că știe chineza, spuse Carie.

Era întotdeauna înclinată să ia partea celorlalți împotriva lui Andrew.

— Pfuah! exclamă Andrew. N-am încredere în el.

— Și ce-ai de gând să faci acum? îl întrebă.

— Fac singur traducerea, răspuse.

— Și crezi că dreptatea e toată de partea ta? întreabă Carie râzând.

Dar Andrew o privi surprins și cu gravitate.

— Exact, răspuse.

În ceea ce privește arborele-umbrelă, Carie avusese dreptate. Andrew nici nu-i observase lipsa, deși după doi ani când Carie i-a spus-o cu malițiozitate, a declarat că în tot acest timp îi lipsea ceva, fără să înțeleagă ce-i lipsește. Și i-a spus asta cu atâta seriozitate încât n-am îndrăznit să râdem până ce n-a ieșit el din odaie.

Așa a început munca aceea uriașă care a fost pentru Andrew exaltare, creație, desăvârșire. Și el avea nevoie să creeze, nevoie nerealizată până atunci. Încredințase tot mai mult în mâinile lui Ma creștinul controlarea bisericilor și a școlilor, iar el se cufunda tot mai adânc în rădăcinile grecești ale idiomurilor chinezești. S-a retras tot mai mult din lume, cheltuindu-și zilele și nopțile în biroul lui inviolabil. Auzeam muzica stranie a limbii grecești când citea textele cu glas tare și intonațiile cântate chinezești. Încet, foarte încet, se aduna pe masa lui teancul de foi în grecește, cu caracterele chinezești scrise mari între linii. Foile creșteau, sub acel Buddha pe care i-l dăruise unul dintre convertiții lui, un Buddha pe care omul acela îl adorase cândva, și pe care, renunțând la budism, i-l dăduse lui Andrew; și acum sta acolo, presând ironic scripturile creștine.

Tovarășii săi misionari protestară cu tărie împotriva felului în care își cheltuia Andrew timpul. Nimeni nu l-a autorizat să traducă

singur Noul Testament, spuneau ei.

— Nimeni în afară de Dumnezeu! răspundea Andrew, părând tot atât de înalt și de rece ca un pisc.

Cele mai multe din aceste războaie și trânta între Andrew și tovarășii săi misionari aveau loc nu zi de zi, ci la adunarea generală cunoscută sub numele de „Adunarea Misiunii”, unde veneau toți misionarii cu soțiile lor ca să raporteze asupra activității, să discute regulile, să facă legi și statute. Veneau și soțiile, nu pentru că aveau ceva de făcut. Misiunea în care fusese crescut Andrew și în care lucra acum, era susținută și este încă și astăzi, de un grup de americani din Sud, care prezentau un curios și fascinant amestec de calități omenești. Până astăzi ei păstrează o îngustime de necrezut a credinței, acceptând miracolul nașterii feciorelnice, al apei schimbată în vin, al mortului înviat, și așteptând, în fiecare ceas, a doua venire a lui Hristos. Judecata lor asupra acelor care nu cred sau nu pot crede este inuman de crudă. Asemenea persoane pur și simplu nu există pentru ei; nu doresc să le cunoască, nu e cu puțință prietenia între ei. Dar în grupul lor și al simpatizanților lor sunt foarte prietenoși și blânzi, săritori la boală și ajutători la nevoie. Și în cazul lor, ca în atâtea altele, religia le-a înăsprit inimile și i-a făcut să nu poată vedea ceea ce este, sau trebuie să fie viața decât prin ochelarii întunecați ai credinței lor personale.

Unul din cele mai amuzante aspecte ale credinței lor este adoptarea cu vârf și îndesat a disprețului Sfântului Pavel față de femei. În acel mic grup de misionari o femeie niciodată nu vorbise în fața bărbaților, fie rugându-se sau cuvântând la vreo adunare. În adevăr, femeile îngenuncheau în fața bărbaților, care la rândul lor îngenuncheau în fața lui Dumnezeu și erau singurii care puteau vorbi cu glas tare. Iar Andrew era unul dintre ei. Odată la o adunare de rugăciune, o englezoaică din altă sectă s-a rugat, inocentă, cu glas tare. Trei din cei cinci bărbați care se aflau de față s-au ridicat și au ieșit afară. Am deschis ochii să văd cum suporta Andrew întâmplarea aceasta. Nu-și găsea locul, îngenunchiat cum era, dar Carie îngenunchease lângă el, cu ochii larg deschiși, fixați asupra-i, obligându-l să nu se ridice. Andrew nu o privea și nici nu se hotăra să plece, dar a făcut ceea ce nimeni nu făcuse până atunci; ochii îi erau deschiși și privea lung pe fereastră. În ceea ce îl privea pe el, lăsa să se înțeleagă, că nu exista nicio rugăciune acolo...

Adunarea anuală era, de aceea, tot atât de palpitantă ca și un

circ. Pentru că soțiile acestor misionari de pe vremuri nu erau nici ele mai prejos. Erau pioniere întocmai ca și soții lor. Iar dacă nu puteau vorbi în public, vorbeau îndestul, între patru ochi. Era bunăoară, Mrs. Houston din Georgia. Toată lumea îi cunoștea povestea. Când Mr. Houston venea în China ca să se căsătorească, a început să-și piardă curajul cu cât se apropia de orașul în care trăia mireasa. S-a întors atunci de-a dreptul în port și s-a îmbarcat, fără să mai treacă pe la mireasă, deși ea îl aștepta îmbrăcată, iar toți invitații se adunaseră la biserică. Dar Jenny Houston nu s-a lăsat deloc intimidată. Și-a împachetat trusoul de nuntă și s-a dus direct după mire la Shanghai, unde s-a căsătorit cu el. Și a ajuns o soție tare, tiranică, abilă, călăuzindu-l – spre binele lui – cu un glas plin de dulceața și farmecul Sudului.

Era apoi Sallie Gant, o predicatoră mult mai bună decât blândul Lem Gant, bărbatul ei, Sallie, care proclama cu glas tare desăvârșita sa supunere la crezul paulian și-și așeza frumosul ei cap blond sub acel jug. Și cu toate acestea era destul să-i vezi împreună ca să înțelegi că Sallie avea oricând blândul suflet al lui Lem între degete, că-l strivea sălbatic.

Pentru că, firește, rezultatul inevitabil al acestei subjugări religioase a femeilor era dorința lor de independență și exprimare personală, dorință născută și alimentată de sentimentul umilirii și nedreptății. Asta se întâmplă cu toți cei care sunt robiți. Dacă bărbații ar fi înțelepți, ar da femeilor libertatea desăvârșită, iar atunci, rebeliunile lor s-ar risipi în blândețe și nesiguranță.

Dar în aceste femei misionare persecutate, puternice, viguroase, sângele alerga repede. Fețele lor erau furtunoase și înăsprite de liniile care trădau hotărâre și severitate. Răzbătea destul patos în ele, mai ales în acelea care erau încă tinere și tânjeau după o mică plăcere sau se interesau de o rochie nouă, de „moda” din patrie. Dacă cineva ar fi trebuit să aleagă între bărbați și femei, ar fi câștigat femeile prin ochii lor care trădau îndelungată răbdare și buzele lor atât de voluntare. Iar în adunările misiunii, deși numai bărbații se puteau ridica și vorbi în fața adunării, lângă fiecare bărbat se afla o femeie, cu mâna gata să-l apuce de haină. De câte ori nu s-au văzut bărbați sărind în picioare, cu bărbile în vânt, cu ochii înflăcărați și gura deschisă, gata să izbucnească, așezându-se deodată, brusc, supuși printr-o puternică tragere de haină. Urma o viguroasă conferință în șoaptă între soț și soție. Uneori era și el tot atât de încăpățânat ca și ea, iar dacă nu era lăsat să spună ce vrea

el, nu mai spunea nimic. Dar de cele mai multe ori se ridica din nou după câteva clipe, fără foc în priviri, și tușind ca să-și limpezească gâtul, începea să vorbească, iar glasul lui era blând ca vântul de vară. Femeile se adunau cu toate la un loc când soții lor dădeau rapoarte și votau legile bisericii. Degetele lor puternice se agitau tot timpul cât erau silite să rămână mute. În acele gesturi se însufleteau dorințele lor împiedicate și voințele și planurile lor! Ar fi crăpat, cred, dacă n-ar fi avut măcar această supapă de siguranță.

Dar erau unele femei necăsătorite, care nu aveau pe nimeni să vorbească pentru ele. Acestea duceau greul lucrului în misiune, scriau rapoartele și rugau pe vreun bărbat să le citească. Tăceau în timp ce bărbații votau câți bani trebuie să li se dea și ce va trebui să se facă cu ei. Era, bunăoară, mica Dr. Greene, care conducea un mare spital pentru femei și copii și care avea pe deasupra și o școală de nurse. Era într-adevăr una din cele mai extraordinare femei din câte au trăit pe pământ. Viața Florenței Nightingale pare o poveste naivă comparată cu lupta solitară, ceas de ceas, pe care o ducea Dr. Greene în acel oraș depărtat din inima Chinei. Era foarte iubită și bolnavii veneau la ea din cele mai îndepărtate colțuri pentru că aveau încredere în ea. Și cu toate acestea, în fiecare an, Dr. Greene înainta un raport scris despre miile ei de cazuri, cu operațiile ei de necrezut, înspăimântătoare, cu numărul enorm de vieți salvate. Dar un bărbat citea acest raport în fața altor bărbați, iar apoi toți bărbații aceia votau ce este îngăduit și ce nu este să facă ea. Este adevărat că ea zâmbea liniștită, fără să se adune laolaltă cu celelalte femei, acordându-și doar o scurtă odihnă, iar după ce bărbații hotărau pentru ea, se reîntorcea la lucru și făcea exact ce-i plăcea. Dar mi-o amintesc bine în următoarea întâmplare. Mă aflam odată, copil fiind, în curtea spitalului ei când se aducea o biată sclavă care trăgea să moară din cauza opiumului pe care-l înghițise. Dr. Greene, auzind gravitatea extremă a cazului, alergă în curte, dar prea târziu; biata fată murise chiar în clipa aceea.

Văzusem destui morți, chiar la acea vârstă fragedă, dar pentru întâia oară vedeam cum își dă cineva sufletul. Și fata era atât de frumoasă, atât de frumoasă! Am izbucnit în plâns și m-am rugat de Dr. Greene:

— N-are să se ducă în lad, nu e așa? Dumnezeu n-are s-o trimită în lad, nu e așa că n-are s-o trimită?

Fața palidă a doctoriței se înăspri o clipă, suspinând:

— Nu știu, copilul meu, nu știu. E greu de crezut că are să meargă acolo...

Firește, rostise o erezie. Niciodată n-ar fi spus cuvintele acestea în prezența „sfinților”. Să nu știi! Era un mare păcat să nu știi.

Și cu toate acestea, acești fruntași, prea umani, sfinți creștini, tot atât de plini de păcatul lor originar ca și semenii lor, fără grațioasa modestie a păgânilor civilizați pe care încercau să-i convertească, puteau la ceasul fixat să-și uite toate deosebirile și furiile lor și împreună să rupă pâinea și să bea vinul împărțășaniei. Atunci o stranie pace cobora în casa sub acoperământul căreia se aflau. Era pacea credinței desăvârșite în care trăiau, predarea totală a sufletelor lor. Nu avea nicio importanță dacă se aflau sau nu pe o poziție greșită. Ei veniseră acolo crezând că aduc mântuirea și fericirea pentru toți aceia care le acceptau religia. Și într-un sens aveau dreptate. Toți cei care puteau crede așa cum credeau ei erau mântuiți de orice îndoială și neîncredere, de nefericirea izvorâtă dintr-o minte nesigură de propria ei ființă. Dar niciunul nu era atât de fericit ca ei, pentru că niciunul nu era atât de orb în certitudinea lui. Inimile le erau golite și stinsă era lumina minților lor. Nicio întrebare nu era îngăduită să pătrundă acolo. Unul din ei a strigat cu furie descoperind în mâinile mele tremurătoare Originea Speciilor a lui Darwin.

— Nu-mi trece prin gând să citesc o carte împotriva credinței mele, sau să vorbesc cu un păgân altceva decât ceea ce e necesar convertirii sale, întocmai după cum nu-mi trece prin gând să iau otravă...

Își clădiseră propria lor citadelă. Zidurile ei erau înalte ca cerul, și nu era nicio poartă îngustă prin care să intri. Dacă se purtau războaie înlăuntru, era acolo și destulă pace.

Andrew se întorcea întotdeauna de la adunările misiunii reconfortat de conflict și de comuniune. El erau unul din cei trei care, în toată adunarea aceea, nu dădea nicio atenție tragerilor de haină. Câteodată, exasperată, Carie îi șoptea ceva la ureche, dar nu-mi aduc aminte să-l fi hotărât vreodată să renunțe la voința lui. „Of, pfuah!”, spunea el tare, se ridica în felul lui, blând și spunea exact ce voia să spună. Conștiința neputinței ei o amăra pe Carie.

— Tatăl tău e încăpățânat ca un catâr, îmi mărturisi ea odată, cu pasiune și apoi adăugă furioasă. De cele mai multe ori are dreptate, dar asta nu-l face mai ușor suportabil!

Oricât s-ar fi plâns Carie de Andrew între patru ochi, în public îl susținea întotdeauna.

Odată, într-un moment de romantică adolescență, visând pe paginile poemului lui Tennyson, Princess, am întrebat-o.

— Mamă, ai fost vreodată îndrăgostită de tata?

Ea cosea la o haină. O clipă n-am putut înțelege privirea pe care mi-o zvârlise deodată.

Era suferință, surpriză, ce era? Dar surpriza ei nu trăda suferință, ci parcă aş fi deschis o taină fără să-mi dau seama. Apoi privirea s-a stins.

— Tatăl tău şi cu mine am fost oameni foarte ocupați, spuse cu un glas viu. Ne-am gândit mai mult la datoria noastră, decât la sentimentele noastre.

Întoarse repede acul şi începu să coasă.

Dar Andrew nu era omul care să poată fi schimbat prin dragoste sau sfat conjugal. Cam în acel timp începuse un nou război. Continua, fireşte, războiul Noului Testament. În fiecare an la adunarea misionară raporta câte capitole noi fuseseră traduse, asculta cu blândețe protestele celorlalți, voturile prin care i se interzicea să continue lucrul şi era asigurat că nu i se vor da bani pentru tipărire. Dar noul război îl ducea în legătură cu stabilirea unui centru pentru pregătirea clerului chinez, într-un cuvânt, cu inaugurarea unui seminar teologic.

Era e întreprindere prea mare ca să poată fi începută şi purtată de un singur grup. Atunci, mai multe secte protestante s-au hotărât să subscrie. Biserica la care aparținea Andrew fusese însărcinată să examineze propunerea. De la început, Andrew a fost cucerit de această idee. Înființarea unui centru stabil pentru educarea șefilor Bisericii chineze – mintea lui alerga mult înainte, făcând planuri. S-a ridicat în picioare deodată, gata să vorbească.

Aşa a început un lung război, continuat ani de-a rândul. Pentru că Andrew şi alți câțiva convinseră, cu vorbele lor înflăcărâte, majoritatea conservatoare. Dar repede s-a văzut că uniunea bisericilor nu e posibilă. Erau, bunăoară, methodiștii şi episcopii lor, despre care Andrew spunea sever „Sunt gata să se unească cu oricine, cu condiția ca toți să devină methodiști”. Baptiștii cereau ca clerul chinez să învețe doctrina inversiunii, iar episcopalienii cereau același lucru; de altfel, nimeni nu se aştepta ca episcopalienii să ajute într-un fel sau altul unirea bisericilor. Şi cele mai cumplite dintre toate erau sectele colorate de modernism.

Repede s-a înțeles că unirea cu celelalte biserici este imposibilă. Și atunci a început războiul. Dar an după an, la adunările misiunii Andrew - având generații întregi de strămoși prezbiterieni, calviniști, predestinerieni, adepți ai a doua veniri a lui Hristos - a luptat pentru unire.

— Nu sunt pentru modernism! proclama el când era învinovățit. Niciodată! Dar singurul mijloc de a schimba un lucru este să rămâi acolo și să-l schimbi dinlăuntru. Nu poți dobândi nimic dacă dai brânci celorlalți și pleci de unul singur!

A fost un război lung, cu enorme pierderi, care a durat peste douăzeci de ani. Spun cu enorme pierderi pentru că biserica lui s-a retras în cele din urmă din Uniune; aveau toți sângele secesioniștilor din Statele de Sud. Dar Andrew n-a renunțat. După ce majoritatea a votat retragerea, Andrew a continuat să lupte, închinându-și ultimii ani ai vieții lui acestei probleme. Cum mărturiseam mai sus, majoritatea n-a însemnat niciodată nimic pentru Andrew. Și-a cheltuit viața ca o minoritate stăpânitoare de unul singur.

În acești opt triumfători ani care au urmat Revoltei Boxerilor, Andrew a văzut cum se întinde și se stabilește roada muncii sale pe un vast teritoriu. Listele sale de convertiți se ridicau cu sutele în fiecare an. Traducerea Noului Testament o tipărea carte cu carte, așa cum le termina, și cele patru Evanghelii le-a adunat de timpuriu într-un volum. Din nou a fost criticat aspru; era prea „comun” în stil, i se spunea.

Pentru că și aici Andrew pășea înaintea timpului său. Înțelesese demult că una din cauzele principale ale ignoranței și inculturii în China era faptul că limba cărților și limba poporului sunt două lucruri deosebite. Întocmai ca în vechea Anglie, unde aproape toată literatură era scrisă în latinește, limbă de care omul comun nu știa nimic. De aceea Andrew, hotărându-se să folosească stilul popular în traducerea sa din grecește a Noului Testament, împlinea o extraordinară revoluție, anticipând cu zeci de ani pe acei revoluționari chinezi care au creat ceea ce s-a numit Renașterea Chineză pe exact același principiu văzut atât de limpede de către Andrew. Dar ei erau prea patrioți ca să recunoască un precursor într-un alb și într-un creștin.

Andrew se hotărâse, așadar, să nu folosească limba clasică chineză atât de iubită de bătrânii savanți, ci puternicul vernacular mandarin al poporului. Nu putea, firește, să scrie prea popular, din

cauza propriilor sale instincte puriste, dar a ales un stil clar, concentrat și simplu, fără aluzii savante, corespunzând oarecum ediției Moffat a Bibliei engleze. Puținii și bătrânii savanți chinezi care erau creștinați se plâneau că vernaculara nu are valoare literară și că Andrew a făcut o carte bună numai pentru oamenii simpli din popor. Andrew, savant și el, a zâmbit cu zâmbetul lui uscat și independent.

— Exact! le spunea. Când un om simplu din popor va învăța să citească puțin, are să înțeleagă ceva și din învățăturile lui Hristos.

Și a continuat să traducă și să perfecționeze fiecare carte după ce o sfârșea de tradus, plătindu-le cu economii de necrezut, ajungând chiar să cerșească. Nu era deloc mândru când era vorba de cerșit pentru ca să-și poată continua opera. Își împărțea pretutindeni cărțile. Dar nu le dădea niciodată gratis, pentru că observase că orice bucată de hârtie tipărită era folosită de neobositele chinezoaice ca să-și facă călcâi la pantofi. Așa că puneă pe fiecare să plătească un penny sau doi pentru mântuirea sufletului, dar el plătea mai mult decât toți laolaltă.

În acei ani, copiii lui Andrew creșteau acasă. În urmă, după ce Andrew îmbătrânise, și mai ales după moartea lui, se priveau toți încercând să și-l amintească, și nu izbuteau. Și-l aminteau în anumite momente de vie activitate, dar nu era nicio continuitate în amintirile lor. Zilele treceau fără el în acea casă liniștită și ocupată a misiunii. Venea acasă câteodată, și până ce nu pleca, atmosfera nu părea firească. Copiii umblau în vârful picioarelor, pentru că el era obosit; îi aduceau papucii și cărțile, o chemau pe Carie, ascultau nedumeriți discuțiile uneori furtunoase în legătură cu „Opera”, sau cu vreun misionar nou venit.

— Un om cumsecade, dar nu prea strălucit, rezuma Andrew pentru sine la masa de seară.

Vizitele lui Andrew acasă îl puneau, fără voia lui, într-o lumină nefavorabilă; pentru că, fiind prea bună, Carie nu îndrăznea să-și bată copiii, dar în același timp nu voia să le compromită educația suprimând pedepsele. Așa că pedepsele majore erau rezervate pentru întoarcerea lui Andrew. El nu-și pierdea timpul cercetând cauzele. De fapt, nu erau decât două sau trei lucruri care, în ochii lui Carie, meritau să fie pedepsite cu bătaia. Și cel mai important din ele era minciuna. Andrew credea întotdeauna în hotărârea lui Carie.

În biroul lui, ridica ochii din carte și-i îndrepta asupra micului mincinos, care tremura în fața lui.

— Du-te și adu-mi o nuia, spunea cu nesfârșită blândețe.

După ce îi era adusă, îi cerceta lungimea și elasticitatea.

Nu era nevoie să fie mare, dar nu trebuia în niciun caz să fie mică.

— Dă-ți jos pantalonii! spunea dacă era mulțumit, învârtindu-se pe scaun.

— Nu te mișca! poruncea.

Nu ne trecea prin cap să nu-l ascultăm sau să țipăm prea tare, deși față de Carie, cunoscându-i inima blândă, ne purtam fără rușine, încercând să o îmbunăm. Dar o dată, unul din copiii obraznici ai lui Andrew a rupt în taină nuiaua în douăsprezece bucăți și i-a prezentat-o așa. Andrew a lovit cu ea și a înțeles imediat că fusese păcălit. „Oh! phfiu!” exclamă. O strălucire de humor sticli o clipă în ochi. Dar se ridică, se duse în grădină și-și tăie singur o nuia, o curăță de coajă și o subție astfel ca să obțină o extremă eficiență.

Dar stai! Uneori – în ajunul Crăciunului, sau la vreo onomastică – Andrew juca crokinole cu noi. Nu ne amintim să fi jucat un alt joc împreună. Carie ne-a învățat șahul, care îi plăcea, și ne recomanda autori pentru educația noastră. Dar într-un an în lăzile lui Montgomery Ward se afla o cutie de crokinole. Și în unele seri juca și Andrew. Îi plăcea imens, iar când juca uita orice altceva. Avea un deget arătător lung și extrem de puternic. De asemenea, țintea cu mare precizie și zvârlea micile piese rotunde de lemn cu o înspăimântătoare forță în plasa în care trebuiau adunate. Ne ghemuiam cu toții când ochea și ne țineam răsuflarea, pentru că dacă una din acele piese se lovea de piedica de lemn așezată în mijlocul mesei, sărea și ricoșa ca un glonte. Una din fetițele lui Andrew a păstrat multe zile o vânătaie dureroasă în coșul pieptului, unde fusese lovită de o bilă.

Dar stai! În unele seri, după ce se terminau rugăciunile și plecau servitorii, Andrew ne citea cu glas tare, tuturor, în timp ce Carie cosea. Citea întotdeauna din Century Magazine, la care a fost abonat regulat mulți ani și pe care îl trimitea anual la Shanghai să fie legat. Avea rafturi întregi cu volumele revistei acesteia în raftul de jos al bibliotecii. Iar după altul, copiii lui scoteau pe neștiute câte un volum, rărind șirul ca să nu se cunoască locul gol. Căci voiau cărți cu povești și Andrew nu aproba „cărțile cu povești”. Numai o

singură dată a citit cu glas tare un roman, și asta pentru că văzuse la întâmplare primele pagini. Luase cartea să o cenzureze și răsfoind-o a izbucnit în râsul lui tăcut citind una din fraze. Cartea era Naufragiul doamnei Lecks și a doamnei Aleshine. A început să întoarcă paginile și ne-am ținut iarăși răsuflarea, așteptând. Andrew a așezat-o pe masă fără să spună nimic. Dar după cină a luat-o din nou.

— Cred că asta are să-ți placă, spuse către Carie și începu să citească tare.

Toți ne-am așezat să-l ascultăm. Am râs mult, dar niciunul dintre noi nu a râs mai mult ca Andrew. Ochii începeau să-i strălucească și vocea i se îneca, fața i se făcuse roșie. Încercă să continue, dar era prea veselă pentru el. A pus cartea jos că să poată râde în voie și murmura mereu: „Oh, pfiu! oh! pfiu!”

A fost o zi tristă când s-a terminat cartea. Niciodată nu ne distraserăm atât de bine până atunci. N-am mai văzut cartea după aceea, dar pentru mine a rămas cea mai veselă carte din lume. Nici chiar Mark Twain nu era atât de amuzant. Carie îl socotea pe Mark Twain puțin cam vulgar, iar Andrew descoperea în humorul lui anumite tendințe ireligioase. Dar doamna Lecks și doamna Aleshin! Erau două femei bătrâne absurde și extrem de amuzante și Andrew putea râde de ele fără să aibă sentimentul păcatului. Amintindu-ne într-o zi întâmplarea aceasta, ne închipuiam ce om minunat ar fi fost și cât humor ar fi avut Andrew, dacă Dumnezeu nu i-ar fi prins sufletul și Calvin nu i-ar fi robît inima!

IX

Că anii aceia roditori au fost cei mai fericiți ani ai lui Andrew, o știu din propria sa mărturisire. „Nici nu mi-am dat seama când au trecut opt ani și iată că aveam din nou dreptul la concediu”. Mai înainte, termenul de serviciu fusese zece ani; acum se scurtase la opt ani – un termen excesiv de scurt, socotea Andrew. Pentru că, de ce-ar fi dorit un om să se odihnească după o muncă pe care o iubea? Nu ar fi acceptat concediul dacă una din fete nu s-ar fi dus la Colegiu, și dacă nu ar fi voit Carie s-o întovărășească. America era acum stranie și deosebită, iar copila nu era obișnuită decât cu acele sate liniștite chineze și cu dealurile, în afară de aceasta, mai erau rudele. Așa că Andrew a renunțat la un an de muncă, mângâindu-se cu nădejdea că va obține bani pentru opera sa

misionară și pentru tălmăcirea sa.

Pentru copiii săi care l-au întovărășit a fost o călătorie de pomină. Carie hotărâse deodată că nu va mai străbate Pacificul, care o făcea să sufere sălbatic de rău de mare; pe de altă parte, copiii trebuiau să vadă Europa, iar ea dorea să vadă Rusia. Așa că au plutit pe fluviul Yangtze până la Hankow, apoi au luat trenul spre Nord și de acolo spre Siberia și apoi prin Rusia, să ajungă în Germania. Era un plan uluitor, pentru că știau toți că Andrew nu e bun de nimic când e vorba de cumpărat bilete. Putea conduce eforturile a sute de biserici și școli, avea grijă de mii de suflete, dar complicațiile cumpărării câtorva bilete îl încurcau. Toată călătoria a fost o serie de catastrofe mai mari sau mai mici. Copiii lui își amintesc mai puțin de Rusia decât își amintesc de el, așa cum sta chircit într-un mic compartiment, neavând nicăieri unde să-și pună picioarele. El care avea nevoie de spațiu și singurătate, era lipsit acum de amândouă.

Nu se afla nici măcar un spălător și trebuia să ne spălăm pe rând într-un mic lighean smălțuit pe care-l luasem cu noi. Apa era puțină și se găsea numai în gări, iar atunci trebuia să alergi repede cu o cană și să o cumperi.

Într-o dimineață nefericită, cel mai mic dintre copiii lui Andrew a uitat să golească ligheanul după ce s-a spălat și Andrew, întotdeauna absent, s-a așezat în el și și-a stricat singura sa pereche de pantaloni. Nu își revenise bine din această întâmplare când a luat o cană cu apă și, având nevoie de cană, a vrut să zvârle apa pe fereastră. Era însă prea miop ca să vadă că geamul era lăsat, așa că apa s-a întors cu putere îndărăt, udându-i în întregime obrazul. Carie începu să râdă. Era prea mult pentru el. S-a așezat jos.

— Nu e nimic de râs, spuse sever și a rămas tot restul zilei cu ochii pe fereastră, privind monotonul peisaj rusesc, murmurând: Nu e nimic de văzut în țara asta, nu e nimic interesant!

Obiceiul rușilor de a se săruta călduros îl deprima. Se uita cum se întâmpină țărani murdari și bărboși cu sărutări zgomotoase și se cutremura.

— Asta e mai rău decât o țară păgână, spunea el.

În urmă a devenit și mai furios. Când ne opream în diferite orașe pentru câteva zile, el se ducea invariabil la biserici și stătea acolo ceasuri întregi, privind cetele de oameni, cei mai mulți dintre ei săraci, zdrențăroși, ticăloși și alți câțiva foarte bogați. Îi privea, cum

toți, săraci și bogați, se pleacă să sărute relicvele, o bucată de veșmânt, de os sau de piele a vreunui sfânt mort. Destul de curios, Andrew nu simțea nici milă nici răspundere pentru aceste suflete.

— Au Biblie, spunea, și ar putea să afle adevărul dacă ar vrea. Dar e mai ușor să trăiești în păcat și apoi să te duci să-ți mormăie un popă, să săruți un os și să numești asta mântuire!

Așa că am fost mulțumiți când am ajuns în Germania. Și cu toate acestea, chiar în cea dintâi zi la Berlin am asistat la un spectacol pe care nu-l mai văzusem înainte: Andrew gata să se bată cu un hamal. Omul era un neamț enorm, gras, puternic și pocni insultător din degete sub nasul lui Andrew, în gară, față de atâția oameni, pentru că socotise nemulțumitor bacșișul pe care-l primise. Andrew, care socotea că a pocni din degete este un lucru drăcesc, își strânse pumnul și-l repezi în fața hamalului. Eram atât de uluiți încât nu ne venea a crede că a făcut asta Andrew. Carie a început să țipe și-i prinse brațul, apoi caută în pungă câțiva gologani să îmblânzească mânia teutonului, care se pornise cu o seamă de blesteme guturale. L-am dus în grabă pe Andrew la hotel, având grijă să căutăm pe cel mai blând dintre hamalii care apăruseră să ne transporte bagajele. Andrew arăta mai puțin sfânt ca niciodată și mărturisea mergând opinia asupra rasei albe, care în acel moment se afla pe cea mai joasă treaptă. De fapt cred că acest incident a contribuit mai mult decât orice altceva să așeze pe Andrew, în timpul războiului mondial, împotriva germanilor și să îl facă să creadă toate poveștile cu atrocități care circulau pe atunci.

— Tipul acela! murmura el, ani după aceea. Germanii sunt în stare de orice!

Și spunea lucrul acesta în pofida descendenței sale germanice și în pofida inocentei trufii pe care a avut-o întotdeauna pentru adâncă sa cunoaștere a limbii germane.

Cum arăta Andrew în America, își va aminti întotdeauna una din fiicele sale. Ea stătea ca o timidă nou venită printre celelalte nou venite, în capela unui Colegiu, așteptând cu oarecare neliniște. Andrew fusese rugat să slujească vecernia și fata, care-și făcuse câteva prietene - cele dintâi prietene din rasa ei - era neliniștită, nu cumva impresiile pe care le va lăsa Andrew să nu fie excelente. L-a privit pe Andrew cu oarecare sfială, așa cum a intrat, liniștit ca întotdeauna, înapoia președintelui. Nu era om să se miște cu mai multă demnitate înainte de slujba religioasă pe care se pregătea s-o facă. L-am privit toți, și fiica lui l-a văzut altfel, o figură foarte

întă, puțin adusă de umeri, capul nobil purtat cu autentică mândrie, profilul său mare proiectat înainte. Dar de abia atunci văzu ea că avea aceeași veche redingotă, roasă și învechită și înțelese scena care avusese loc fără îndoială înainte de a o îmbrăca.

Carie îi spusese:

— Andrew, n-ai să te duci să predici la Colegiu în haina aceasta veche!

— Veche! Dar nu e deloc veche, e o haină foarte bună, în orice caz destul de bună pentru un predicator.

— Andrew!

Ochii lui Carie continuau să-i vorbească, fixați asupra-i. El îi evită încurcat privirile.

— Un predicator n-ar trebui să fie bine îmbrăcat, murmură Andrew.

Dar ochii ei, fixându-l cu încăpățănare, continuau să-i vorbească.

— Ani de zile te-am rugat și am așteptat să-ți faci o redingotă nouă, vorbi Carie cu un glas primejdios de blând.

— De ce să-mi fac alta nouă? întrebă Andrew. Este foarte bună și asta pe care o am...

...Se auziră șoapte lângă fiica lui, în capelă. O voce de fată vorbi cu un accent dulce, inocent, din Sud.

— Pare un pisălog fără pereche!

A fost o clipă amară, și apoi, cu buzele uscate, fata lui Andrew șopti:

— E tatăl meu!

A urmat o tăcere înspăimântătoare.

— Oh, iartă-mă te rog! șopti vocea cea blândă.

— Nu face nimic, răspunse sever fata lui Andrew. Este cu adevărat pisălog!

Și rămase acolo, suferind, în timp ce Andrew își continua lunga lui predică.

De fapt, nici nu știa ce să spună despre el. Nu semăna cu nicio specie de tată. Era un mare misionar, un suflet cutezător în toate, dar nu avea nimic de părinte în el. Trebuia privit și judecat nu ca un tată, ci ca un bărbat. Copiii lui erau numai niște accidente. Altminteri cum să explici întâmplarea aceea uluitoare, când, descoperind spre marea lui oroare costul minim al educației într-un colegiu, se hotărî să nu-și prade traducerea Noului Testament și scrise atunci unui cunoscut al său, bogat, întrebându-l dacă nu vrea

să suporte cheltuielile educației unui tânăr misionar? Carie, deschizând în lipsa lui scrisoarea, care cuprindea un refuz politic în care stăruia însă uluirea bogătașului față de o asemenea cerere, aproape că își ieși din fire de mâhnire și mărturisi insulta aceasta fetei a cărei educație înspăimântase pe Andrew. Fata simți jignirea în toată ființa ei; parcă ar fi fost vândută în robie. Salonul acela urât al Colegiului, unde se aflau atunci, Carie și cu ea, a rămas pentru totdeauna împlântat în amintirea ei. De afară veneau glasuri de fete, tinere americane, care nu se născuseră în sclavia în care, inconștient, Andrew își ținea copiii. Niciuna din aceste tinere fete nu știa ce înseamnă să nu fii nimic în comparație cu o cauză, cu o operă, cu un crez.

— Nu e nevoie să-și bată capul cu mine, spuse înăbușită de mâhnire și orgoliu. Pot să am grijă singură de mine. Am să părăsesc Colegiul chiar astăzi și am să-mi găsesc de lucru într-un magazin de mărunțișuri. Am să-mi câștig singură viața. Nu va fi silit să-mi mai dea nici măcar pentru mâncare...

— N-o lua așa, n-o lua așa! se ruga Carie, cu lacrimi în ochi. N-ar fi trebuit să-ți spun. El n-a vrut să te mâhnească; știi că nu e ca toți oamenii. Andrew e ca cineva care nu se poate trezi dintr-un vis...

Da, așa era. Andrew trăia neconținut într-un vis; era un suflet posedat, pentru care viața și inima omenească nu avea nicio importanță. Nu a trăit niciodată pe pământ. Fata înțelegea ce vrea să spună Carie. Nu a reproșat nimic lui Andrew – dar s-a simțit orfană. În anii care au urmat s-a apropiat mai mult de el, atât de aproape cât se poate apropia omul, și a izbutit să-l înțeleagă și să-l prețuiască, să afle de ce era așa cum era, în același timp mare și mărunț. Dar toată cunoașterea acelor ani din urmă nu a putut șterge dezamăgirea acelui ceas. Copiii lui Andrew au fost dezamăgiți de tot ce nu au avut ei niciodată, de ceea ce nu le-a putut el da, pentru că se dăduse în întregime lui Dumnezeu.

Când s-a înapoiat Andrew, a găsit o nouă Chină. În timpul acestor ani de prea mare liniște, de un prea ușor triumf al lui Dumnezeu, se întâmplase ceva. Era o răzmeriță adâncă, o revoluție care venea din sud, folosind calea cea mai ușoară pentru orice revoluție: antagonismul față de străini și izbucnirea violentă a naționalismului. Andrew, Carie și copilul lor cel mai mic abia ajunseseră în bungalowul misiunii, când falsa pace de 11 ani se sfârșea și Sun Yat-Sen cu partidul său răsturnă Imperiul.

Asta e altă poveste, adesea povestită și aparținând astăzi istoriei. Evenimentele care au urmat i-au prădat o bună parte din semnificație. Dar Andrew, pe atunci, a privit-o cu entuziasm. Era atât de dezgustat de corupția funcționarilor chinezi cu care avusese adesea de-a face, încât ar fi primit bucuros orice forță – chiar un cutremur de pământ – care ar fi dus la pieirea lor. Așa că atunci când bătrânii și nepăsătorii vice-regi, mandarini și magistrați, toți fumători de opium, au început să se ascundă, Andrew a trecut pe față de partea revoluționarilor. Îndeosebi era încântat de moartea împărătesei duanieră. Nu vedea nici dramă, nici frumusețe în figura aceea bătrână și splendidă. Pentru el, era cea mai oribilă și nefirească dintre toate creaturile: o femeie stăpânitoare. Nu ținea în mare cinste nici măcar pe Regina Elisabeta. De fapt nu putea avea nicio părere bună despre o națiune care accepta o regină stăpânitoare.

Numea pe împărăteasa duanieră „Isabel”, și povestea cu adevărată încântare sfârșitul acestei regine, zvârlită din vârful turnului cel mai înalt, ca să o sfâșie câinii. Andrew ar fi stat acolo foarte mulțumit și ar fi privit-o ca pe o judecată dreaptă. Dacă ar fi fost născut cu o generație mai devreme, ar fi ars vrăjitoarele pe rug. Era un adânc și inconștient antagonism sexual în el, înrădăcinat în cine știe ce experiențe din copilărie și dospit, mărturisesc asta cu părere de rău, de prezența lui Carie, mintea aceea iute și înflăcărată pe care n-a putut-o niciodată înțelege, dar împotriva căreia s-a luptat ca să se păstreze întreg pe sine. Pentru că el nu putea suporta un om sau o femeie mai deșteaptă decât el. Iar, în plus, Sf. Apostol îi justifica atitudinea aceasta.

Așa că s-a aliat cu revoluția tinerilor. Pentru că era o revoluție a tinerilor și Andrew s-a simțit întotdeauna atras de tineret. Aproba cu entuziasm orice măsură pe care o luau ei – chiar acele legi noi prin care obligau prin forță tăierea cozilor. Lui Andrew îi plăceau măsurile brutale. Un lucru e drept sau nedrept, și dacă e drept, ai dreptul să-l impui.

A fost puțin uluit aflând că, deși Sun Yat-Sen era creștin, stăpânea în revoluție un sentiment puternic anticreștin. Dar Andrew avea o credință oarbă în triumful lui Dumnezeu.

— Neghină de grâu, spunea. Dumnezeu are să le smulgă și le va azvârli în foc.

Așa că și-a reînceput lungile sale călătorii cu calul și vaporeșul. Ma creștinul păstrase bisericile cu multă grijă, muncind cu acea

forță întunecată care uneori te apasă, neștiind dacă era bună sau rea. El fusese atât de mult cu Andrew și-l iubea atât de mult încât împrumutase, fără să-și dea seama, multe din gesturile lui Andrew și felul lui de-a vorbi și predica. Dacă închideai ochii și ascultai, când predica sau se rugau, ți-ar fi venit greu să spui care era din doi.

Dar Ma nu era revoluționar. El nu avea optimismul lui Andrew și credința nevinovată în toți oamenii care mărturiseau că vor să facă numai bine. Tăcea public, dar în multe feluri încerca să-l constrângă pe Andrew.

— Să așteptăm douăzeci de ani și vom vedea, îi spunea, douăzeci de ani pentru o probă.

După ce au trecut ani și generoșii, dezinteresații revoluționari se aflau demult înscăunați la putere și acceptaseră toată vechea corupție oficială, și alte câteva păcate occidentale pe lângă acestea, Ma era încântat:

— Niciun domnitor nu e bun, spunea. Nu s-a auzit despre un bărbat care să stăpânească pe alții și care să fie bun, nici în trecut nici acum.

Dar Andrew nu putea crede altceva despre tineri decât bine. Și întâmpina cu bucurie orice schimbare; de fapt, avea o dragoste copilărească pentru tot ce era nou, socotind întotdeauna că trebuie să fie mai bun decât ceea ce era vechi. Numai atunci când a fost pus la zid și bătut cu pietre de către tinerii revoluționari și apoi zvârlit afară din oraș pentru că predica o religie străină și era un cetățean al unei puteri imperialiste străine, numai atunci a trebuit să recunoască defectele revoluției. Imperialism! Auzea pentru prima oară cuvântul acesta, dar avea să-l audă tot mai des în anii care au urmat. Niciodată n-a înțeles prea bine ce înseamnă.

— Este unul din cuvintele acelea pe care le întrebuințează lumea, spunea în felul lui „imperialist” și cu asta pune capăt discuției.

Opera lui continua cu dificultăți din ce în ce mai mari. Își lărgise demult teritoriul, așa că murgul său alb, care înlocuise la un moment dat măgarul, începea să îmbătrânească și nu mai prididea la treburi. Calea ferată construită de curând în direcția Shanghai atingea o parte din drumul său, dar o vastă arie rămânea accesibilă numai cu vaporul. Ani de zile Andrew a purtat războaie cu barcagii, încercând să închirieze o mică luntre care să-l poarte pe canalele interioare ale regiunii.

Luntrașii și marinarii chinezi sunt fără îndoială din aceeași stofă ca și pirații. Nu e unul care să nu se fi născut cu o inimă de pirat. De multe ori Andrew era silit să amâne plecarea într-o călătorie pe canal pentru că proprietarul corăbiei cerea mai mult decât se învoise. Așa că Andrew s-a gândit că ar fi mai bine să-și cumpere o barcă, mai ales că se întâmpla să aibă și bani pentru asta. Cineva din America îi trimisese banii aceștia ca să clădească o capelă în amintirea soției sale decedate, dar Andrew se hotărî că ar fi mai de folos lui Dumnezeu dacă ar cumpăra din acești bani o corabie. Nu s-a gândit că s-ar putea ca donatorul să nu dorească o corabie în amintirea soției sale. Și potrivit obiceiului său, Andrew, socotind că lucrul pe care-l face este bun, s-a apucat îndată să-l facă. Numai după ce corabia a fost gata a scris donatorului spunându-i că în loc de capelă construise o corabie.

Andrew nu s-a gândit deloc la consecințe. Omul a fost cuprins de furie. Se pare că soția lui suferise întotdeauna de rău de mare și îndeosebi nu putea suferi corăbiile. Donatorul refuză barca și ceru să i se înapoieze pe loc banii.

Andrew era uluit de atâta lipsă de judecată. Împături scrisoarea și observă cu un glas de totală liniște:

— Cum poate cere înapoi niște bani pe care știe sigur că i-am cheltuit? De altfel, i-am spus foarte limpede că o corabie îmi este de un mai mare folos decât o capelă!

Cu nesfârșită demnitate adăugă:

— N-am să-l iau în seamă...

Era poate vorba lui cea mai frecventă atunci când nu-i convenea un om sau o situație.

Dar donatorul era un om bogat, obișnuit să-și impună voința, care considera pe Andrew drept ceva mai mult decât un servitor al său, dar nu mult prea mult. Misionari! Ce sunt ei, oare? Slujitori ai bisericii, și în fapt el stăpânea biserica, pentru că îi dădea atât de mulți bani. S-a plâns deci cu furie comitetului misiunii în care lucra Andrew iar comitetul scrisese cu severitate lui Andrew. Comitetul acesta era, din întâmplare, tocmai organizația care-l intimidă oarecum pe Andrew, pentru că îi putea suprima atât salariile cât și fondurile. Și el nu prea distingea bine între ele. El folosea banii de oriunde ar fi fost, pentru că îi întrebuința pentru opera sa. Nici Carie nu se atinge de ei. Andrew nu credea în carnete de cecuri la îndemâna femeilor și gândul că ar putea și el și Carie să ridice bani de la bancă îl îngrozea.

— Cum! Să poți lua bani și eu să nu pot ști ce sumă îmi rămâne! exclamă el odată, consternat, când Carie i-a sugerat că ar fi mai bine să aibă și ea un carnet de cecuri propriu.

— Eu niciodată nu știu ce sumă îmi rămâne, răspuse Carie. Trebuie să gătesc pentru tine și să îmbrac o casă întreagă și nu știu pe ce bani pot conta!

A fost un conflict lung între ei, care, de altfel, a durat viața întreagă. Andrew nu putea crede că hrana și hainele costă ceva. Oricum, „Opera” venea în primul rând. Carie realiza adevărate miracole din câțiva gologani, dar el n-a știut miracolele acestea. Ea spunea odată clipind din ochi și suspinând:

— Andrew ar fi trebuit să ia pe văduva aceea din Biblie, care avea un sac cu făină și un urcior cu untdelemn și niciunul din ele nu se mai goleau. De când a auzit Andrew de văduva asta, nu-l mai mulțumește nimic din tot ce fac eu!...

Dar el se purta mai aspru cu el însuși decât cu oricare altul. Nimeni nu mânca mai frugal și nu se îmbrăca mai sărăcăcios decât el, pentru slava lui Dumnezeu. Oricum, războiul a durat patruzeci de ani între ei și deodată, fără vreun motiv aparent, Andrew a cedat într-o bună zi și i-a dat un carnet de cecuri. Carie, la acea dată, nu mai avea nevoie de el. Copiii crescuseră mari și dorințele ei se stinseseră. Totuși de dragul biruinței, luă carnetul, semnă un cec sau două, și apoi îl puse bine. Dar era o mângâiere pentru ea. În sfârșit, putea semna un cec dacă așa i-ar fi fost dorința...

Cererea comitetului Misiunii sale de a da seama de o mie de dolari trimiși pentru ridicarea unei capele și cheltuiți cu construirea unei bărci, era oarecum înspăimântătoare chiar pentru Andrew; pentru Carie era pur și simplu o catastrofă. Ea îi reproșa toată întâmplarea asta, văzându-și deja copiii pe drumuri, într-o țară străină unde oamenii deveneau din zi în zi mai puțin prietenoși.

— Dacă n-ai fi atât de încăpățânat! spunea ea lamentându-se, deznădăduită.

Dar un Andrew neîncăpățânat, n-ar mai fi fost Andrew. Și un asemenea reproș era întotdeauna un stimulent pentru hotărârile lui.

— Știu eu ce fac, vorbi cu severitate.

Din nefericire pentru propria sa autoritate, membrul care scrisese scrisoarea fusese destul de prost ca să adauge, socotind că amănuntul îl va intimida pe Andrew: „Mr. Shipley este unul dintre cei mai bogați donatori ai noștri și ar fi o nebunie să-l

ofensăm sub orice chip”.

O lumină înghețată licări în ochii lui Andrew când citi rândurile acestea. Așadar, el trebuie să asculte de un om pur și simplu pentru că era bogat! Un om bogat anevoie va intra în împărăția Cerurilor și cu toate acestea el, Andrew, trebuia să-l asculte pe el înainte de a asculta pe Dumnezeu! Se așază la birou și cu mânia și disprețul acesta proaspăt scrise una din scrisorile pe care copiii săi le numeau scrisori ale atotputerniciei lui Dumnezeu – întrebând comitetul, în fraze simple, scurte, dacă într-adevăr înțelege să-și plece capul în fața lui Mamon și în ce măsură se mai socotesc drept supraveghetori ai operei lui Dumnezeu. În ceea ce îl privește, el nu va asculta de niciun om bogat și nici de ei, ci numai de Dumnezeu. Corabia era construită, și el are s-o folosească.

N-a mai auzit de atunci nimic nici despre bogătaș, nici despre comitet și a folosit barca fericit și triumfător ani de-a rândul, până ce a ajuns prea bătrân ca să mai poată călători cu ea.

După ce au trecut primele succese ale revoluției, a început să se observe că schimbările pe care le adusese ea nu erau fundamentale. Sun Yat-Sen, care trăise atât de mult în străinătate încât ajunsese aproape un străin în propria lui țară, a făcut o adâncă greșală în obiectul revoluției sale. Observând cum stau lucrurile în țările occidentale, a socotit că o bună administrație centrală va putea realiza toate schimbările pe care le dorea el în China, și că cea dintâi și cea mai importantă treaptă era să schimbe forma administrației; el asta a făcut și tot asta a rămas lucrul cel mai important pe care l-a făcut. Dar el n-a înțeles că administrația și guvernarea centrală nu este și nici n-a fost vreodată atât de importantă, pentru China, cât este pentru alte țări. Viața poporului, viețile și regulile vieții lor, n-au avut niciodată rădăcinile în administrația centrală, ci în ei înșiși, în viața lor de familie și de grup. A răsturna guvernul central și a-i schimba forma era un lucru fără mare importanță pentru popor. Poporul chinez spre deosebire de Anglia, Statele Unite sau Franța, nu și-a creat încet, bucată cu bucată, de-a lungul secolelor, propria lui formă de administrație și guvern central. Asemenea guverne au fost la început stabilite în China de către cuceritori, fie aceștia generali indigeni sau șefi de hotare străine, care au fundat un fel de suzeranitate. Poporul nu era guvernat de ei în sensul în care alte regimuri guvernează prin forță sau legi făcute și respectate. Viața

poporului continua să se desfășoare, așadar, în același fel străvechi, fundamental, pentru că regimul real și local nu se schimbase.

Puterile străine s-au grăbit să prezinte cereri și tratate de protecție pentru cetățenii lor. Noul și slabul guvern revoluționar, fără experiență și intrând ușor în panică nu a îndrăznit să-și ridice atât de repede dușmanii. După câțiva ani Andrew a putut, deci, să activeze cu același curaj și aceeași siguranță ca și mai înainte, predicând oriunde voia, și pentru că era străin era liber să facă ce vrea. Din nou activitatea lui înflorește.

Nimănui dintre noi nu-i trecea prin minte că Andrew ar putea vreodată să îmbătrânească. Trupul lui a fost întotdeauna același, uscat ca bradul, cu pielea bronzată întunecat. Nu s-a îngrășat niciodată nici măcar cu o jumătate de kilogram și vesta îi stătea lipită de corp ca în străinătate. N-a fost, desigur, vreun alt sfânt care să-și stăpânească trupul ca el. Oriunde s-ar fi aflat, într-un loc oricât de penibil, programul său rămânea neschimbat: o baie rece la deșteptare, și se deștepta întotdeauna la cinci jumătate dimineața; de la șase la șapte se ruga și medita; la șapte lua breakfastul, întotdeauna același, incluzând o farfurie de porridge din grâu chinezesc spălat, uscat la soare și pisat pe o piatră de moară. Începea să lucreze îndată după breakfast și continua până la prânz; imediat după masă se apuca din nou de lucru și nu se întrerupea decât la cinci, când se plimba un ceas înainte de cină. Seara predica în vreo capelă, sau citea dacă era liber; la zece era în pat. Un program din cele mai simple. Chiar porțiile lui de mâncare erau egale și întotdeauna aceleași. Îi plăcea să mănânce, când își îngăduia asta. Dar era tot atât de rigid cu sine ca și cum ar fi fost propriul său medic. Niciunul dintre noi nu-și amintește să-l fi văzut uitând ceva sau iertându-și vreo slăbiciune. Și trupul lui magnific a rămas un miracol de vigoare, ochii lui limpezi și vii, și pielea lui, acolo unde nu era arsă de soare, tot atât de albă și de netedă ca a unui copil. Obrazul nu-i era torturat de zbârcituri. Nu a avut zbârcituri nici chiar când era foarte bătrân. Fruntea lui înaltă, netedă, a rămas liniștită; pielea de pe obraji fără cute. Avea mintea netulburată și sigură de sine. Era un suflet perfect fericit, trăind într-un trup puternic și supus.

A umblat pretutindeni, întâmpinând fel de fel de boli, fără să se îmbolnăvească. Dacă lua malaria, un praf de chinină îl refăcea pe loc, într-atât de repede răspundea trupul lui zdravăn. Și cu cât

trecea timpul, părea că-și clădește singur imunitatea și n-a mai avut malaria niciodată. De nenumărate ori a străbătut ținuturile înfometate, muncind la salvarea nenorociților și în timp ce alții au căzut bolnavi de tifos, el n-a avut nimic. A scăpat și de vărsat, deși s-a mirat singur de asta, pentru că ani de zile nu s-a gândit să se vaccineze.

— Uitam mereu, spunea calm.

Numai o dată a fost grav bolnav în toată tinerețea și maturitatea lui. Și asta s-a întâmplat într-o zi fierbinte de iulie la Shanghai, când a fost lovit de insolație. Șase săptămâni a zăcut inconștient, purtându-și bătăliile în visuri, războindu-se cu adversarii săi, misionari și mandarini, plănuiind noi câmpuri de lucru. Să lărgească, să răzbată mai în adânc, să atingă mai multe suflete – asta a fost pasiunea lui necurmată în delir, ca și în viață.

Dar inconștient, simțea că anii săi se apropie de sfârșit, pentru că în deceniul de după cincizeci de ani a muncit ca niciodată până atunci. Traducerea Noului Testament era sfârșită și revizua ediție după ediție. Se afla în nenumărate comitete, pentru că energia și cinstea lui erau admirate și folosite chiar de către cei care îl urau. Nu prea fuseseră mulți ca el în această privință.

A fi misionar înseamnă a trece o foarte serioasă probă de integritate. Pentru că un misionar nu e controlat. El trăiește alături de câțiva egali, alți misionari, și foarte mulți pe care-i socotea inferiorii săi, indigeni. Comitetul de care depinde se află la mii de mile depărtare; nu e nimeni care să vadă câte ceasuri lucrează, dacă e leneș sau lacom. Și clima, absoluta securitate a salariului, numărul mare de servitori care nu te costă aproape nimic – toate acestea fac lenea ușoară, iar tovarășilor albi nu le convine să reclame chiar dacă văd răul. Convertiții chinezi sunt paralizați pentru că nu știu unde și cui să se plângă. Pentru ei, nu mai e nimeni altul peste misionar. Misionarii stau alături de Dumnezeu și de suprema autoritate, având dreptul să dea sau să suprimе fondurile care înseamnă viață.

De aceea, integritatea unui misionar trebuie să fie dincolo de a oricărui alb și de cele mai multe ori era într-adevăr așa. Standard Oil sau British-American Tobacco Company pot compara listele vânzătorilor și pot avea proba solidă a banilor primiți, dar chiar o listă de noi membri ai bisericii nu înseamnă nimic, cel puțin în China unde darul limbilor e universal și puterea histrionică destul de răspândită. Cel mai proaspăt convertit poate, după foarte puține

repetiții, să se ridice în fața congregației și să facă o rugăciune atât de frumoasă și de curgătoare, atât de copioasă în experiență spirituală încât l-ar pizmui orice episcop american. Misionarii sunt și ei oameni. Dumnezeu știe asta, o știu și chinezii. Fără îndoială că cei mai mulți luptă împotriva lenei așa cum facem cu toți; câțiva se lasă înfrânți, dar cei mai mulți continuă lupta. Andrew, însă, era o flacăra de integritate. Era imposibil să ți-l închipui zvârcolindu-se. Avea întotdeauna completa stăpânire de sine. Datoria era împlinită întocmai așa cum îi fusese cerută. Chiar dușmanii săi n-au pus vreodată la îndoială acea arzătoare integritate. În ceea ce privește pe chinezi, se încredeau în el ca niște copii. Dacă Andrew spunea un lucru, ei știau că așa se va întâmpla. „El spunea”, era o afirmație care-și găsea crezare pretutindeni. Curios – dar era oare atât de curios? – faptul că chinezii îl iubeau și aveau încredere în el, nu făcea pe misionari să-l iubească mai mult. Dar adevărul este că el ținea întotdeauna de partea chinezilor. El credea, bunăoară, într-un timp când asta părea o nebunie, că misionarii chinezi și americani ar trebui să aibă același drept de a hotărî planurile activității. Nu a împărțășit niciodată credința că albi trebuie să se susțină reciproc pentru a-și putea păstra autoritatea în fața chinezilor. Și asemenea idei ca ale lui, pe atunci, păreau erezii.

Așa că gândul că ar putea îmbătrâni de-a binelea, părea o absurditate. Anevoie îmi amintesc când a început să-și facă loc un asemenea gând. Își împlinea lungile sale călătorii așa cum le făcuse până atunci, cercetând cererile de intrare în biserică, examinând programele școlare, ținând conferințe cu predicatori și institutori, străbătând distanțe de necrezut cu piciorul sau călare, cu trenul sau vaporul. În ultimii ani, întâmpina tot mai puține primejdii pentru că era bine cunoscut și iubit.

Odată în munții Kiangsu a fost prins de bandiți și întrebat cine era. Când i-au spus cine este, i-au înapoiat punga pe care i-o luaseră și l-au lăsat să meargă înainte.

— Am auzit de tine în multe locuri, au spus ei cu simplitate. Faci multe lucruri bune.

Andrew, văzându-i atât de bine dispuși, a mai rămas câțva timp ca să le spună povestea tâlharului care a fost răstignit alături de Hristos pe cruce și a fost primit în Ceruri îndată ce s-a pocăit.

Probabil că a predicat cam mult, pentru că unii din tâlhari, mai tineri, începură să-și piardă răbdarea, dar bătrânul șef tâlhar strigă la ei. Andrew ne povesti asta cu un rânjat:

— „Stați liniștiți! Nu vedeți că omul acesta se silește să vă ducă în Cer prin evlavia lui, mântuind sufletele voastre? Trebuie să așteptăm să-și termine predica.”

Așa că i-a silit să rămână și Andrew le-a împărțit exemplare din broșurile evanghelice pe care le scrisese și s-a întors acasă triumfător, sigur că va întâlni câțiva din acești tâlhari în Ceruri. Pentru că, argumenta el, Dumnezeu îl trimisese să-i salveze.

— Nu ți-a fost frică? îl întrebă.

Mărturisi că a trecut printr-o clipă destul de penibilă când unul dintre tinerii bandiți îi pusese cuțitul în pântec și începuse să-l răsucescă.

— Dar firește că după aceea a fost foarte drăguț, adăugă. Au stat și au ascultat cu atâta simpatie, au fost cu adevărat drăguți, în pofida meseriei lor nefericite.

Era ceva curios cu Andrew; uneori era atât de naiv încât părea prost. Parcă n-ar fi înțeles cu adevărat situațiile în care se găsea. Dar era un prost al lui Dumnezeu.

Când am început să ne gândim că trupul său incoruptibil și magnific are să se zdrobească totuși? Cred că atunci când chinezii au început să ne spună:

— Nu trebuie să se mai scoale atât de dimineață, să călătorească atât de departe și să muncească atât de mult. Convingeți-l să se odihnească și să mănânce ceva mai mult. Nu mai e tânăr.

Nu mai e tânăr! L-am privit. Părea același. Fluiera printre dinți ori de câte ori venea vorba să-și modifice programul. Nu, n-are nevoie să-și ia o vacanță mai lungă. De ce să se ducă la răcoarea munților și să se odihnească, în timp ce niciunul dintre colegii săi chinezi nu-și poate îngădui asta?

După o lungă și extrem de arzătoare vară, petrecută singur, am observat oarecare oboseală, pe care nu o avea înainte, o toropeală care nu putea fi cu niciun chip definită pentru că muncea tot atât de mult ca și până atunci. Dar nu mai muncea cu pofta dinainte. Uneori era atât de obosit încât nici nu mai putea mânca. Într-o seară, bunăoară, s-a întors acasă foarte târziu, pentru că luase un tren mult mai în urmă decât de obicei dintr-o stație mică. N-a dat totuși nicio explicație. S-a dus numaidecât sus, și-a făcut baie, s-a bărbierit și s-a coborât pentru cină arătând neobișnuit de bine în costumul sau alb.

Totuși, ceva îl tulbura - simțeam asta - și când am insistat cu

întrebările ne-a răspuns rușinat și cu o uimire care ne-a emoționat:

— Nu înțeleg cum s-a putut întâmpla una ca asta. M-a furat somnul în tren și am dormit trecând de gara în care trebuia să cobor. Când m-am deșteptat, trenul ajunsese la capătul liniei și era prea târziu pentru slujbă, așa că am avut doar timp să mă sui în tren și să viu acasă.

Era atât de nefirească adormirea aceasta a lui încât am cercetat să vedem dacă nu cumva suferă de ceva mai grav. Dar părea că rămăsese același. O săptămână după aceea, însă, se întoarse acasă cu o ușoară paralizie – ochiul stâng pe jumătate stins și colțul stâng al gurii răsucit. Asta era într-adevăr serios. Nu putea articula prea clar, dar am înțeles că petrecuse toată noaptea într-un vagon de coolies, ca să facă economie. Carie era mâniată de neliniște.

— Economii! strigă. Și cu tine o faci? Ce folos îți aduce un dolar dacă ai să mori din asta?

Andrew o privea mut, umilit de starea lui. A fost adus doctorul, care i-a recomandat liniștea de urgență. Concediul lui Andrew trecuse de ani. De fapt, el aproape uitase de concedii, iar Carie hotărâse că nu mai trece niciodată Oceanul. Dar cel mai tânăr dintre copii se pregătea acum să intre în Colegiu și Carie l-a convins pe Andrew să-l conducă în America, știind că dacă nu-l convinge să vadă că asta e o datorie a lui, el n-ar fi plecat sub niciun motiv, mai ales după ce fața ajunsese din nou normală după câteva zile de odihnă. Dar ea stăruia și exact patru zeci de ani după ce Andrew își părăsise patria, se reînapoia, într-o ultimă vizită. Se hotărâse de mult la asta, nu cumva să-l apuce moartea departe de China. Boala lui, cât de ușoară a fost ea, l-a făcut să înțeleagă că are totuși un trup muritor. Acceptă să se ducă în America, dar numai pentru câteva luni; nu voia să se despartă mult de China în care își petrecuse viața, unde își avea prietenii și unde, mai ales, își avea opera lui, lucrul cel mai scump. Plecă foarte hotărât, stând în picioare pe coverta vasului, privind atent contururile cheiului din Shanghai, care se topeau ușor în zare.

— Am să mă întorc exact de azi în patru luni, spuse.

Își cumpărase deja biletul de întoarcere și-l prinsese cu un ac de siguranță în ceea ce numea el „colacul pentru holeră”, o bucătică de flanelă pe care o purta pe piept zi și noapte.

Nu izbuteam să înțelegem din scrisorile sale cum găsea de data aceasta America. Uneori, ne dădea a înțelege că este o țară cu desăvârșire nouă, care nu mai are nimic de-a face cu țara

cunoscută de el și de Carie și pe care aproape o jumătate de veac o numiseră „patrie”. Carie, citind frazele lui scurte ridica ochii din scrisoare spunându-ne:

— Andrew este omul care poate vorbi cel mai puțin din lume, dar niciodată n-a vorbit atât de puțin despre ceva așa cum face acum vorbind despre patrie. Parcă nici n-ar merita să fie văzută.

Când, după patru luni l-am întâlnit pe Andrew la Shanghai, arătând excelent, am strigat toți deodată.

— Cum e America? Nu ne-ai spus nimic.

— Nu îndrăzneam să încep, spuse el cu oarecare seriozitate.

Apoi adăugă.

— Erau lucruri pe care nu îndrăznesc să le aștern pe hârtie.

— Ce lucruri? Întrebă repede Carie.

— Fel de fel de lucruri, răspunse.

Firimitură cu firimitură i-am smuls faptele cele mai izbitoare ale unei teribile Americi postbelice. Toată lumea era beată, repeta asta de nenumărate ori. Andrew nu era un antialcoolic absolut, amintindu-și că Sf. Pavel sfătuisese pe Tomotei să bea puțin vin pentru durerile sale de stomac. Și spunea adesea, pe gânduri, că trebuie să aibă vreo semnificație faptul că toate rasele de pe pământ au câte un fel de bătură alcoolică. Dar Carie se împotriva din răspuțeri, când îl auzea spunând asta; ea avea motivele sale să nu poată suferi alcoolul. Pe de altă parte, nimic nu o scotea din fire mai mult decât citatele din Sf. Pavel. Ascultam solemn în timp ce Andrew ne povestea cum și cât se bea și se fumează în America – chiar de către femei.

— Femeile sunt și mai rău, spuse cu precauție, adăugând după o scurtă pauză cu neîncredere: Nici nu știu cum aş putea vorbi despre femeile din America.

— Ce vrei să spui? Întrebă Carie cu severitate.

El șovăi, pentru că rămăsese cel mai timid bărbat din lume în ceea ce privește femeile.

— Felul cum se îmbracă acum, continuă.

Așteptam cu toții să-și încheie fraza.

— Aproape că nu mai poartă rochie, șopti repede.

— Andrew! strigă Carie.

— Așa e, spuse. Pe unde am fost, femeile aveau rochiile deasupra genunchilor. Era îngrozitor.

— Nu-mi poți spune că surorile mele se îmbracă așa! exclamă Carie.

— Ele nu, e adevărat, admise Andrew și apoi repetă cu un fel de întunecată plăcere strivită din amintiri. Da, oriunde am fost, aveau rochiile deasupra genunchilor.

Îl priveam lung, amuțiți.

— Picioarele lor erau îngrozitoare, spunea, amintindu-și. Mari și grase, lungi și slabe...

Carie nu mai putu să îndure.

— Nu era absolută nevoie să le privești, spuse cu severitate.

— N-aveam ce face, răspunse Andrew simplu. Întâlneam picioare pretutindeni.

Am tăcut cu toții, zdrobiți la gândul unei Americi ruinate. Tot Carie ne-a chemat la realitate. S-a ridicat scâpărătoare.

— Oricum, deocamdată suntem cu toții laolaltă, sănătoși, spuse.

Dar ne lăasă impresia că se aflase la un deget de o mare primejdie.

Am auzit, în urmă, de la rude, crâmpie despre vizita lui Andrew în America. Am înțeles că se exprima foarte liber, în orice mediu s-ar fi aflat. „Andrew s-a purtat parcă n-ar fi știut că nu se găsește într-o țară păgână”, scria Christopher methodistul.

— Așa am și fost, spunea Andrew, sever, în paranteză citind scrisoarea.

Ridică ochii spre noi.

— Chrisnu predică cu destulă tărie, adăugă. L-am auzit; nu poți mântui sufletele cu discursuri delicate.

„Andrew arată foarte bine”, scria sora sa Rebecca. „E tot atât de încăpățânat ca înainte”.

— Ce-ai făcut la Becky? îl întrebă Carie.

— Era cea mai fierbinte zi de vară și ea ținea morțiș să pun redingota ca să predic, mărturisi Andrew precaut.

Carie îl privi, mută. Fusese o lungă și aprigă discuție între ei asupra redingotei, înainte de a pleca în America, și ea îi îndesase redingota în geamantan. Dar după ce plecase, începând să pună la loc hainele de iarnă, găsi redingota în dulap atârând sub pardesiu. Carie a fost copleșită de deznădejde, dar n-avea ce face.

— Are noroc că e în mijlocul Pacificului, altminteri m-aș duce cu haina în mână până la el, declară, sclipindu-i ochii.

Andrew își lăasă privirile să lunece în lături.

— Nu aș fi purtat-o chiar dacă aș fi avut-o cu mine, continuă el. Am pus un costum alb, așa cum fac aici când e prea cald.

— Dar nimeni nu poartă haine albe în America! exclamă Carie.

— Asta înseamnă că eram singurul om cu bun simț din toată națiunea, răspunse Andrew.

Nu era nimic de făcut cu el. S-a întors după cele patru luni de odihnă simțindu-se mai puternic și mai tânăr ca niciodată. Planurile îi sticleau în ochi și se dovedeau în pasul lui viguros. Avea aproape șaptezeci de ani și părea numai de cincizeci. Părul îi era cărunț, dar des, iar mustața și sprâncenele sale stufoase rămăseseră tot atât de roșcovane, ochii săi tot atât de albaștri. A stat acasă numai o singură zi și apoi a plecat voios cu Ma creștinul, urcându-se pe Marele Canal să-și inspecteze ariile și să discute pe îndelete tot ce s-a întâmplat după plecarea lui. Ma, deși avea douăzeci de ani mai puțin decât Andrew, părea mai bătrân. În ultimii ani se îmbolnăvisese de o tuberculoză cronică pulmonară, care l-a ținut de atunci slab de i se vedeau oasele. Ochii săi ardeau mai mult și i se adânceau în orbite, iar părul lui negru părea mort și uscat. Avea mâinile de mort. Andrew îl îndopa cu lapte condensat și ouă crude și cu foarte multă rugăciune. În cele din urmă boala părea că se oprește pe loc, deși Andrew observa cu regularitate:

— Ma n-are să o mai ducă încă o iarnă.

Dar a trăit ani de zile după ce-a murit Andrew, deși a tușit mereu. Altceva decât hrana și carnea îl ținea în viață.

Privind înapoi deasupra întregii vieți a lui Andrew, s-ar putea spune că inspecția aceasta a fost momentul culminant al existenței sale. Era ceasul când toată munca vieții lui își arătase roadele; operă care se organizase îndeajuns ca să se poată menține și conduce singură. Andrew crezuse întotdeauna, împotriva politicii celor mai mulți misionari, că creștinii chinezi ar trebui să aibă depline puteri de autoguvernare. Ei trebuiau eliberați, spunea, de toate regulile și statutele misionarilor. Andrew mergea atât de departe, eretic cum era, încât spunea că formele de orânduire bisericească și dogmele feluritelor confesiuni occidentale nu se potriveau chinezilor, că ei trebuie să-și creeze forme și dogme potrivite sufletelor lor, ținând seama și având mereu în minte taina Sfintei Treimi.

Asemenea idei îl făceau iubit de către chinezi și urât de acei misionari care aveau structură autocratică. Și aproape toți misionarii sunt autocrați.

Toamna aceea, așadar, a însemnat punctul cel mai înalt al vieții sale. Misiunea mersese bine cât timp lipsise și el își petrecea lungile și strălucitoare zile de toamnă din zori până noaptea,

supraveghindu-și ariile. Știu că frumusețea peisajului îl lovi cu neobișnuită claritate, pentru că mult mai des ca înainte ne vorbea acum despre splendoarea secerișului pe câmpurile de orez. Fusese un an bun și în iarna aceea nu amenința foametea, iar încrederea aducea pretutindeni voie bună. Lui Andrew nu-i plăcea să predice în fața oamenilor flămânzi, nu cumva unii din ei să-l asculte în nădejdea unui pumn de orez decât a mântuirii.

Și era o țară glorioasă. Yangtze, apă largă, aurie, o străbătea prin mijloc și se răspândea în sute de canale și râuri, care hrăneau cele mai roditoare văi ale Chinei. Dincolo de văi erau colinele acoperite cu bambuși, unde vegheau de sute de ani templele îmbătrânite și preoți adormiți zâmbeau prietenește când Andrew le spunea că zeii lor sunt falși. I s-a părut că e de datoria lui să le spună asta întotdeauna, nu brutal, ci cu o ușoară nuanță de humor.

Arăta cu bastonul unul din vasele cu hrană așezate în fața unui zeu și remarcă blând:

— Bănuiesc că are să mănânce astea când n-are să-l privească nimeni.

Preotul rânjea, sau clătina din cap, sau spunea liniștit:

— El vede și ia esența și nu se supără dacă noi, sărmani preoți, luăm substanța care a rămas și o mâncăm.

Atunci Andrew începea să-i vorbească despre adevăratul Dumnezeu și preotul îl asculta și murmura:

— Fiecare om își are zeul său și pentru fiecare zeul său este singurul adevărat, sunt destui zei pentru noi toți.

Dar o asemenea toleranță nu se potrivea cu Andrew. Lui îi plăcea să citeze acel proverb chinez care spune că la gura iadului stau preoții ca ciorchinii.

Prin văi și peste munți trec drumurile vechi, pietruite, scobite de roțile carelor și bătătorite de pasul scurt al caravelor de catâri. Lui Andrew i-au plăcut întotdeauna micii catâri cenușii, de China; de fapt, el a iubit toate animalele, dar îndeosebi caii și catârii, iar acasă, pisicile. Îi plăcea să vadă o pisică alături de cămin. Când era bătrân sta ceasuri întregi cu pisica întinsă pe genunchi, mângâind-o. Și când era mai tânăr, își întârzia adesea plecările – pe care le aștepta cu atâta nerăbdare – ca să certe pe vreun vizitru că spinarea catârului e rănită din pricina poverilor. El știa – o mărturisea – că în planul lui Dumnezeu nu se găsea loc pentru animale în Ceruri și de aceea omul trebuie să aibă mare grijă de ele pe pământ, ca să le facă măcar aici o viață confortabilă, căci altă

viață nu le mai aștepta.

Oriunde se ducea, era bine primit și iubit. Era un lucru interesant să călătorești cu el, să vezi cât de cunoscut și iubit este sute de leghe în șir. „Bătrânul Învățător s-a întors!” își strigau oamenii din poartă în poartă. „Bătrâne învățător! Bătrâne învățător!” îl strigau oamenii și copiii de pe stradă umblând după el, spre marea plăcere a lui Andrew, urmându-l în capele și îngrămădindu-se în băncile din față, îndurând cu răbdare lungile lui predici până când puteau intona un imn, care le plăcea întotdeauna și puteau cere un tablou biblic. Cercetau cu foarte multă atenție și plăcere chipul lui Hristos. Odată, în mijlocul predicii, un copilaș chinez se ridică cu un asemenea chip în mână și întrerupse pe Andrew.

— Dar Iisus acesta pare un chinez, cu deosebire că are nasul prea mare. Nasul lui e ca nasul tău, dar pielea lui e ca a mea!

Și Andrew, care n-ar fi tolerat nimic de felul acesta din partea copiilor săi, zâmbi și-l lămuri că, într-adevăr, Iisus Hristos n-a fost un alb – și după aceea își continuă predica. Avea o nesfârșită răbdare cu oamenii din popor de care se simțea legat.

Oriunde mergea, în toamna aceea, i se păreau bisericile deosebit de înfloritoare. Membrii nu mai erau recrutați exclusiv din clasele cele mai sărace. Erau negustori bogați de mătase și ceai, proprietari de restaurante și prăvălii, care dădeau bucuroși bani pentru întreținerea bisericii. Cât vedea cu ochii, toate mergeau ca pe roate. Slujbele se țineau regulat și bisericile erau ticsite. Școlile, de asemenea, mergeau bine. Trecuseră timpurile când misionarii trebuiau să mituiască oamenii ca să-și trimită copiii la școlile creștine, dându-le totul gratuit, dându-le chiar hrană și haine. Se plăteau și taxe acum, când educația occidentală era la modă și chiar școlile guvernamentale erau reorganizate; bătrânii clasici fuseseră înlocuiți cu științe și matematici, și îndeosebi cu limba engleză. Toată lumea voia să învețe engleza. Dacă un băiat știa englezește putea căpăta un post la Standard Oil Company sau la Compania de tutun, sau putea chiar să obțină o bursă din fondul „Datoriile Boxerilor” și să plece, astfel, să studieze în America. Copiii de la sate cărora le plăceau cartea începuseră să viseze America întocmai cum părinții lor visau să-și treacă examenele administrației imperiale și să devină mandarinii.

Nu că Andrew ar fi încurajat pe vreun băiat să se ducă în America. Asta înseamnă ruina lui, spunea adesea. America, plină de automobile și cu oameni care nu se mai duc la biserică nu mai e ce

era odată. Văzuse undeva statistica morților din accidente de automobile în Statele Unite și niciodată nu le-a uitat de atunci. Îi plăcea să le citeze cu solemnitate când se vorbea despre progres și automobile.

— Treizeci de mii de oameni pe an, și majoritatea lor în iad! Căci, fără îndoială, numai asemenea oameni conduc nebunește!

Odată, un copil obraznic observă:

— Cu atât mai bine, pentru că atunci rămân mai puține suflete de mântuit!

La care el răspunse sever:

— N-aș vrea să văd nici măcar pe un baptist ducându-se în iad cu automobilul.

Se gândea, firește, la misionarul cu un singur ochi.

China era patria inimii sale. Renunțase să se mai gândească la alte țări, știind că aici își va trăi viața și aici va muri. În toamna aceea călătorea pe drumuri, se oprea în târguri și orașe. Buna primire a oamenilor îi încălzea sufletul. Ei făcuseră un fel de sărbătoare de gală din această călătorie circulară a sa, bucurându-se că s-a reîntors sănătos. Împlinise 69 de ani, ceea ce făcea 70 de ani după socoteala chinezilor – care dau copilului un an la naștere – și ei îi pregăteau banchete, îi ofereau suluri de mătase aurită acoperite cu cuvinte de laudă și învăluite în prapure de satin roșu cusute cu litere de catifea neagră, și, în cele din urmă, insignele înaltelor funcții onorifice, o imensă panoplie de mătase roșie înălțată pe un par. Era foarte încurcat și mulțumit, totodată. S-a întors acasă triumfător cu toate aceste daruri. Carie nu prea știa ce să facă, în căsuța aceea a lor, cu atâta mătase magnifică. În cele din urmă le-a pus pe toate într-o ladă în pod. Nu era loc pentru onoruri și glorie în casa aceea în care domnise jertfa de sine. Mai târziu, lada a căzut în mâna soldaților revoluționari, care și-au împărțit mătasea între ei, sfâșiind-o cu ghearele lor murdare și mărâind unul la altul, gata de ceartă. Andrew a fost încântat că a scăpat de ea, iar Carie se afla în mormânt atunci. Era, de fapt, singura dintre noi care se afla într-adevăr în siguranță.

Andrew s-a întors acasă după trei luni, senin și fericit. Fusese întotdeauna fericit în viață. Rarele sale melancolii le trata prin muncă și avea întotdeauna de lucru. Ani de-a rândul trăise numai cu planul său mereu lărgit și la răstimpuri sufletul îi era răcorit de extaz aflând că un alt suflet a găsit izvorul vieții și al rațiunii, care se afla, firește, în Dumnezeu.

Nu e chip să explici extazul acela al lui Andrew. Singurul lucru pe care l-am văzut asemănător este extazul unui părinte privindu-și pentru întâia oară copilul. Era o tandrețe paternă în Andrew pentru orice suflet care venea la el să se boteze. Avea o privire, o bucurie în fața lui când ridica mâna să binecuvânteze sufletul noului născut – pe care copiii cărnii sale nu au întâlnit-o niciodată când îi privea pe ei. Copiii adevărați ai lui Andrew nu erau cei ai sângelui, ci acei ai spiritului și se simțea legat mistic de fiecare suflet pe care-l pregătise pentru mântuire. Prin asemenea extaze renăștea și se reînnoia el.

Dar nici noi nu-l mai văzuserăm atât de exaltat ca în toamna aceea. Nu-i trecea prin minte că îmbătrânește sau că poate ajunge vreodată bătrân. Nu s-a privit niciodată în oglindă să-și vadă fața; doamna Pettibrew pusese capăt acestei cochetării cu mult timp în urmă. Părul îi încărunțise târziu și nu era încă alb; fața îi rămăsese tot atât de rumenă și ochii tot atât de albaștri. Clocotea de tinerețe, zvârlindu-și glumele lui uscate, răzând cu râsul lui tăcut, pentru că era fericit. Fericirea se măsură prin izbânda misiunii sale, prin dorința sufletelor de a se mântui – altminteri, de ce ar fi dorit să devină membri ai Bisericii? – iar munca lui rodea și sute de suflete doreau să se mântuiască.

— La ce te gândești? l-am întrebat într-o duminică dimineața la breakfast, când își așezase ceașca și părea că ascultă ceva, cu ochii aprinși, cu toată fața luminată.

— Mi-a venit deodată în gând astăzi, în mii de case, tineri și bătrâni, care până ieri adoraseră idoli, se pregătesc să adore pe Dumnezeu și în sute de biserici și capele vin să se roage și să asculte.

Era punctul cel mai înalt al vieții sale.

X

Puțin înainte de asta venise la stațiunea din care Andrew își făcuse căminul lui permanent un misionar mai tânăr, apoi încă alți doi. De fapt, după ce atâția ani dorise să fie singur pe câmpul lui de lucru, Andrew hotărâse că nu ar fi rău să aibă un tânăr sau doi lângă el. Îi plăceau tinerii și cu aceștia trei a avut întotdeauna un fel curios de a se purta, jumătate părintește, jumătate în glumă, neluându-i prea în serios și necăjindu-i uneori cu greșelile lor de limbă chineză. O dată, de pildă, unul din ei, socotind că poate folosi

o zi de sărbătoare păgânească pentru gloria lui Dumnezeu, a vârât-o în predica sa. Era ziua de naștere a zeului Floare, sau Hwa Shen, cum numea poporul pe zeu, și tânărul misionar predică elocvent împotriva zeului, îndemnând poporul să nu se mai închine lui. Dar intonă greșit cele două silabe și le transformă deci, inconștient în altele două, însemnând mazăre. Oamenii îl ascultau cu o solemnă uluire, neînțelegând de ce americanul acesta devenea atât de nervos cerându-le să nu se închine la mazăre – la care ei nu se închinaseră niciodată – iar Andrew se desfăta cu râsul lui tăcut. Era un lucru prea amuzant ca să nu-l povestească, ba poate că l-a povestit ceva cam de prea multe ori. Și nu era o glumă ușor de suportat pentru un tânăr și mândru misionar. Apoi mai erau și altele. Andrew știa foarte multe lucruri și era un erudit recunoscut în limba chineză; își petrecuse doar aproape întreaga sa viață în China. Era oarecum crud să râzi de un tânăr, dar Andrew nu se gândea la asta.

Și apoi era încăpățânarea lui. Fusesse obișnuit, atâția ani, să-și facă întotdeauna pe plac. Când cei trei tineri au votat împotriva lui la adunarea solemnă a stațiunii misionare, formată din patru bărbați cu drept de vot și patru femei fără drept de vot – Andrew a zâmbit. Cum, tinerii aceștia care au încă la colțul buzelor cașul seminarului, vor să-l învețe pe el ce să facă?

Ei i-au amintit regulamentul misiunii privitor la majoritatea voturilor – dar Andrew plesni din buze, râse tăcut și continuă să facă ce-i plăcea.

De fapt, Carie a fost cea care a luptat pentru el. Carie, cu inteligența ei franceză, care înțelesese că chiar și profeții complotază unul împotriva altuia. Spunea adesea, tulburată:

— Au să te arunce pe drumuri într-una din zilele acestea, Andrew, să vezi dacă n-o să facă așa!

— Oh! pfiu! nu pot face nimic! răspundea el absent, cu mintea la planurile lui.

El nu știa de câte ori îl apărased Carie în absența lui și cum îi stăpânise cu ascuțimea limbii sale. Căci există fără îndoială o dușmănie între bătrâni și tineri.

Când s-a întors acasă Andrew triumfător, în plinătatea tăriei și a succesului său, ei au venit într-o bună zi și i-au spus că s-a făcut un nou regulament al misiunii, în timp ce lipsise el.

— Ce fel de regulament? a întrebat Andrew.

Știa că misiunea făcea mereu regulamente. Un om ar fi fost

toată viața ocupat numai silindu-se să se țină la curent cu ele.

— A fost votată o nouă lege a scoaterii la pensie, spuse cel mai bătrân dintre cei trei.

Fusese odată funcționar într-un magazin și Dumnezeu îl chemase de acolo și-l trimise în China să mântuiască sufletele. Dar niciodată nu depășise sentimentele sale de inferioritate față de regulamente. Regulamentele veneau de sus. Continuă cu solemnitate:

— Legea este că misionarii ies la pensie la vârsta de 70 de ani.

Așteptau ca să înțeleagă Andrew; așteptau, acești tineri și drepti preoți în fața unui bătrân fiu al lui Dumnezeu, care crescuse aspru în muncă grea, în călătorii înfricoșătoare, trăind departe de orașe. Andrew nu era o figură de salon, cu toată distincția pe care o avea; cu toată seninătatea sa savantă și ținuta sa îngrijită. Niciodată nu-și bătuse capul cu lucrurile mărunte. Nimeni nu l-a văzut, bunăoară, ridicând batista unei femei sau sculându-se de pe scaun ca să-i ofere locul. Iar ceea ce oamenii numeau tact, el disprețuia cumplit socotindu-l subterfugiu și slăbiciune. I-a privit, deci, pe fiecare, pe rând. Flăcăi necopți - asta erau!

— Pfiu! exclamă tare.

Tocmai băgase de seamă că, de fapt, avea 70 de ani. Deveni foarte calm, chiar blând. Ce puteau înțelege tinerii aceștia? Erau atât de tineri. Cum, sunt atâtea lucruri pe care el de abia acum începe să le înțeleagă și de abia acum e în stare să le îndeplinească! China este o țară în care bătrânețea aduce influență și beneficiu. Oamenii îl respectă pentru că e bătrân, adică pentru că este mai bătrân ca alții.

Dar Carie a fost aceea care a luptat, Carie cu limba ei ascuțită și repede, cu simțul său fierbinte al dreptății și temperamentul ei înflăcărat. Stătuse nevăzută în odaia învecinată. Tinerii se temeau de ea și-i spusese lui Andrew la ușă, că vor să-l vadă singur.

— N-am avut încredere în ei din clipa când i-am auzit spunând asta, exclamă ea, povestindu-ne.

Se ridicase, trântind în grabă enorma ei cutie cu ace și gheme. Zile după aceea am găsit pretutindeni nasturi și jurubițe pe sub mobile. Aleargă în cealaltă odaie cu ochii de jăratec, cu părul electric. Știam cum trebuie să fi fost. Nu o văzusem oare pe Carie în luptă?

— Ce spuneți? strigă.

Nu-și controla tonul în asemenea împrejurări.

— Să ieșiți afară din casa mea! Nu e niciunul din voi vrednic să-i

poarte ghetele lui vechi! Voi iubitori de confort și de lene... El muncește mai vârtos decât oricare dintre voi. Și are 70 de ani, nu? Afară cu voi!

Și afară au și fost. Atâta ne-a mărturisit că le-a spus; „și altele multe pe deasupra”, adăugă Andrew uscat. Nu-i prea plăceau bătăliile lui Carie pentru el; după toate celelalte, e o femeie: „Pot să am grijă de mine, singur” îi spunea cu blândețe, dar ferm.

— Crezi că poți, dar nu poți, îi replica. Te-au doborât.

— Nu m-au doborât! răspunse.

Conversațiile lor erau adesea alcătuite aproape în întregime din contradicții.

— Ba da, spuse ea.

El se ridică brusc și ieși din odaie.

— Andrew nu are habar ce sunt oamenii în realitate, spuse când se închise ușa. El plutește atât de sus cu planurile lui grandioase, încât nici nu știe că se află în lume. Și se întâmplă că a fi creștin nu înseamnă întotdeauna a fi desăvârșit.

Carie era oarecum pesimistă în tot ceea ce privea firea omenească. Dar e adevărat că Andrew era nevinovat și orb. Andrew spunea că n-are să-și bată capul cu regulamentul pensionării. Nimeni nu-l putea scoate la pensie, decât singur Dumnezeu când îl va chema, la moarte.

— Îți pot suprima salariul și te pot goni afară din casa asta, îi spuse Carie.

— N-au s-o facă, răspunse el liniștit și adăugă: Iar dacă o fac, se vor găsi destui chinezi ca să ne dea adăpost și hrană.

Și într-adevăr, chinezii l-au salvat. Când au auzit de noul regulament, a urmat o consternare cum n-a fost alta. Bătrânul Învățător! Pentru că era bătrân! Dar în China bătrânii sunt onorați și sunt lăsați să-și spună cuvântul, iar nu îndepărtați din pricina vârstei lor, care le dă demnitate și semnificație. În fond ce vor acești tineri americani? Ei erau obișnuiți cu Bătrânul Învățător și el îi înțelegea și nu voiau pe altul ca superior. Delegații de chinezi curtenitori dar hotărâți au apărut și au prezentat documente semnate de liste lungi de nume. În cele din urmă Andrew a rămas nepensionat și mai triumfător ca întotdeauna.

Privind înapoi, pot înțelege de ce acestor preoți tineri nu le plăcea prea mult o asemenea zarvă în jurul unui bătrân ale cărui metode de lucru nu se mai potriveau cu ale lor. Nu era deloc plăcut să auzi că ei nu sunt iubiți și nici primiți atât de bine ca el. Dar nu-și

dădeau seama câți ani îi trebuiseră lui ca să cucerească dragostea aceasta, câtă persecuție îndurase, câți bolnavi nu vizitase, câți muribunzi nu veghease și cât de des nu ajutase un suflet care se zbătea în luptă. Nimeni dintre noi nu știam cât de des făcuse lucrurile acestea, pentru că nu se spusese niciodată. Făceau parte, pur și simplu, din lucrul lui. Foarte mulți chinezi îl iubeau pentru că Andrew nu cunoștea culoarea de rasă în ceea ce priveau sufletele și pentru că lua adesea partea omului galben împotriva albului. Lua partea convertitului singuratic, a predicatorului indigen prost plătit, împotriva preotului arogant, a misionarului cu aere de superioritate.

Dar tinerii aceștia erau sinceri. Ei credeau că Andrew era un obstacol în activitatea lor, în dezvoltarea sănătoasă a bisericii. El primea membri în biserică fără pregătirea și examinarea adecvată, spuneau vizitându-l din nou și muștrându-l neconținut.

— Primesc, prin autoritatea pe care mi-a dat-o singur Dumnezeu, orice suflet care mărturisește că se pocăiește și acceptă pe Iisus Hristos drept Mântuitorul său, le răspunse el cu privirea sa în altă parte.

Dar nu era destul, răspundeau ei. De aceea se găsesc ipocriți chiar printre conducători. Predicatorii indigeni nu sunt cu toții sinceri; poate cea mai mare parte din ei, din cauza prea marii toleranțe a lui Andrew, sunt vinovați de multe lucruri; corupție, taxe, deturnarea de fonduri, concubinaj în taină.

S-au așezat cei trei tineri prea drepți în fața lui Andrew și a lui Carie, și și-au expus motivele de acuzare. Pentru că, de data aceasta, Andrew și Carie i-au lăsat să intre. Andrew începu să se înspăimânte. Tinerii preoți stăteau în fața acestor doi bătrâni cu părul alb, căci părul lui Andrew albise parcă într-o săptămână, iar Carie avea de mulți ani părul ca zăpada. Tinerii aveau tot felul de fapte și cifre, iar Andrew nu se pricepuse niciodată la cifre. El știa în linii mari câte suflete salvase, câte școli și biserici avea și câți bani putea cheltui. Dar tinerii aceștia știau tot despre câmpul lui. Îl străbătuseră în lung și în lat cât timp fusese Andrew în America, cercetând, punând întrebări, luând note. Avuseseră iscoade în fiecare oraș și ele căutau pe dușmanii bisericii și se interesau de viața personală a celor în care Andrew avea nețărmurită încrederea. Când învinovățiră însă pe Ma, cel mai de aproape prieten, Andrew se ridică de pe scaun tremurând.

— Acum știu că sunteți... că sunteți cu desăvârșire greșiți, bâlbâi

el. Am mai multă încredere în Ma decât în voi, mai multă încredere chiar decât în mine.

Ei zâmbiră.

— Poate că asta a fost greșeala dumneavoastră cea mai mare; prea v-ați încrezut în oricine.

Tânărul mic și slab vorbi.

— Nu puteți să vă încredeți în chinezi.

Andrew învie cu un urlet. De puține ori în viața lui își pierduse blândețea și glasul lui a răsunat ca o mare goarnă.

— Dacă credeți așa, de ce-ați venit să-i mântuiți?! strigă. Cum puteți mântui sufletele pe care le disprețuiți? Rușine de acel urmaș al lui Iisus Hristos care disprețuiește vreun om, oricât ar fi el de păcătos!

Era în picioare, strigând. Carie sta alături, de data aceasta tăcută, pentru că nu mai avea nevoie de ea. Andrew se așează brusc; momentele acestea ale lui erau scurte și teribile. Tăcu o clipă, apoi reîncepu, mai liniștit.

— Trebuie să crezi în cei în mijlocul cărora ai fost trimis. Nu poți câștiga un suflet decât prin credință și răbdătoare înțelegere. Mai degrabă accept câteva suflete nesincere decât să refuz pe unul curat. Dumnezeu le va deosebi. El care trimite ploaia și asupra celor drepti ca și asupra celor nedrepți.

Dar erau faptele, cifrele; erau probe. Într-adevăr, au arătat câteva probe absolute.

Zile întregi, săptămâni, luni, a continuat lenta surpare a muncii lui, devalorizarea operei pe care o ridicase cu atâta trudă. Andrew refuză cu încăpățânare să creadă, dar începu să se simtă deprimat. Discuta neconținut cu Carie.

— Ceva din cele ce afirmau ei s-ar putea să fie adevărate, spunea Carie – e mai bine să recunoști ceea ce e adevărat și să încerci să corectezi ceea ce e rău.

Dar el nu voia să recunoască nimic. Argumentele ei îl întăreau tot mai mult în opoziție, și în opoziție energiile lui se înzeceau. Își păstră metoda ca și mai înainte, primind noi membri, refuzând să concedieze pe vreunul – nici pe Lin, pe care cei trei tineri îl acuzau că fumează opium, nici pe Chang, despre care spuneau că stăpânește o mare ceainărie cu fete cântărețe, în curtea bisericii. Cerea să i se arate mai multe probe înainte de a da afară un om. Și apoi, mai era Ma, care nega stăruitor orice lucru. Andrew crezuse întotdeauna în Ma.

Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi trăit Carie, nu știu. Ea rămânea întotdeauna lângă el, apărându-l în public și, în intimitate îndemnându-l să ia hotărâri, să fie energic, să se apere, aprobându-l și criticându-l totodată.

Dar Carie a murit în toamna următoare. Andrew știa că nu se simte bine, dar ea nu se simțise bine de mulți ani și Andrew nu aflase atunci aproape nimic, pentru că voința ei era colosală, iar trupul ei prea neînsemnat. Carie nu avea grijă de sine și nu se aștepta să aibă alții grijă de ea. Andrew avea părerea sa că femeile sunt, într-un fel sau altul, permanent bolnave, și asta părea că se verifică în climatul chinez. Pe de altă parte, Carie nu voise niciodată să-l vadă aproape de ea când era bolnavă. Îmbolnăvirea ei aducea cu sine o sumă de inconveniente, dar Andrew nu știa ce ar fi putut să facă și, oricum, mai erau două fete în casă. Carie stătuse în pat destul de multă vreme, dar el fusese atât de ocupat cu munca lui, atât de necăjit, încât a văzut târziu că e bolnavă, că este chiar foarte bolnavă.

Îndată ce necazul cu tinerii misionari își pierduse importanța, Carie l-a implorat să-și continue activitatea, dar el simți că e de datoria lui să nu plece de acasă înainte de examenul medical. După ce doctorul și-a făcut raportul, nu se mai punea problema plecării. Carie era bolnavă de moarte.

Când a aflat Andrew că, în afară de o minune dumnezeiască, viața lui Carie se apropie de sfârșit, primul lui gând a fost la sufletul ei. De data aceasta el n-a cerut minuni și nici nu le-a așteptat. Era neliniștit și nerăbdător cu privire la sufletul ei. Simțea că trebuie să-i vorbească.

— Niciodată n-am fost absolut sigur de sufletul mamei tale, i-a spus într-o dimineață, unei fete a lui.

Fata lui Carie i-a răspuns, cu o nuanță de asprime în glas:

— Sufletul ei o duce bine!

Andrew nu răspunse. Se urcă în odaia lui Carie. Dar îndată ce încercă să-i vorbească, ea își pierdu răbdarea și-l repezi așa cum nu mai fusese în stare s-o facă de mult timp.

— Du-te și vezi-ți de mântuirea păgânilor tăi, îi spuse, și ochii i se aprinseră o clipă.

Astfel că renunță să se mai îngrijească de suflet și Carie muri așa cum fusese.

Când sfârșitul era foarte aproape, infirmiera pe care o aduseseră

de la Shanghai, alergă în biroul lui unde lucra la revizuirea tălmăcirii Noului Testament. Printr-o ciudată coincidență, el lucra tocmai la scena răsturnării și solemnitatea morții îl copleșise.

— Se sfârșește! strigă infirmiera.

Andrew se ridică și o urmă sus, pe scări. Nu se putea grăbi; îi era frică. Să moară Carie! Aducea moartea prea aproape. Stătuse la căpătâiul multor muribunzi – și câțiva dintre copiii lui muriseră – dar niciodată nu i se păruse moartea atât de aproape de el ca acum.

Intră în camera pe care atâția ani o împărțiseră împreună, Carie și cu el; acum zăcea singură în marele pat pentru două persoane.

Își pierduse cunoștința; Andrew aproape că s-a bucurat de asta, pentru că nu prea știa ce să-i spună. Straniu, nu-i trecea nimic prin minte ce ar fi putut să-i spună. Așa că a rămas grav la capătul patului, așteptând. Odaia era plină de o înspăimântată solemnitate când ea își trase răsuflarea, o ținu în piept și o risipi cu un suspin adânc, pentru totdeauna. În tăcerea aceea care nu mai lua sfârșit, Andrew se întoarse și coborî scările, se duse în biroul său și închise ușa.

N-a mai vorbit de atunci de ea și niciunul dintre noi nu l-am văzut plângând. Dacă a fost sau nu văduvit, niciunul dintre noi nu știe. N-a luat parte la pregătirile din urmă și când l-am chemat la înmormântare s-a îmbrăcat cu grijă și a venit cu noi. A stat fără lacrimi lângă mormântul ei, iar fața îi era liniștită și gravă, ochii pecetluiți cu gravitate. Dar n-a spus nimic. După ce totul s-a sfârșit s-a înapoiat în biroul lui și a închis ușa. Fata lui Carie, neliniștită de purtarea aceasta, a trecut prin fața ferestrei, să vadă dacă nu cumva se tânguie înăuntru singur. Dar el lucra concentrat pe paginile Noului Testament, cu pensula lui chinezească în mână, pictând caracterele unul câte unul în lungul paginii. Fetei îi era peste putință să intre în birou, și atunci s-a dus sus, în dormitor – acum, dormitorul lui singur – să-l aranjeze. Pe pat era întins fracul. Îl luase din dulap, meditănd dacă îl va îmbrăca pentru înmormântarea lui Carie. Dar nu l-a pus, și a rămas acolo pe pat. Fata lui l-a luat și l-a atârnat din nou în dulap.

Nu a mai pomenit de atunci numele lui Carie, cât timp a trăit, afară de cazul când era întrebat direct. Nimeni nu poate spune dacă a suferit cu adevărat. Nu i-a vizitat niciodată mormântul. Dar ceva se rupsesse în el, izvorul și tăria încăpățănării lui. Nu mai era nimeni în casă care să-l contrazică, să-l laude, să-l mustre și să-l certe, descătușând în el energii. Casa era foarte liniștită cu o

singură fată, căci cealaltă se căsătorise și plecase să trăiască în susul fluviului. Viețuise întotdeauna cu un program precis și nu-i trecuse vreodată prin minte că ar putea să fie schimbat; dar uneori voia să-l schimbe și nu putea. Carie protestase întotdeauna împotriva programelor rigide; ei îi plăcea schimbarea și îi plăcea ca zilele să se deosebească între ele. Împotrivindu-se volatilității ei, lui Andrew îi părea important și prețios programul și singura cale de a realiza ceva. Acum, însă, i se părea mai puțin prețios, când nu mai era nimeni care să i-l turbure.

Spre marea lui uimire, cei trei tineri drepti au venit din nou la el, iar Carie nu se putea ridica din mormânt să lupte pentru el. În casa liniștită, Andrew le-a ascultat certitudinea și pentru întâia oară în viața lui a început să i se strecoare în suflet îndoiala. Poate aveau dreptate, poate tot ce făcuse el nu avea nicio valoare. Își duse mâna la frunte, cu vechiul lui gest de uluire și Carie nu mai era acolo să strige: „Niciunul dintre voi nu e vrednic să-i lege măcar șireturile la ghețe!”. Și ei aveau acum dovezi pentru tot ce afirmau – chitanțele pentru opium ștampilate cu ștampila bisericii, mărturisiri semnate, afirmații întărite cu jurământ. Toate se cutremurau și se mișcau în jurul lui. Carie era moartă, iar fiica ei era o biată fată copleșită de propria sa singurătate. Nu era nimeni care să-l călăuzească cerându-i să facă ceva pe care el nu voia să-l facă; făcându-l astfel să creadă din nou în el. În această clipă de neîncredere și ameteală, tinerii drepti i-au pus ceva înainte să semneze. Un fel de făgăduință că le cedează câmpul lui, astfel ca pentru onoarea bisericii ei să poată purifica misiunea. Fără să știe ce face, a semnat hârtia și a renunțat la opera lui întreagă.

Toată iarna aceea a stat acasă, într-o deznădăjduită torpoare. Îmbătrânise – izbutiseră să-l convingă, de data aceasta încărungi mai mult și, dacă se poate spune, deveni și mai slab decât era. Lucra câte puțin în fiecare zi la traducere, iar când vremea era destul de frumoasă se ducea într-o capelă de stradă să predice. Dar când se mai lăsase Andrew până atunci influențat de vremea rea sau bună? Izvorul lăuntric seca. Chiar când câțiva dintre cei mai credincioși convertiți ai săi au venit să-l roage să nu-i părăsească, Andrew a dat din cap deznădăjduit: „Am semnat ceva”, spuse suspinând adânc. Niciodată n-a știut prea bine ce hârtie a semnat, dar știa că i se luase totul. Iar Ma, care l-ar fi putut ajuta, zăcea în iarna aceea doborât de un nou atac de tuberculoză.

Apoi veni primăvara. Carie spusese fetelor sale: „Băgați bine de

seamă primăvara. Pe la 1 aprilie, Andrew devine nervos; nu e nimic dacă are 80 de ani, el tot are să vrea să pornească la țară și să predice”. Când îmboboceau sălciile la începutul lui aprilie și piersicii înfloreau și grâul era verde și fermierii erau în toiul muncii câmpului, Andrew într-o bună zi își ridică fruntea. Miroși văzduhul proaspăt. Și deodată lăsă din mână pensula și ieși din birou căutând pe una dintre fetele sale, cea mai tânără, care rămăsese acum femeia casei lui.

— Pregătește-mi lucrurile, îi porunci.

— Mi-a venit ceva deodată, spunea, câțiva ani după aceea. Am înțeles că fusesem un prost.

În câteva ceasuri se afla călare pe calul său alb, pornit pe drumurile pietruite atât de cunoscute, pe cărările netezi care urcau spre munte. Și cu fiecare kilometru îi creștea tăria. „Am înțeles că mă aflasem în păcatul deznădejdiei. Am descălecat și intrând într-un boschet de bambus, unde eram ferit mi-am legat calul, am îngenunchiat și m-am rugat la Dumnezeu să-mi ierte păcatul deznădejdiei. Și Dumnezeu m-a auzit și m-a descătușat și de atunci nu a mai îngăduit să-l pierd vreodată”.

Când a ajuns în primul sat în care avea o biserică, era foarte mâniat pe cei trei tineri drepti și oboseala îi trecuse.

Dar surprizele erau neplăcute. Descoperi, umblând dintr-un sat într-altul, că tinerii munciseră foarte mult. Totul fusese organizat din nou. Predicatorii chinezi pe care îi educase și în care se încrezuse Andrew erau, în cea mai mare parte, plecați, – „concediați”, repeta el de nenumărate ori, „fără cea mai mică dovadă reală și întemeindu-se numai pe zvonuri. Zvonuri! Hristos a fost răstignit pe temeiul unui zvon și a fost răstignit chiar de acei care se chemau pe sine drepti”.

O ură clocotind de furie îl cuprinsese înaintând în câmpul lui ruinat. Găsi unele din bisericile sale închise, cu ușile sigilate, iar școlile desființate. Când s-a întors acasă s-a dus la tineri ca să ceară o explicație. „Am găsit atâta corupție, spuseră ei, încât singurul mijloc era să închidem totul, să risipim membrii și să așteptăm să începem din nou”.

Și membrii, într-adevăr, fuseseră risipiți, glasuri noi, necunoscute, predica acum și câțiva străini stăteau și-i ascultau pe jumătate neatenți. Totul se dusese, opera întregii sale vieți fusese năruită.

Dar mânia era pentru el o tărie și un balsam. S-a adunat din nou

pe sine. Va începe din nou. Dumnezeu îi va da viață. Își va căuta vechii săi convertiți și va clădi cu ei noi biserici. Nu biserici prezbiteriane, nu organizații supuse dominației și regulamentelor oamenilor albi, ci biserici autohtone, independente, folosindu-se numai de banii lor, susținându-se și conducându-se pe sine. Începu să facă planuri și cu planurile pieri deznădejdea. După câțva timp uită și mânia și din nou se simți fericit.

Așa începu căutarea sufletelor pe care le salvase și le pierduse și acum le căuta din nou. Umblă prin orașe și sate toată primăvara și vara aceea. Ma se însănătoșise încă o dată și cei doi bărbați căutau împreună. Au fost suflete pe care nu le-a mai găsit niciodată. Dispăruseră în timpul purificării. Pe alții i-au găsit reîntorși la vechii lor zei, iar pe alții i-au găsit șovăitori, neștiind ce să facă și de aceea s-au bucurat întâlnind din nou pe „Bătrânul Învățător”, fericiți că se pot alătura din nou lui. Și au fost alții – destul ca să-l poată liniști și mângâia – care rămăseseră credincioși, rugându-se lui Dumnezeu în casele lor după ce ușile bisericilor fuseseră sigilate. Acestea erau nucleele bisericii noi pe care avea să o zidească Andrew, biserica independentă de prostiile sectante și de slăbiciunile oamenilor. Aceștia erau bărbații care priveau pe Dumnezeu în față. Se întâlneau împreună în locurile cele mai sărace, într-o cameră cu podea de lut, într-un han de țară. Dar Andrew le insuflă pasiunea aprinsă a independenței. Și era foarte fericit.

Cei trei tineri au aflat ce făcea Andrew. Aveau iscoadele lor care le aduceau știri. Andrew, spuneau ei, împărțea biserica. Provoca disensiuni. O biserică indigenă independentă! Era o erezie.

Când a sosit acasă, ei îl așteptau laolaltă și i-au pus în față hârtia pe care o semnase. Dar de data aceasta Andrew era tare. S-a mulțumit să spună „pfui!”, și refuză chiar să privească hârtia.

— Am semnat-o sub presiune, declară. Nu e nici măcar legal. Am să jur în fața consulului, dacă voiți.

Era iarăși liber, liber de orice legătură. Dar el era bătrân și ceilalți erau tineri. Erau multe necazuri pe care i le puteau face, deși el le uită îmbătat de excelenta lui dispoziție. Opera lui Dumnezeu trebuia continuată. Dumnezeu va triumfa. Dar deocamdată el își extenua trupul cu aceeași urgie ca și în tinerețe. Pocnea din buze ori de câte ori fiica lui îi atrăgea luarea aminte. Iar tinerii erau gata să folosească împotriva lui presiunea autorității misiunii. Putea fi concediat, trimis în America fără să se mai poată întoarce, scos la

pensie. Fata lui începu să se sperie.

Carie își lăsase sângele în fiecare dintre copiii ei. Niciunul nu era asemenea ei, dar toți erau luptători și nu se temeau de niciun om. Și sângele ei clocotea acum în dorința de a lupta pentru Andrew. El trebuia salvat și făcut fericit. Nu trebuia să se mai simtă încă o dată bătrân, lăsat la o parte și nefolositor. Trebuia să se găsească neconținut de lucru pentru el, vreo muncă de făcut pentru Dumnezeu, căci altceva nu socotea vrednic să muncească.

Căutau o astfel de salvare pentru Andrew încât el să nu afle că a fost salvat, nici că avusese vreodată nevoie de salvare, căci era un trufaș fiu al lui Dumnezeu. Unde își putea găsi el locul în lumea tinerilor? Se părea că nu mai e loc pentru el. Trebuia luat în altă parte și lăsat să lucreze undeva liber, așa cum lucrase întotdeauna, pentru că libertatea era singurul văzduh în care putea viețui sufletul său.

Se întâmplase că o parte din eforturile vieții lui Andrew se cheltuiseră pentru a înființa un seminar. Pasiunea aceea a lui pentru un cler educat și cult depășise proporțiile clasei în care-și pregătea colaboratorii și se desfășură în plănuirea și clădirea unei școli unde tinerii puteau veni să-și dobândească o adevărată educație. Școala începuse umilă cu mulți ani înainte, dar crescuse prin donații, fonduri și cereri, prefăcându-se într-un grup de clădiri de cărămidă, din care mai multe secte ale bisericii protestante făcuseră o instituție de oarecare demnitate, deși tradiția sa a rămas întotdeauna conservatoare. Pentru acest seminar luptase el ani de-a rândul, repetându-ne maxima: „E mai bine să stai înlăuntru și să lupti, decât să ieși afară și să pierzi orice nădejde de biruință”. Andrew nu se temea de modernism, după cum nu se temea de diavol. Era un adversar serios și un adversar serios îi plăcea întotdeauna.

Către această instituție, deci, își îndreptă ochii unul din copiii lui Carie. Ar fi fost un loc excelent pentru Andrew să lucreze, la bătrânețe. Ar fi făcut tocmai lucrul care îi plăcea atât, să învețe pe tineri, să stea zilnic în preajma lor, să le împărtășească din experiența lui. Acolo ar fi scăpat de jurisdicția celor trei dreptți, iar dacă ei s-ar fi apropiat, fiica lui Andrew ar fi avut de grijă. În sfârșit – amănuntul cel mai însemnat – ar fi putut sta în casa fiicei lui, care trăia la Nanking, acolo unde se afla seminarul. Slăbise prea mult și rumeneala îi pierise, lăsând un soi de transparentă albeață din mijlocul căreia ochii lui străluceau prea albaștri și fără nimic

pământesc în sticlirea lor. Dar înainte de toate, trebuia obținut locul pentru Andrew.

Era un lucru pe care fata îl făcea cu greutate. N-ar fi cerut niciodată ceva, pentru sine – semăna prea mult lui Carie. Dar acum trebuia s-o facă, pentru Andrew. Așa că s-a dus la demnitarul eclesiastic care se afla atunci la conducerea seminarului, i-a spus pe față cum stau lucrurile și a încheiat ca un adevărat om de afaceri:

— Așa că trebuie să găsiți ceva pentru el aici, unde aș putea să-l îngrijesc și să-l fac fericit. Și vă rog să nu aplece nimic de vizita aceasta pe care v-am făcut-o.

Demnitarul cunoștea pe Andrew și temuta sa familie și pe cei șapte copii. Iar pe vremuri discutase de câteva ori cu Carie asupra lui Andrew. Șovăia și se juca cu un press-papier pe biroul lui. Era, își amintește fata lui Carie, un băiețuș de lut ars pe un buffalo.

— Nu avem locuri vacante, murmură el și adăugă ceva asupra obligației de a angaja oameni tineri.

— Dar nu în China, spuse hotărâtă fata lui Carie. Vârsta nu are, aici, nicio importanță. Pe de altă parte, fără îndoială că poate învăța ceva pe tineri, din toți acești ani ai săi.

S-ar fi spus că nu fata lui Carie a plecat, refuzată dar nebiruită. Nu degeaba fusese crescută într-o sectă în care femeile nu aveau voie să vorbească. Ele dobândeau tot ce voiau pe alte căi.

S-a întors din nou, și apoi iarăși și iarăși.

Și străvechea metodă feminină își dobândi recompensa. Într-o clipă de extremă oboseală înaltul demnitar spuse, jucându-se cu buffalul de lut:

— Firește, plănuisem un fel de curs de corespondență...

Ea nu-i lăsa să-i scape prilejul.

— Exact lucrul care trebuia.

— I se vor da doi, trei asistenți capabili, în stare să facă propriu-zis cursul, continuă demnitarul.

Ea râse în taină. Ca și cum Andrew ar fi putut fi împiedicat vreodată să facă el ce avea de făcut!

— N-are să vă coste nimic, va continua să primească salariul din țară, adăugă ea cu diplomatie.

— S-ar putea aranja ceva, acceptă el fără entuziasm.

Era, deocamdată, o temelie – și fata lui Andrew clădi pe ea. Clădi la ambele capete. Îi spuse lui Andrew că va fi invitat de către seminar și avu grijă ca scrisoarea de invitație să fie ceva mai caldă.

Acolo va găsi un titlu și o poziție bună, precum și o muncă de îndeplinit. Va fi Decanul Școlii de Corespondență - o școală care nu exista.

— Dar va fi cu atât mai pasionat s-o faci, îl ispiti ea.

Și sosi imediat după invitație, iar sângele pe care îl avea de la Carie o învăța cum să-l convingă.

— Poți să conduci bisericile independente tot atât de ușor din casa mea și nu va mai fi nimeni care să ți se amestece în treburile, în același timp vei putea învăța pe tineri și vei avea destul timp ca să lucrezi la Noul Testament.

Era o imagine caldă a libertății, la care el n-a putut rezista. Era, spunea el, o lărgire a activității lui, a rostului său în lume și ca atare era, fără îndoială, chiar voința lui Dumnezeu.

— Sunt sigură că asta este, spuse fata lui Carie mulțumită.

Așa că bungalovul misiunii, din care făcuse Carie un cămin pentru atâția ani, a fost desfăcut. A urmat o mică vânzare patetică; nu era nimic care să valoreze prea mult, iar cele câteva lucruri prețioase fuseseră salvate: biroul și orga lui Carie, leagănul în care-și legănase ea toți pruncii, cărțile și masa de lucru a lui Andrew, câteva tablouri. Au fost puse toate într-un șlep și trimise pe fluviu, casa a rămas goală, iar grădina aceea frumoasă abandonată singurătății. O viață stranie avea să se statornicească în ea - viața de haimanale a noii revoluții care începea atunci. Când fata lui Carie mai văzu o dată casa, pentru ultima oară, clădirea care fusese atât de plină cu amintirile copilăriei, după-amiezile fierbinți de vară, diminețile de Crăciun, cântecele lui Carie, întoarcerile lui Andrew acasă - clădirea ajunsese o ruină în care rânjea jaful și deznădejdea revoluției. Douăzeci de familii de refugiați se îngrămădiseră în camerele pe care le păstrase atât de curate și gipsul era sfărâmat. Pe podele crescuseră de câteva degete murdăria omenească și bieteile făpturi priveau prin găurile ferestrelor asemenea unor câini deznădăjduiți. Iar grădina, unde își crescuse Carie trandafirii și unde crinii înfloriseră sub bambuși, fusese bătătorită de necurmata alergare a atâtor oameni. Dar ochii lui Carie erau bine închiși în mormântul ei. Și de asta sunt cu adevărat fericită.

Andrew avea să mai trăiască zece ani. I-a început fericit, arătându-și pe loc nemulțumirea față de odaia pe care i-o dăduse fiică-sa în casa ei. Fata se străduise mult pentru camera aceea.

Întâi de toate, alesese pe cea mai bună și mai spațioasă dintre camere, cea care avea ferestrele spre munte și spre pagodă, camera care era neconținut încălzită de soare. O mobilase cu lucrurile de acasă - covorul din salonașul lui Carie, scaunul lui Andrew, pendula pe care el o învârtise cu regularitate timp de patruzeci de ani, cărțile sale în rafturi - și făcuse apoi perdele pentru ferestre, albe, foarte simple, căci îl cunoștea pe Andrew. Era mândră de camera aceea, îl împinse înăuntru.

— Casa întreagă îți aparține, tată, dar asta e camera dumitale specială.

Dar repede se văzu că Andrew nu se simțea bine în ea. Începu să cutreiere casa, cercetând odaie cu odaie.

— Camera aceea a mea, se plângea, e prea mare, prea multe lucruri în ea. Și arată prea luxoașă.

— Poți lua orice cameră îți place, îi spuse fata.

Alesese o cămăruță deasupra bucătăriei și lucrurile i-au fost duse acolo. Încă o dată fiică-sa puse perdelele, așeză tablourile și întinse covorul. Andrew nu se afla acolo când s-a făcut mutarea și n-a spus nimic când se întoarse. Dar în seara aceea, după ce plecase să se culce, au auzit cu toții zgomote prelungite în noapte. Fiică-sa veni la ușă.

— Nu, răspunse el cu seninătate.

Ea încercă clanța, dar ușa era încuiată, așa că după o clipă își dădu seama că nu e nimic de făcut și plecă.

A doua zi dimineață, când intră în camera lui - după ce Andrew plecase la lucru - nu-i venea să-și creadă ochilor. Podeaua era dezgolită și perdelele pieriseră și nu mai era niciun tablou. Nici chiar portretul lui Carie atârnat de ea pe perete. Iar perna pe care o pusese pe speteaza scaunului ca să înmoaie asprimea lemnului dispăruse. A doua pătură pe care o pusese ca să înmoaie asprimea patului de fier - pe care Andrew insistase mult să și-l cumpere singur - dispăruse și ea.

Se uită sub pat și găsi covorul și pătura, iar în odăița de alături se aflau perdelele și tablourile. Odaia era acum o celulă și soarele bătea în plin, fără milă, arătând-o goală și hidoasă. Andrew însă o aranjase după pofta inimii sale. De câteva ori în anii care au urmat după aceea, fiică-sa a încercat s-o înfrumusețeze cu ce putea, așezând iar perdelele la ferestre, perdele mici și ieftine, sau introducând o pernuță aproape nevăzută și de mai multe ori se silise să îndulcească patul acela cu salteluță tainică. Dar Andrew nu

suferea lucrurile acestea nici măcar o zi. Fiica lui le găsea întotdeauna așezate sever deoparte, sub pat sau în cămaruță. Andrew își cuceri, în cele din urmă, felul său călugăresc de viață.

Și-a luat în serios noua sa ocupație și a fost întrutotul fericit. Nu-l supăra nimeni și trăi splendid. Era ocupat din zori până noaptea târziu. Avea neconținut conferințe cu oamenii pe care îi alesese să conducă noua mișcare independentă. Traiul nu-l costa nimic în acele zile. Avea două costume de haine destul de bune și nu fusese silit să cumpere nimic ani de-a rândul, așa că putea să-și cheltuiască tot salariul cu mișcarea independentă. Pentru că, desigur, trebuia să fie cineva care să viziteze bisericile, să învețe poporul și să încurajeze elementele pentru expansiune. Expansiunea! A fost izvorul energiei lui Andrew toată viața lui.

Mărturisise că acei bărbați din biserica independentă care veneau cu atâta regularitate să ia banii lui Andrew, n-aveau figuri prea liniștitoare. Dar Andrew nu putea suporta să fie criticați. Aceștia erau ce-i mai rămăsese din munca lui de o viață.

— Pfiu! Nu e de vină el dacă are o asemenea figură! spunea când fiică-sa își mărturisea neîncrederea în vreunul din ei. Nici mie nu-mi place un bărbat drăguț. El e un suflet solid convertit și asta e singurul lucru care interesează.

Dar sufletele solid convertite priveau uneori cu ochi prea vicleni, ochi care nu îndrăzneau să întâlnească privirile fiicei lui Carie, iar mâinile pe care le scoteau din mânecile lor lungi erau respingător de murdare și pofticioase după bani. E foarte probabil că cei trei tineri dreپți avuseseră, în cele din urmă, măcar în parte dreptate și că grăul lui Andrew era amarnic semănat cu neghină. Dar era un suflet atât de nevinovat și de încrezător! Se simțea însă fericit și fata lui era mulțumită.

Era într-adevăr pe deplin fericit. Venea acasă serile exaltând de ziua care trecuse, pentru că iubea munca în seminar. Prezența tinerilor chinezi care se pregăteau să plece și să predice Evanghelia, îi sălta inima de emoție. Îi plăceau oamenii cu care lucra și începu, pasionat, să plănuiască o școală de corespondență de cea mai bună calitate. A cerut programele școlilor de corespondență din toată lumea și a luat de la fiecare ceea ce i s-a părut mai bun. Versiunea sa a Noului Testament își găsi astfel o nouă rațiune de a fi pentru că, fără îngâmfare, Andrew considera traducerea sa ca pe cea mai bună și singura inteligibilă. Ținând seama numai de datoria lui așezase această versiune printre

textele programei celei noi. Când totul a fost gata, noua Școală a fost anunțată și a obținut imediat un mare succes. Timp de zece ani Andrew a văzut cataloagele sale numărând studenți cu sutele. Printre ei erau tineri din toate țările Orientului, câțiva din Insulele Mărilor de Sud și alți câțiva chinezi din Statele Unite. Andrew era îndeosebi mândru de asta. În același timp, el lucra pentru bisericile independente și de două ori pe an angaja o barcă – pentru că își vânduse vechea sa luntre ca să obțină bani pentru noua mișcare – și se ducea să viziteze membrii.

Astfel că Andrew nu îmbătrânea. Dar se putea vedea că trupul, în ciuda voinței sale, devenea tot mai insuficient pentru vasta întindere a sufletului său. Venea acasă după fiecare călătorie secătuit și alb, de o albeață care făcea carnea sa opacă. Soarele, oricât de puternic, nu-l mai putea rumeni în acele zile. Era de o albeață înghețată și asta îl făcea mai nepământesc ca oricând. Fata lui l-a rugat să renunțe măcar la vizitele lungi la bisericile sale, dar Andrew nu s-a învoit.

Sosi însă și ziua când a trebuit să renunțe. A venit odată acasă, într-o după amiază însoțită de octombrie, pe neașteptate, și fata lui își dădu pe loc seama că e grav bolnav. Se clătina pe treptele de piatră ale scării de la intrare și lumina soarelui părea că lucește prin el, ca și cum ar fi fost deja un duh.

Nu voia să răspundă la întrebări și fiică-sa – care-l cunoștea bine – nici nu i-a pus vreuna. L-a suit în pat și a trimis după doctor, care veni și-i spuse că e grav bolnav de dizenterie. Stând alături de el noaptea întreagă, ea află întâmplarea, frântură cu frântură. A simțit că e de datoria lui să mănânce mâncărurile pregătite pentru el de către vechii săi convertiți.

— Erau oameni săraci, murmură, și probabil că au cumpărat ceva ieftin, dar au avut intenții bune...

S-a întors la barca lui și a zăcut acolo trei zile și două nopți cumplit de bolnav.

— Trei zile! strigă fiică-sa. De ce n-ai venit acasă sau n-ai trimis un mesager să ne spună?

Nu putea, se pare. Căpitanul bărcii era un mizerabil care văzând că bătrânul e sub puterea lui nu voia să plece fără bani. A luat tot ce avea Andrew, ceasul și tocul lui și toate lucrurile lui și n-a vrut să-l aducă acasă, pe jumătate mort, decât după ce i-a făgăduit că nu va încerca niciodată să-l pedepsească. Dar noi eram mulțumiți că omul acela nu-l omorâse și nu-i zvârlise trupul în fluviu,

mulțumiți că nu-l lăsaseră să moară.

Câteva zile a fost foarte aproape de moarte, apoi a urmat împrejurarea cea grea. Doctorul spusese că Andrew trebuie să se ducă la spital, dar Andrew a refuzat prin ceea ce părea a fi ultima răsufare. Nu fusese niciodată într-un spital și nu avea nicio încredere în infirmiere și în morala lor, spunea. Era prea slab ca să poată fi contrazis și supărat, dar îndată ce s-a întremat puțin, doctorul, prin vaste amenințări, a izbutit să-l convingă să intre în spital. Dar n-a folosit la nimic. Odată ajuns acolo, el a insistat să-și examineze încontinuu foaia de observație, așa cum era pe jumătate delirând din pricina febrei, și la fiecare câteva minute suna clopoțelul ca să amintească infirmierei că el e un om foarte bolnav și că trebuie să ia doctoria la cutare și cutare ceas. Îndată ce a ajuns pe deplin conștient, a insistat să fie dus acasă. Atunci a spus el: „Am o fată care n-are nimic de făcut altceva decât să aibă grijă de mine”, și a provocat o furtună atât de mare încât a trebuit să fie dus acasă pe loc, deși era atât de bolnav încât nu putea sta pe picioare.

Așa că fiica lui s-a îngrijit de el și Andrew s-a făcut iarăși bine. Dar n-a fost atât de bine ca înainte. Boala îl înspăimântase. Sta odată într-un șezlong într-un colț înșorit al grădinii cu o pătură pe genunchi. Fata lui îi aduse o ceașcă de supă. El ridică spre ea ochii săi albaștri, solemn, și spuse deodată:

— Am aproape șaptezeci și cinci de ani!

Fata îl privi și văzu o teroare copilărească în ochii săi. Inima i se topi deodată, dar ea rezistă dorinței și nu-l cuprinse în brațe ca să-l liniștească. Andrew s-ar fi simțit extrem de încurcat față de o asemenea demonstrație. În loc de asta, începu să-i potrivească pătura și spuse:

— Ce înseamnă 75 de ani? Familia dumitale a trăit până la adânci bătrânețe, de ambele părți. Și acum te-ai făcut bine. E o dimineață splendidă și tocmai mă gândeam că ar trebui să revizuiești cartea dumitale asupra idiomurilor chinezești. Nu există alta care să-i ia locul dacă ai s-o lași să se epuizeze.

— E adevărat, exclamă el, flatat. Mă gândeam și eu la asta.

Dar a fost cea dintâi spaimă. De atunci n-a mai plecat în altă călătorie circulară și mișcarea bisericilor independente n-a fost desăvârșită niciodată. Anumiți oameni veneau și plecau – asta a durat cât timp a trăit – și el le da toți banii, dar fiica lui n-a pus întrebări. Dacă bisericile independente îl fac fericit, lasă-l să le

cultive, deși erau pline de escroci.

Munca de seminar a fost, totuși, munca ideală a bătrâneții sale. În fiecare dimineață se deștepta devreme, lua nerăbdător breakfastul și imediat după aceea era bine așezat în ricșa sa personală, confortabilă – o biruință pe care fata lui o avusese asupra-i – și era la birou la ceasul opt. Îi plăcea viața de seminar, adunările unde îi venea rândul să predice, mirarea și ieșirea tinerilor din clase, corespondența lui voluminoasă. Se simțea ocupat și necesar.

Iar tinerii veneau la el pentru sfaturi și confidențe. El le asculta povestea sărăciei lor și într-un fel sau altul mai ciupea ceva de la sine și le venea în ajutor. Fata lui trebuia să-l observe cu atenție, altminteri nu i-ar mai fi rămas nimic. În fiecare săptămână, ea se ducea în cămăruță și privea puținele lui haine.

— Unde e vesta aceea de lână care ai primit-o de Crăciun? Îl întreba, sau îi spunea: Nu găsesc decât două perechi de ciorapi de lână.

Și cunoștea destul de bine privirea aceea vinovată a lui.

— Unul din băieți tremura grozav ieri, clădirea nu este încălzită și el e prea sărac să-și cumpere o haină căptușită. De altfel, eu am flanela mea cea veche, n-aveam nevoie de vesta aceea fantezistă.

— Nu pot purta decât o pereche de ciorapi, spunea nerăbdător. Nu sunt centiped, sper!

Și coolie care trăgea ricșa purta cu mândrie redingota care formase obiectul atâtor discuții între Andrew și Carie. Andrew sta acum în ricșă cu o mulțumire deosebită.

— În sfârșit, chestia aceasta se dovedește a fi bună la ceva, spunea. Omul cu bun simț, i-a cusut cozile; mă întreb de ce n-am făcut eu asta mai demult.

Era inutil să i se dea lucruri. Am încercat să-i îmbunătățim garderoba sa sărăcăcioasă cu prilejul Crăciunului și a onomasticilor și al oricărui pretext pe care îl găseam, dar el dădea pe loc tot ce nu folosea și nu era deloc plăcut să vezi o haină nouă, care tocmai i se dăduse, atârânănd pe trupul plăpând al unui student în teologie. Andrew era un creștin exasperant de literal. Își dăruia prețiosul său ornic unei capele de stradă, motivând că nu mai are nevoie de el deoarece are un ceas, deși își rezervase dreptul de a se duce o dată pe săptămână ca să-l întoarcă.

Dar nu era în întregime mulțumit numai cu munca de seminar. Cursul său de corespondență nu-l ocupa prea mult, spunea, și a

fost plăcut emoționat când i-au dat o clasă sau două. Niciun student nu-și cheltuia atâta timp în pregătirea lecției ca el. Pentru că Andrew socotea că munca de a învăța pe tineri să țină predici este o muncă sacră. Era o extindere a prilejului său de a salva sufletele. Prin acești tineri putea atinge alte multe suflete.

Dar chiar așa, nu era mulțumit cât timp nu predica direct sufletelor nemântuite. Astfel că de două trei ori pe săptămână, spre disperarea hamalului care trăgea ricșa, se ducea în cele mai populate cartiere ale orașului unde, în două locuri, închiriasse mici camere cu deschiderea spre stradă. Acolo sta și predica poporului care se așeza câteva clipe pe o bancă liberă. „Are o inimă prea fierbinte pentru un om atât de bătrân”, spunea adesea trăgătorul ricșei. Și pornea la drum cu un suspin adânc.

XI

Dar nu îi era scris să aibă încă liniște pentru munca lui. În timp ce trăia aceste zile pline de zel, o nouă furtună se ridica în Sud, furtuna ultimei și celei mai mari revoluții a Chinei.

Andrew nu-i dăduse prea mare atenție. Fuseseră atâtea războaie și revoluții în zilele sale, iar el refuza să plece numai pentru simplul fapt că se auzea de un alt război. Nimeni nu-i va face nimic, spunea adesea. Așa că el a rămas în timp ce ceilalți fugiseră; pleca și venea, conform programului său zilnic de lucru, așteptând, poate, la capătul unei străzi să vadă mărșăluind vreo armată, dar necedând nimic altceva eternelor răsturnări ale vieții politice chineze.

Și oamenii simpli, văzându-l plecând și venind ca de obicei, se simțeau liniștiți și în siguranță.

— A plecat Bătrânul Învățător? se întrebau unii pe alții.

— Nu, n-a plecat, se răspundea, și asta îi liniștea pe loc. Dacă ar fi plecat Bătrânul Învățător, nici nu știm unde ne-am putea ascunde, spuneau ei adesea.

Și n-a plecat niciodată. Pocnea din buze disprețuitor la afirmația că această revoluție e deosebită de toate celelalte. Când oamenii vorbeau despre noua influență bolșevică, el refuza să-i acorde vreo importanță. Și bolșevicii erau oameni, de fapt. Pe de altă parte, „chinezii n-au să se împace niciodată cu ei”, repeta adesea cu încredere. Era unul din secretele imensei sale seninătăți că întotdeauna credea cu tărie în ceea ce spusese odată.

Așa că în timp ce noua revoluție s-a întins din Sud și s-a încolăcit în China centrală și a bătuit din nou pe valea fluviului Yangtze, Andrew o privea fără teamă, și de fapt, de data aceasta, cu oarecare indiferență. Văzuse atâtea revoluții venind și plecând și nelăsând nimic altceva decât ruină în urma lor, încât nu putea fi optimist. Pe de altă parte, mintea lui se depărta tot mai mult de treburile oamenilor, trudindu-se spre singurul înțeles central al vieții sale, opera lui. Își dădea acum seama că mai are foarte puțini ani de trăit și nimic nu-l putea face să se depărteze de operă. Nu auzea, deci, apropierea furtunii. Când pătrunseră veștile despre asasinarea unui preot catolic, el observă calm:

— Era catolic și bănuiesc că lor nu le plac catolicii.

Când consulii străini au început să trimită vești, sugerând că femeile, copiii și bătrânii să părăsească de urgență Shanghaiul, deoarece nimeni nu poate prevedea cu exactitate ce atitudine vor avea armatele care se apropie, lui Andrew nu-i trecea prin minte că ar putea fi și el numărat printre bătrâni. Cum! Să fugă laolaltă cu femeile și copiii?

Dar albi erau atunci împărțiți. Unii din ei socoteau că noua mișcare nu putea aduce nimic bun, așa cum e condusă de tinerii chinezi cu educație occidentală și ajutată de bolșevici. Erau alții care credeau în ea și alții, cei mai mulți, care nu știau ce să creadă nici ce să facă. Veștile despre cum sunt tratați albi care soseau din teritoriul revoluționar erau deprimante, dar nimeni nu putea aduce probe ca să le confirme. Zvonurile nebunești ating cele mai demente proporții în China, țara cu multe limbi și nenumărate prejudecăți.

Fata lui Carie a luat partea revoluționarilor. Admira pe Sunt Yat-Sen din copilărie. Carie o învățase asta. „Ceva are să vină de la el”, spunea adesea Carie cu tonul unei profeții încrezătoare. Așa că atunci când Andrew i-a spus că nu pleacă la apropierea armatelor revoluționare, fiica lui nu s-a opus.

Apoi a venit dimineața, când comunicatul consular a devenit foarte aspru, aproape o poruncă – atât cât se poate porunci într-o națiune democratică – prin care se cereau tuturor americanilor bătrâni, copii și femei să plece de urgență, pentru că rapoartele indicau o puternică acțiune antistrăină din partea revoluționarilor. Se apropiaseră foarte mult, armatele acestea. Dacă cineva asculta cu atenție, putea auzi bubuitul tunurilor. Și ultimul grup de albi care se hotărâse să părăsească orașul trebuia să plece, în acea zi. Era

ultima șansă. Dacă o refuzau, nu mai aveau alta. Toți ceilalți care rămâneau, rămâneau cu orice risc, până la urmă, pentru că bătălia era aproape și porțile cele mari ale orașului se închideau. Nimeni nu mai putea intra sau ieși până ce nu se va ști cine a biruit.

Fiica lui Andrew căzu pe gânduri în acea dimineață. Ea credea în revoluționari; dar ar putea să înceapă jaful după bătălie. Se gândea la copilașii ei, la sora ei care se refugiase dintr-o cetate din interior ocupată deja de revoluționari și de abia scăpase cu viață. Și mai era și copilul surorii ei. În sfârșit, cu copiii o putea scoate la capăt, dar ce se făcea cu Andrew? El nu putea să umble prea mult și nu putea îndura greutatea. Îl imploră, deci, să se ducă undeva în siguranță.

Dar Andrew, când era silit împotriva voinței sale, avea un mijloc curios de a se îmbolnăvi pe loc. Nu era o fraudă conștientă, era o îmbolnăvire reală provocată de durerea de a nu i se respecta voința. Când fiică-sa se urcă la el să-i spună să se pregătească de plecare, îl găsi întins pe patul de fier, cu cearceaful tras până sub bărbie.

— Mi-e rău, șopti cu glas stins. Mi-este peste putința să merg.

Ea îl privi; îl cunoștea bine, așa, că nu încercă să-l convingă.

— Atunci rămânem cu toții, îi spuse, și pleacă, închizând ușa după sine.

În tot cursul acelei zile bubuitul tunurilor a crescut din ce în ce mai puternic și ecoul răsună tot mai năprasnic lovindu-se de stâncile muntelui. Pe la apusul soarelui porțile orașului erau închise și pretutindeni stăpânea o stranie și încordată liniște. Magazinele fuseseră ferecate și străzile goale. Oamenii ședeau înapoia ușilor încuiate, așteptând Dumnezeu știe ce. Făcuseră același lucru de nenumărate ori până atunci, și chiar copiii trecuseră prin războaie. Dar de data aceasta era ceva deosebit. Se auzeau atâtea lucruri. Muncitorii, servitorii, ucenicii, sărmanii care trăiau în colibe de lut, erau pradă unei stranii neliniști. Nimeni nu știa la ce trebuie să se aștepte.

Pe străzile pustii ricșa lui Andrew trecea ca de obicei, trasă de hamalul îmbrăcat în vechea lui redingotă. Era martie și văzduhul încă destul de rece. Andrew predicase în acea noapte într-una din capelele sale de stradă, dar nu venise aproape nimeni să-l asculte. Cei care trecuseră pe acolo dispăruseră repede în întuneric. Sosind acasă, găsisse lumină în toate camerele și un convoi de vecini chinezi furnicând în fața porții. Subsolul era plin de oameni săraci și

necunoscuți, veniți să se adăpostească. Până atunci, casele străinilor fuseseră ascunzătorile cele mai sigure. În niciun război, de la 1900 încoace, nu fuseseră atacați străinii; străinii aveau torpiloare și tratate care le purtau de grijă. Toate acestea erau destul de cunoscute lui Andrew. Sta în salon cu familia și prietenii lor chinezi. Numai copiii, necunoscând primejdia, adormiseră.

— Parcă dă în clocot podeaua, spuse. Subsolul e prea plin.

Apoi adăugă:

— Îmi pare bine că am rămas. Trebuie să împarți soarta acelor pe care ți-ai ales să-ți fie frați.

Se făcuse miezul nopții și încă nu veneau niciun fel de vești și nimic nu se putea vedea în întuneric. Se auzea numai bubuitul tunului. Andrew era foarte obosit.

— Pentru că nu pot avea niciun cuvânt în hotărârea sorții bătăliei, cred că am să mă duc să mă culc, spuse în cele din urmă, cu zâmbetul său uscat.

Se urcă sus să se trântască pe pat și să asculte salvele tunurilor. În apropierea zorilor se făcu deodată liniște și înainte ca să se poată întreba ce-ar putea să însemne asta, adormi.

Revărsatul zorilor în acea dimineața revoluționară nu se deosebea într-un fel de celelalte zile. Andrew se trezi și soarele de martie îi umplu camera. De jos venea zgomotul tacâmurilor pentru breakfast și aroma caldă a șuncii și cafelei. Nu se mai auzeau tunurile. Totul trecuse. Nu era nevoie să piardă, deci, nicio singură zi de lucru. Se ridică, își făcu dușul într-o cadă mărunță pe care și-o instalase exclusiv pentru sine, coborî bine dispus și triumfător, la ora sa obișnuită, șapte de dimineață, pentru breakfast. Îl așteptau toți, copiii și nepoții. Fata lui era veselă că înfloriseră cele dintâi brândușe de primăvară în grădină. Se dusesse afară, le tăiasse și acum se aflau pe masă.

— Profetice brândușe! spuse ea. Sunt fericită că au așteptat atâta și au înflorit de abia astăzi.

Totul era perfect, spunea. Revoluționarii biruiseră, porțile cetății se deschiseseră, orașul se predase și era acum liniștit. Chinezii se duseseră cu toții acasă pentru masa de dimineață, iar casa era acum calmă, normală.

— Ce prostie am fi făcut dacă am fi plecat! își spuneau unul altuia servindu-și ochiurile cu șuncă.

— Războaiele sunt toate la fel, după experiența mea, rosti Andrew foarte mulțumit.

A fost o masă veselă și imediat după aceea bărbații au plecat la orele lor de curs, iar fata lui Carie, potrivește bine pătura peste picioarele lui Andrew, în ricșă, și-i prinse la butonieră un boboc de trandafir roșu, care crescuse într-un vas, la fereastră. Culoarea roșie era pentru ziua cea nouă.

Andrew putea alege drumul prin cetate sau calea ocolită de-a lungul colinelor. În dimineața aceasta alege drumul colinelor. Aerul era proaspăt, dulce și tare, iar bătaia soarelui îl încălzea.

Dar de abia începu să se desfete de toate acestea când își auzi numele strigat tare de mai multe ori. Privi de jur împrejur, dar nu era nimeni lângă el. De fapt, gândindu-se bine, nu-și amintea să fi văzut țipenie de om pe șosea. De obicei, calea era plină cu fermierii care-și duceau coșurile cu legume proaspete, pe umeri, către piețele orașului, sau șoseaua era prăfuită de catării încărcăți cu saci de orez. De data aceasta, nimeni și nimic.

Apoi văzu pe un servitor de acasă alergând spre el și strigându-l. Hamalul care trăgea ricșa se opri și omul îi ajunse suflând greu. Avea culoarea brânzei și gura îi era atât de uscată încât de abia putea vorbi.

— Bătrâne învățător, Bătrâne învățător! Vino înapoi! suflă el. Se omoară străinii.

— Nu cred, spuse Andrew.

— E adevărat Unul din ei a și murit. L-au împușcat în stradă. Fata ta cea mare se roagă să te întorci.

— Nu vreau, spuse Andrew. Am de lucru. Haide, mișcă! porunci hamalului.

Dar servitorul opri cu palmele mânerile ricșei.

— Ea mi-a spus că dacă nu vrei să vii, trebuie să te iau pe sus și să te duc înapoi, chiar dacă mă vei lovi.

— În ceea ce mă privește, spuse hamalul, n-am să te trag și sângele tău se va risipi pe trupul meu.

Îl avea în mână.

— Hai înapoi, atunci! spuse Andrew întunecat.

Nu se gândea pentru întâia oară că ar putea fi omorât. Lumina soarelui i se părea acum cenușie. Nimeni nu știe ce va aduce ziua de azi – poate sfârșitul – și opera sa nu era încheiată.

Când a ajuns acasă, erau adunați cu toții în prag, așteptându-l. Alergaseră afară din casă așa cum se aflau, fără haine și fără pălării. În zece minute, toată lumea se schimbase. Veselia mesei de dimineață, calda securitate a casei, păreau acum ca și cum n-ar fi

fost.

— Iată-! strigă servitorul, iar hamalul lăsa ulubele ricșei jos și Andrew se coborî.

— Ce înseamnă asta? întrebă el.

— Trebuie să ne ascundem! îi strigă fiică-sa.

Să se ascundă! Cu toți copiii aceștia mici! Pe de altă parte, nu-i plăcea nici măcar să se gândească.

— Mai bine să intrăm în casă și să ne rugăm, spuse.

— Nu mai putem întârzia, îi răspunse fiică-sa. Armatele revoluționare sunt contra noastră. Au ucis deja doi preoți catolici și pe Jack Williams!

Înainte de a putea discuta cu ea, servitorii s-au îngrămădit și s-au îndesat în ei. Apoi mai erau vecinii care apăreau în taină pe la porți.

— Ascundeți-vă, ascundeți-vă! îl implorau. Casele străinilor nu mai sunt sigure astăzi.

— Unde ne putem ascunde? întrebă plângător fata.

Chinezii se priveau unii pe alții. Cine ar fi îndrăznit într-adevăr, să-și ia răspunderea acestor oameni albi? Dacă ar fi găsiți în casa cuiva, bărbatul acela și copiii lui toți ar fi fost uciși. N-avea niciun rost să mori prosteste.

În acest timp un vuiet straniu, oribil, creștea pe străzi. Era zvonul unei mulțimi sălbăticate. Nu mai era timp de pierdut. Dar nu aveau nicăieri vreun colțișor către care să se îndrepte. Oamenii albi se uitau unii la alții. Țara aceasta fusese căminul lor; pentru Andrew din tinerețea lui, pentru copiii și nepoții lui Andrew de la nașterea lor. Și deodată, într-un ceas, nu mai era căminul lor. Casa nu-i mai adăpostea; nicio poartă, niciun zid nu-i mai păzea în siguranță.

O făptură mărunță, îndesată, îmbrăcată în albastru, alergă dinspre curte cât de repede îi îngăduiau picioarele ei boante. Era numai o femeie, o țărancă de tipul cel mai comun, căreia fiica lui Carie îi dăduse să mănânce într-o foamete, în regiunea de Nord și care în altă foamete coborâse spre Sud ca s-o găsească din nou. Fiica lui Carie nu se bucurase atunci revăzând-o, fără niciun ban, pe jumătate moartă de foamete și însărcinată. Dar o luă în casă pentru că avea o inimă proastă de bună ce era, și-i îngădui să nască aici, și-i îngriji copilul, păzindu-l de tetanos - care omorâse până atunci pe toți copiii nefericitei aceleia - și-l îngriji iarăși când femeia îl lăsa să fie aproape ars de viu. Nu-i plăcuse deloc să facă asta. Certă pe mama atât de stupidă pentru prostia ei și când soțul acesteia veni

și el dinspre Nord, ea a fost fericită să-i găsească ceva de lucru și să poată scăpa de toți. Dar pruncul crescuse și se făcuse un copilaș rotofei și cafeniu.

Femeia aceasta alerga. Soțul ei lipsea toată ziua de acasă, le spusese și avea o mică odaie care era goală. Andrew cu familia lui putea veni să se ascundă acolo. Era, de fapt, numai o colibă mărunță și nimănui nu i-ar fi dat în gând să caute printre bordeiele de lut. Femeia se ruga de ei, apucase mâneca lui Andrew, ținea mâna fetei lui. Apoi luând în brațe pe cel mai mic copil cu bucle galbene, o porni peste câmpuri, așa că ceilalți au trebuit s-o urmeze.

În tăcerea îndesată a colibei s-au așezat cu toții jos, câțiva pe pat, câțiva pe o bancă, iar ea a închis ușa fără zgomot.

— E un loc sigur, acesta, șopti. Sunt atâția copii în bordeiele astea încât dacă vreun copilaș alb plânge nu se va auzi.

Dar niciunul dintre copiii albi n-au plâns în ziua aceea lungă. Erau două fete și un băiețuș și niciunul nu împlinise cinci ani; un foarte vioi și zgomotos trio, în alte zile. Astăzi, în întuneric, în zgomotul acela straniu de afară, ei toți au stat cuminți pe genunchii părinților, știind într-un fel sau altul în ce primejdie se află.

În ceea ce privește pe Andrew, el nu putea crede că acesta e sfârșitul. A stat toată ziua fără să scoată o vorbă, printre copiii și nepoții săi. Dar nu vorbea nimeni. Fiecare era ocupat înlăuntrul sufletului său. Andrew se gândea în urmă, la anii care trecuseră. „Nu era propriu zis gândire”, scria după aceea, „cât o serie nesfârșită de icoane, pe care le lăsam să-mi treacă prin minte. Adesea mi se părea că mă aflu într-altă parte”. Și una din fetele lui Carie se gândea la copilul ei nenăscut, întrebându-se dacă va mai trăi să-l nască. Iar cealaltă sta privind-și cele două ființe și se gândea cum, atunci când va veni ceasul, ea va trebui să fie tare și înainte de a muri ea va trebui să le vadă întâi pe ele moarte, chiar dacă ar face asta cu mâinile ei, ca să nu le lase în mâinile soldaților.

Ceasurile, stranii, treceau. Servitorii alergau peste câmp cu felii de pâine sub haine, o sticlă de apă caldă și o cutie de lapte condensat, pentru copii. În răstimpuri scurte ușa se deschidea și apărea figura unui prieten chinez. Numai că, întotdeauna era o clipă de spaimă: este într-adevăr prieten? Cine mai putea fi sigur, într-o asemenea zi? Dar erau prieteni și veneau să-și plece capetele în fața noastră, să ne roage să avem curaj, căci ei încercau tot ce le

stătea în putință pe lângă șefii revoluționari, intervenind pentru viețile noastre. La amiază ușa se deschise din nou și o chinezoaică blândă, necunoscută, cu un aer foarte matern, ne aduse orez fierbinte și ne rugă să mâncăm și să nu ne fie teamă, pentru că nimeni din acest mușuroi de bordeie și colibe nu va spune că suntem aici. Au amenințat până și pe copii, spunea. „L-am speriat pe drăcușorul meu că îl voi omorî cu bătaia dacă va spune ceva”, ne mărturisi ea ca să ne încurajeze. Și ziua trecea de nămiezi.

Zgomotele din afara colibei creșteau. Andrew mai auzise acele zgomote înainte - nu vuietul unei mulțimi înfuriate, ci al unei mulțimi pofticioase, care vede că poate avea ceea ce poftise vreme îndelungată. S-a auzit un zgomot de lemn despicat, de poartă sfărâmată, apoi picioare alergând în curte, ușile de lemn spintecate, apoi din nou urletele poftei.

— Au intrat în casă, spuse brusc Andrew.

În timp ce vorbea, ușa se deschise și intrară doi chinezi care discutaseră cu șefii revoluționari. Au căzut la pământ în fața lui Andrew.

— Iartă-ne, rostiră, nu putem scăpa viețile voastre. Am făcut tot ce ne-a stat în putință, dar nu mai e nicio nădejde.

Și ridicându-se și făcând neconținut plecăciuni, au plecat. Fețele lor aveau culoarea lutului.

Vreme de două ceasuri Andrew și copiii săi au așteptat ca în fiecare clipă să vadă deschizându-se ușa și năvălind soldați în odaie. Dar ușa nu s-a deschis. Afară larma și zvonurile și bubuiturile continuau. Coliba era luminată de flăcările caselor străinilor, incendiate. Mai aveau de trăit, deci, numai câteva minute. Fiecare își lua rămas bun de la viață și pământ în felul său și se gândea să moară cu demnitate în fața unei rase vrăjmașe, iar Andrew își plecă fruntea. Copiii adormiseră în brațele noastre. Erau cu atât mai scumpi cu cât pentru ultima oară îi țineam în brațe. În clipa următoare - cel mai târziu într-un ceas - va veni sfârșitul nostru, al tuturor.

Atunci, în mijlocul ororii și al larmei, se auzi un trăsnet înspăimântător. Coliba se cutremură și copiii se treziră. Apoi trăsnetul acela se auzi din nou, la intervale regulate, bubuituri cum nu mai auziserăm până atunci. Urechile ne erau strivite de trăsnete. Ne-am privit unul pe altul, întrebându-ne din ochi; nu era un trăsnet căzut din cer, bubuiturile acestea repetate?

— Tunuri! strigă unul din bărbați.

Andrew dădu din cap.

— Chinezii nu au asemenea tunuri! strigă el cu putere, ca să străpungă zgomotele.

— Tunuri americane și engleze! strigă celălalt.

Atunci ne-am amintit ceea ce uitaserăm cu toți, că se aflau vase de război americane, engleze și japoneze pe fluviu, la șapte mile depărtare. Ele deschiseseră focul asupra orașului. Ne aflam acum într-o nouă primejdie. Puteam fi făcuți praf chiar de către tunurile noastre. Dar în aceeași clipă am simțit o ușurare; cel puțin, va fi o moarte demnă, repede și curată. Nu prin tortura soldaților chinezi.

Zarva a încetat. Tunurile și-au conținut tirul și s-a așternut tăcerea – o tăcere bruscă, stranie, completă. Nu se mai auzeau țipete, urlete, nici nu mai pătrundeau până la noi despicarea lemnului și prăvălirea ușilor. Numai zgomotul și trosniturile flăcărilor continuau și mărunta colibă era mai luminată decât o putea lumina chiar soarele.

Andrew se ridică și privi prin ferestruică peste dealuri. Își apăsă fața înainte, privind fix la ceva.

— Au dat foc seminarului! suspină el.

Se așeză și își acoperi ochii cu mâna. Opera lui era din nou distrusă...

Nu aveam nimic de făcut, decât numai să așteptăm. Cineva va trebui să vină și să ne spună ce să facem. A fost o așteptare lungă și aspră, cea mai înspăimântătoare a zilei. Nimeni dintre noi nu putea înțelege ce a însemnat bombardamentul și brusca tăcere care a urmat. Fusesse oare orașul distrus de aceste tunuri puternice și eram singurii supraviețuitori? Nu venea nimeni.

Noaptea târziu ușa se deschise. Erau doi dintre prietenii noștri chinezi, cu o gardă de soldați.

— Am venit să vă ducem la un loc sigur, ne-au spus ei bine dispuși.

Dar soldații ne nelinișteau. Aveau o uniformă stranie și fără îndoială că niciodată nu existase o gardă mai mizerabilă.

Fețele lor rânjeau dospit și obrazul le era umflat ca și cum ar fi fost beți. Stăteau acolo, rezemați în carabine și lumina torțelor bătea din plin fețele lor îndârjite, batjocoritoare. Am făcut un pas înapoi. Să încredințăm pe Andrew și pe copii acestor brute?

— Dar aceștia sunt aceiași soldați care ne-au atacat în tot timpul zilei! protestă fiica lui Carie.

— Nu era însă alt mijloc.

— Este singura voastră șansă, ne îndemnară prietenii noștri. Toți albi se adună în marele laborator din Universitate. Vă ducem acolo.

Așa că unul câte unul, Andrew cel dintâi, am ieșit din coliba mică - trei metri pe patru - unde trăiserăm treisprezece ceasuri, trei bărbați, două femei și trei copii. Bărbații aceștia înalți! Fiica lui Carie nu i-a crezut niciodată atât de înalți până în ziua aceea.

Am străbătut câmpul, printre ruinele fumegânde a ceea ce dimineața fuseseră vesele case americane, îndreptându-ne spre clădirile Universității. Odată un copil obosit, înspăimântat, căzu peste un soldat și acesta se întoarse cu un urlat care ne îngheță sângele în vine. Dar mama copilului strigă:

— Fetița n-a vrut să te împingă. Nu are decât trei ani!

Și soldatul își urmă calea mormăind.

Așa că în cele din urmă am ajuns la poarta Universității. Acolo se afla încă o gardă de soldați revoluționari, aceiași oameni întunecați, rânjitori, sălbatici. Au început să râdă când ne-au văzut venind și au îndreptat armele asupra noastră ca să ne sperie. Dar nici măcar un copil nu țipă - ci i-au privit cu mirare, pentru că fuseseră până atunci învățați să iubească pe chinezi și să-i numească prieteni. În sfârșit mica și întristata procesiune intră în clădire și urcă scările în întuneric.

Acolo, în Laboratorul cel mare, am găsit adunați peste o sută de albi, bărbați, femei și copii, majoritatea americani. Șapte fuseseră uciși în cursul zilei, dar toți aceștia fuseseră ascunși de către prieteni chinezi și fuseseră scoși după penibile întâmplări din mâinile soldaților și ale hoardelor. Noi avuseserăm mare noroc, am aflat pe urmă. Puțini dintre albi n-au fost nevoiți să aibă de-a face cu dușmanii într-un fel sau altul. Dar ziua aceasta înspăimântătoare trecuse și acum întunericul se lăsase peste ei și încercau să se odihnească. Totuși, de câte ori bătea cineva în ușă, țipau întrebând cine este și dacă este „singur”. Unul câte unul, în tot timpul acelei nopți neodihnite, albi au venit, unii răniți, alții bătuți; dar nu mai fusese nimeni ucis. Totuși, nimeni nu știa ce le va aduce dimineața, pentru că orașul se afla în mâna revoluționarilor.

Am așteptat și ziua următoare, adunați laolaltă în odaia cea mare. N-a fost o zi prea tristă deși nimeni dintre noi nu știa care va fi sfârșitul. Ne-am organizat, am distribuit câtă brumă de hrană aveam, am îngrijit pe bolnavi și răniți și pe sugari.

Și apoi erau chinezii aceia care lucrau pentru noi. Veneau și plecau, aducând alimente și haine și rufărie. Veneau plângând și

implorau iertare, spunându-ne că morții au fost înmormântați cuviincios. Ne-au adus periute de dinți, prosoape și pardesiuri, pentru că vântul de martie era pătrunzător și rece, clădirea neîncălzită, iar soldații ne furaseră hainele groase și calde.

Toți eram fără adăpost și fără bani și nu știam dacă vom fi sau nu masacrați. Erau printre noi văduvi și văduve și tinere mame. Și femeii care suferiseră asemenea silniciei din partea soldaților încât nici nu pot fi povestite. Dar, oricum, ziua nu era prea tristă. Aveam prieteni. Nu era unul dintre noi care să nu aibă prieteni printre chinezi și aceștia își riscau viața ca să ne aducă nouă mângâiere. Pentru că după plecarea noastră, dacă vom pleca cumva, numele lor vor fi înșirate pe lista proscrisă a acelor care ajută pe străini și sunt „câinii imperialiștilor”.

În cursul după-amiezii sosi ordinul de la gardă să plecăm și să ne ducem la chei, la șapte mile depărtare, unde ne așteptau vasele de război americane și engleze, în radă. Am fost coborâți repede în stradă de aceiași soldați cu fețele crude, suiți în trăsurile sfărâmate, iar alții, care puteau, au pornit în marș cu piciorul. Când se întuneca tocmai coboram drumul care duce la fluviu și acolo, puternic luminate, așteptau vasele de război. Marinarii americani ședeau pe chei și au alergat înaintea noastră, ajutând bătrânii, femeile și copiii să se așeze în bărci, apoi s-au auzit lopețile lovind ritmic în apa întunecată, balansul valurilor, prăpastia neagră a peretelui vasului și scările care tremurau. Apoi, în sfârșit, puntea tare sub picioarele noastre. Glasuri voioase ne strigară:

— Sunteți pe teritoriu american, acuma, fiți fără teamă! Masa e gata!

Eram înmărmuriți: cabinele încărcate, micul salon, farfuriile cu mâncare caldă pe masă, așteptându-ne, așezate de marinari care strigau și glumeau! Hrană și somn – și, oh! paradisul siguranței! Femeii care nu plânseseră până atunci, care rezistaseră devastărilor, cruzimilor și morții, nu s-au putut opri să nu plângă. Copilașii, care stătuseră până atunci drepti și disprețuitori lângă părinții lor în fața armelor soldaților, au început să țipe fără motiv.

Andrew dispăru de la masă și fiica lui îl căută să afle ce i s-a întâmplat. Îl găsi pe punte, privind pe deasupra apelor către cetatea întunecată. Nu ardea nicio lumină acolo, dar Andrew știa unde se află, căci putea zări profilându-se pe cerul tulbure creasta muntelui și zidurile cetății se desfășurau la poalele muntelui.

— La ce te gândești? Îl întrebă fata.

— Tocmai îmi făceam planul cum să mă întorc, răspunse cu liniște.

Nu mai adăugă nimic altceva și ea îl lăsă acolo, cu privirile ațintite asupra cetății din întuneric. Să se întoarcă! Desigur că nu se putea gândi la nimic altceva.

Anevoie se pot separa toate acele lucruri, acum. Sunt amestecate figuri și povestiri, lacrimi și râsete. Fiecare de pe vas avea o poveste, un miracol de istorisit, acum când toți erau în siguranță. Un bătrân american, ce avea mania albinăritului, povestea despre un soldat lacom care crezuse că sunt ascunse comori în stupi și deschise unul cu brutalitate și atunci albinele s-au repezit asupra-i și el începu să alerge urlând prin grădină. Un doctor, surprins în spital, își unse fața și mâinile cu praf stacojiu de mercurcrom și se prefăcu nebun când intrară soldații, și atunci au fugit de el. Un altul, un doctor din Sud, stătuse ascuns toată ziua într-o pivniță cu cărbuni și când a fost salvat a pășit în laborator cu obrazul înnegrit de funingine, declarând solemn tovarășilor săi: „Plec înapoi în America, asta nu e o țară pentru oamenii albi!” și se mira de ce râd ceilalți, așa leșinați de foame și deznădăjduiți cum erau. Mai era apoi soția care-și înghițise verigheta ca s-o salveze de mâinile pofticioase ale soldaților. O purta din nou, triumfătoare, în cea din urmă zi petrecută pe vas.

Erau însă și alte povestiri în care nu mai era nimic de râs. O bătrânică rămăsese nemișcată în timp ce soldații încercau să-i smulgă verigheta și diamantul ei, și când unul din soldați ridică sabia ca să-i taie degetul, a remarcat calm în englezește: „N-ai să-l poți scoate altfel, prietene – verigheta asta sta aici de cinzeci de ani”. Era apoi acel profesor chinez care fusese pus de planton la telefon în Universitate, tocmai în dimineața zilei care ne-ar fi putut salva pe toți. Cu o noapte înainte, în timpul bătăliei, fuseseră puse plontoane, pentru că se aranjase ca atunci când armatele revoluționare vor intra prin poarta de Sud, în fața căreia se dăduse bătălia să se telefoneze la Universitate, în partea de Nord. Nu se mai găsea un alt telefon la acest capăt al orașului și veștile trebuiau transmise din om în om. Dar profesorul chinez, deși educat în cele mai bune școli americane de agricultură și silvicultură, era gras și leneș, și a adormit; ca să fim drepți, el nu credea că se va întâmpla ceva. Telefonul a zbârnâit îndelung, dar el dormea. Dacă s-ar fi deșteptat, sau dacă ar fi stat de veghe la postul său, câțiva oameni ar mai fi trăit și astăzi și foarte mulți ar fi

fost scutiți de atâtea ceasuri pe care nu îndrăznesc să și le reamintească.

Creaturile acestea zdrențuite și obosite ajunseseră la Shanghai ca să-și caute adăpost, fiecare cum va putea. Cei mai mulți dintre ei erau prea supărați și prea deznădăjduiți și și-au cumpărat bilete pe cel dintâi vapor care se îndrepta spre patrie, hotărâți să nu se mai reîntoarcă în China.

Dar Andrew avea deja planurile lui gata făcute. Ne-a spus cu vioiciune:

— Am auzit demult că opera misionară în Coreea e încununată cu mai mult succes decât în China, și întotdeauna am vrut să înțeleg de ce. Plec în Coreea.

— Dar nu singur! exclamă fiiică-sa.

— Ba singur! spuse el cu tărie.

Și așa s-a dus.

Ceea ce a făcut în Coreea pot ghici numai din rarele lui scrisori. A izbutit, într-un fel sau altul, să lucreze serios. Descoperise colonii de chinezi în Coreea care nu aveau biserici, deoarece misionarii din Coreea nu vorbeau chinezește, așa că Andrew a început imediat să le predice, ținând slujbe în casele lor și lucrând ca să-i organizeze într-o biserică. Scrisorile lui erau voioase și pline de entuziasm, ca și cum nimic nu i s-ar fi întâmplat. „E extraordinar cât a mai rămas de lucru”, ne scria.

„Chinezii”, scria altădată, „valorează mult mai mult decât acești coreeni. Chiar și aici, chinezul muncește și întreține afacerile. După câte văd și înțeleg, bărbații coreeni nu fac nimic altceva decât își îmbracă hainele lor albe și le murdăresc, iar femeile nu fac nimic altceva decât le spală hainele”.

Avea un dispreț nemărginit față de hainele coreenilor. „Niciun popor care poartă asemenea veșminte nu poate prețui ceva”, scria. „Bărbații poartă cămăși de in albe și mici pălării înalte pe care le leagă cu panglici sub bărbie. Suflutele lor aproape că nu merită să fie mântuite”.

„Dacă japonezii n-ar fi aici”, scria altădată, „nu cred că coreenii s-ar osteni măcar să mănânce”.

Se întoarse înapoi după șase luni, sănătos și bine dispus.

— Nu e de mirare că misionarii din Coreea o duc atât de bine, declară. Oricine poate converti un coreean. E mai greu să mântuiești un chinez decât douăzeci de coreeni, dar la urmă te alegi cu mai mult. Acum mă întorc la munca adevărată.

Niciunul dintre noi n-am izbutit să-l oprim, nici măcar vorbele unui consul amenințător. Niciunui american nu i se îngăduise să se reîntoarcă la Nanking, cu excepția câtorva tineri în vizite ocazionale de observație. Nu se găsea niciun loc ca lumea în care puteai trăi. Casele străinilor care nu fuseseră distruse erau pline de soldați. Totul era dezorganizat și sentimentele xenofobe erau încă puternice.

Dar Andrew pocnea din buze auzind toate acestea. Călătoria lui în clima mai răcoroasă a Coreei îi făcuse bine și acum se reîntorsese la înalta și senina lui încăpățănare.

— N-am nevoie de casă, răspunse. Găsesc undeva vreo cameră și un servitor să-mi fiarbă orez și ouă. N-am nevoie de nimic altceva.

Nu era nimic de făcut cu el; așa fusese toată viața. Fata lui, după ce-l certă inimoasă, îi pregăti valiza și-i puse acolo câteva rufe în plus, fără prea mare nădejde că le va purta vreodată. Trimise apoi după un servitor credincios și-l rugă să întovărească pe fiul lui Dumnezeu, să-l slujească și să-l păzească – și astfel a plecat, fata lui pe jumătate crezând că nu-l va mai vedea vreodată.

Ajunseseră zvonuri înspăimântătoare de holeră, tifos și dizenterie în acel an. Și numai cei foarte săraci mâncau crabii care viermuiesc în bancurile fluviului și ale canalurilor. Crabii de obicei costau scump și erau o delicatesă pentru cei bogați, dar anul acesta bogații, deși nu fuseseră niciodată atât de grași, erau prea snobi ca să-i mănânce, pentru că prea mulți crabi morți fuseseră zvârliți în ape – așa că, măcar o dată în viața lor, săracii benchetuiau.

Dar nimic nu putea opri pe Andrew să facă ce voia. Omul lui îi găsi o cămăruță mizerabilă într-o școală pe jumătate ruinată, și-i cumpără o sobă de lut pentru gătit, o găleată și o oală, iar Andrew cumpără un vechi pat de fier, un scaun și o masă – lucrurile străine se vindeau ieftin în acele zile, și magazinele cu vechituri erau pline cu obiecte prădate și furate – și astfel se așternu din nou pe lucru. Clădirile seminarului erau aproape în întregime arse și ceea ce rămăsese în picioare era ocupat de vreun general care luptase alături de revoluționari. Au trecut ani până ce i-a fost restituit seminarul.

Dar Andrew nu crezuse niciodată prea mult în clădiri. Începu să-și caute studenții și îi găsi risipiți pe ici, pe colo. Oamenii îi povesteau lucruri curioase despre acești studenți în teologie.

Fuseseră comuniști printre ei – și aceștia conduseseră mulțimile împotriva străinilor. Dar Andrew nu se tulbură.

— Nu cred, mărturisi cu seninătate.

Și într-adevăr nu credea. Îi plăcea că era singurul alb care se întorsese. „Sunt în perfectă siguranță; tot ce spun consuli sunt prostii”, scria fiicei sale. Trăia admirabil în acele zile. Și oamenii de pe stradă, micii negustori și hangii și săracii de toate felurile strigau după el, râdeau văzându-l și se bucurau că s-a întors.

— S-a întors iarăși Bătrânul Învățător!... Bătrânul Învățător are mai mult curaj decât toți ceilalți!... Vino și bea o ceașcă cu ceai, Bătrâne Învățător! îi strigau când trecea în ricșă.

Lui îi plăcea primirea aceasta a lor, și admirația lor, și trăia viața săracă pe care dorise s-o trăiască. Începea pe loc să predice, în stradă și în ceainării și în timp ce niciun alt alb nu putea găsi o casă sau o cameră, pentru că nimeni nu voia să închirieze străinilor, Andrew izbuti să închirieze două odăi în două locuri deosebite, pe străzi principale, cumpără câteva bănci și două amvoane prădate de la alte biserici în timpul revoluției și predica în fiecare zi și uneori, chiar și noaptea... Unul din amvoane fusese în biserica metodistă și Andrew era foarte mulțumit de asta.

— Se rostește în sfârșit doctrina sănătoasă de pe el! spunea cu un zâmbet uscat.

Și oamenii veneau să-l asculte, oameni care începeau deja să fie dezamăgiți de revoluționari, căci vastele lor promisiuni nu se împliniseră. Muncitorii murmurau:

— Ne-au spus că ne dau de lucru în fabrici și ne-au dat câte un bilet ca să ne dovedească că avem de lucru. „Arată biletul la ușă” ne spun. Ce ușă, ce fabrică? Toate astea sunt visuri!

Câteodată, un student comunist încerca să strice o adunare, dar Andrew spunea blând mulțimii care se risipea: „Ne întâlnim mâine ca de obicei, la aceeași oră” și nimeni nu putea face nimic în fața acestei imense hotărâri. Așa că într-o vreme când nimeni nu putea lucra printre oamenii din popor, el singur își vedea de treabă ca de obicei, fără frică și fără grabă.

Circumstanțele exterioare ale vieții lui nu însemnau nimic pentru Andrew; o casă, un cămin, hrană, confort, – toate acestea nu însemnau nimic. Căminul său era opera sa, inima sa în lucrul lui Dumnezeu. Altă fericire nu exista pentru el.

Când fiică-sa s-a înapoiat acasă după un an de zile și s-a așezat să-și facă din nou un cămin dintr-o casă ruinată, desfigurată de

murdărie și folosită câteva luni ca bază holerică, l-a găsit pe Andrew senin și liniștit. Aproape că nu mai părea pe pământ, atât de netrupesc părea, trăind singur, vorbind puțin în afară de predici, mâncând foarte frugal. Credinciosul servitor se plânga fiicei lui Carie că Andrew nu mănâncă aproape nimic.

— Inima lui e prea fierbinte pentru un bătrân, se plânga servitorul. Arde pe dinlăuntru.

Fata îi pregăti odaia lui așa cum o avusese mai înainte și îl mută fără ca Andrew să-și dea seama. Parcă nici nu-și mai amintea că fusese vreodată o revoluție.

XII

Se făcea tot mai blând cu cât treceau lunile în acei ani. Toată vechea lui energie se irosea din el și devenea mereu mai blând. Nu mai era nici atât de critic cum era pe vremuri, nici nu mai deosebea cu atâta asprime credința lui de a altora. Ura despărțirea bisericii protestante în secte, ca și mai înainte, dar în acele zile putea ierta un om care credea în botezul prin imersiune și nu mai discuta asupra niciunei chestiuni controversate. Propria lui credință era de nezdruccinat. Credea cuvânt cu cuvânt în crezul apostolic și trăia fericit încrezându-se pe de-a întregul în a doua venire a lui Iisus Hristos. Într-o zi, Hristos va apărea pe cer – de asta nu se putea îndoi – și trupurile celor drepti se vor ridica din morminte și se vor înălța lângă Mântuitor. Dar Andrew nu aștepta cu nelișițe această venire. Nădăjduia că nu va muri – la cuvântul „moarte” teroarea îi străluci în ochi și îngheță inima fiicei lui – dar spunea cu destulă liniște:

— Nu ni s-a spus când va apărea Hristos; poate mâine, poate peste o mie de ani.

Se gândea însă, că probabil, nu va veni peste o mie de ani. Spunea adesea fiicei sale că sunt anumite semne – războaie și foamete și nenorociri, și îndeosebi apariția a ceea ce el numea „Antichristul” în Rusia. Fiică-sa îl asculta și nu discuta niciodată cu el, nici nu-și trăda neîncrederea. Pentru nimic în lume n-ar fi furat o singură părticică din credința aceea care făcuse viața lui Andrew atât de vrednică de a fi trăită; mai ales acum, când era bătrân și avea nevoie de credința cu care să moară. Iar el nu se gândise niciodată să o întrebe ce credință are, fiind prea plin de propria sa credință.

Așa și-a trăit ultimii ani de aur, niciodată contrazis, niciodată supărat. Și părea că se transformă în fața ochilor noștri într-un duh blând. Mai frugal la mâncare și la băut ca niciodată înainte, mai liniștit în vorbă, mai transcendent, mai depărtat de pământ.

Greu de spus când a simțit el că i se destramă viața. Dar și el, ca toți bătrânii, a ajuns cu timpul să știe că nu mai are multe zile de muncit, nici multe nopți în care să doarmă, și că, foarte curând va fi o auroră la care nu se va mai deștepta.

Câteodată la apusul soarelui îi era teamă să rămână singur, ca și cum și-ar fi reamintit de acele vechi povestiri cu strigoi pe care le auzise când era copil. Voia să se aprindă luminile devreme și dorea să audă glasuri omenesti, să aibă oameni lângă el. Fiică-sa rămânea mult timp aproape de el, și-i vorbea cu voioșie despre lucruri mărunte. Cosea lângă el toată ziua și încuraja pe copii să vină și să se alinte pe lângă el.

Andrew era îmbărbătat de lucrurile acestea mici, și încălzit, deși niciodată nu știuse cum să se împărtășească din viața de familie. Dar stătea și îi privea și lucirea de spaimă i se stingeă din ochi, iar după câțva timp se putea duce să se culce. Fiică-sa găsea întotdeauna un pretext ca să vină în camera sa în asemenea nopți și-i înfășură pătura în jurul trupului, îi pregătea lumina ca să o poată aprinde repede și avea grijă să fie pe masă un clopoțel prin care să o cheme în timpul nopții. Lăsa ușa întredeschisă, astfel ca el să poată auzi pașii în casă și să nu se gândească singur la trecutul care nu mai e și la moartea care-l aștepta în față.

Când se făcea ziuă și începea lucrul, era din nou el însuși. Nimic nu-l putea opri să lucreze și nici fata lui nu voia să-l țină știind că munca înseamnă pentru el putere.

Dar în primăvara celui de al optzecilea an al său, chiar și munca era prea mult. A fost o schimbare în acel an.

Carnea lui deveni aproape transparentă, până ce se făcu asemenea unei boare palide, a unui duh, din care ochii îi străluceau luminoși cu o bunătate neumană. Tot ce era omenesc în el pierise – toată pofta, toată mânia, toată impetuositatea. Chiar și vechea lui încăpățănare dispăruse. Multă vreme după ce se întorcea de la lucru – și-o petrecea întins, cu ochii închiși. Dar îi plăcea să stea în odaia unde se afla fiică-sa. Câteodată, când își ridica ochii din lucrul ei, îl vedea zăcând pe sofa, atât de alb, atât de calm, încât țipa.

Atunci își deschidea ochii.

— Sunt bine, spunea. Am lucrat bine toată ziua și acum mă

odihnesc puțin...

Da, se schimbase ceva în primăvara aceea. Căldura începutului de aprilie nu-l stimula și pentru prima oară nu privi cu regret și poftă spre munți. Fiică-sa se sperie și chemă un doctor și doctorul îi spuse:

— Nu e nimic grav... Numai oboseala... Lăsați-l să facă ce vrea.

Așa fusese lăsat întotdeauna...

Sfârșitul veni repede și fericit în vara aceea. Căldura îl slăbise foarte mult, așa că acceptă cu bucurie să se ducă sus pe fluviu, în munții Lu Shan, la cealaltă fată a lui. A plecat fericit cu ginerele său care venise să-l ia. Se simțea foarte bine în acea zi și făcuse mici glume pe drum. Și scrisese că plimbarea îl reînsufletise și că în văzduhul de munte se simțea din nou el însuși.

Toată vara a fost fericit. A întâlnit prieteni vechi și dușmani de atât de multă vreme încât acum păreau prieteni. Fiică-sa îi plănuia mici surprize. Vara a trecut repede și a fost gata, cum spunea el, de lucru. Se simțea mai bine, se odihnisse destul; nu mai avusese o asemenea vacanță de mulți ani. Așa că scrisese fetei și ea îi pregăti odaia, i-o vărui și-l așteptă.

Era vara acelor torențiale revărsări ale fluviului Yangtze. Stâlpii de telegraf de pe drum erau smulși din rădăcină și purtați vârtej până în ocean, iar vapoarele poștale întârziiau cu zilele. Văzând că întârzie și Andrew, fiică-sa nu s-a neliștit. Nimeni nu putea veni.

Apoi, după o săptămână, sosi o scrisoare și o telegramă, retransmisă pe alte linii. Andrew murise.

Acolo, pe vârful muntelui, se îmbolnăvisese într-o noapte de vechea lui dizenterie și în câteva ceasuri se prăpădise. Nu suferise prea mult, ci numai o adâncă slăbiciune trupească, din care sufletul izbucni afară cu un geamăt puternic, mulțumit, afară în propria sa libertate.

Dar trupul era o parte atât de mică din sine încât înțepenirea lui finală a părut fără nicio importanță. De mult timp plecase pe jumătate, și moartea fusese numai alunecarea lui afară în întregime; acum devenise, în sfârșit, ceea ce fusese întotdeauna: un duh. Scoica aceea sidefie a fost îngropată pe munte. Nu e nimic între locul acela și cer – nici pomi, nici locuință omenească. Stâncile sunt sub el, iar ceața deasupra și vânturile bat, și soarele și stelele strălucesc pe deasupra și nicăieri nu se aude glas omenesc.

Este o ironie – acum când mă gândesc, după atâția ani – că soția

lui, Carie, care iubise atât de mult înălțimea munților limpezi și dorise să trăiască lângă ei, cu trupul și sufletul, să zacă pentru totdeauna îngropată într-un loc întunecat și fierbinte, într-o parcelă îngrădită în inima unui oraș chinezesc, cuprinzând câțiva străini morți. Chiar văzduhul unde zace ea e plin de miasme omenești și în jurul ei nu mai conținut țipetele și certurile și râsetele și scremetele omenești. Zidurile înalte și porțile ferecate nu-i pot despărți de ea, nici acum. Iar Andrew, care căutase oamenii pentru sufletele lor, zace singur și liber pe vârful său de munte, tot atât de departe de ea, în moarte, pe cât fusese și în viață. Ea dorise toată viața să scape de strânsoarea și căldura omenească și omenirea a ținut-o prinsă toată viața ei, propria ei omenie și lumea, iar moartea a fost o bătălie cu viața și a pierdut-o.

Dar Andrew n-a atins nici măcar marginile zdrențuite ale vieții omenești, nu i-a cunoscut miezul, nu i-a simțit niciodată îndoiala și nu s-a cuminecat din nesfârșita ei suferință. Și așa a trăit el, un suflet fericit – și nici nu a știut că a murit.

— Sfârșit —

